

Conservatieve toetredingen

Nadat met de Europese Eenheidsakte van december 1985 de weg ingeslagen was naar uitbreiding van de bevoegdheden van het Europees Parlement, nam de belangstelling van de nationale partijen sterk toe. In het tijdens de Europese Raad van Maastricht van december 1991 overeengekomen unieverdrag werd opgenomen dat de besluitvorming in het Europees Parlement voortaan op basis van de *absolute majority rule* zou plaatsvinden. Het maakte, gezien de grote mate van absenteïsme in het Europees Parlement, de vorming van grote meerderheden des te noodzakelijker. De combinatie van christen-democraten en socialisten bleef daarom onverminderd de aangewezen variant om tot resultaten te komen. Een links-rechts verdeling, zo verafschuwd door het CDA, was daarom ook in deze periode geen reëel alternatief, al wordt vanuit politicologische hoek sinds de ratificatiedebatten van het Verdrag van Maastricht vanwege het grotere politieke belang van 'Europa' wel een ontwikkeling in die richting waargenomen.¹

Om de Europese wetgeving zoveel mogelijk naar de eigen wensen te beïnvloeden was een zo groot mogelijke EVP binnen deze 'rooms-rode' coalitie noodzakelijk. De christen-democraten dienden dus na de 'optuiging' van het Europees Parlement des te harder te zoeken naar nieuwe medeleden. Die waren vooral te vinden onder de conservatieve partijen. Het toelaten van deze partijen leidde echter onvermijdelijk tot interne spanningen terwijl verrechtsing van de EVP als gevolg van die toelating, zo vreesden velen, ook de socialisten tot grotere terughoudendheid zou brengen. Volgens Hix en Lord slaagden de christen-democraten er desondanks in het eigen karakter van de EVP te behouden, aangezien de nieuwe leden toetraden op de voorwaarden van de oprichtende partijen. Bovendien werden de conservatieve partijen een voor een toegelaten; een overrompeling van de EVP werd hiermee voorkomen.²

Nadat in het Verdrag van Maastricht een erkenning van de positie van de Europese partijenfederaties was opgenomen (artikel 138 a), ontwikkelden deze zich verder. Met name de partijvoorzitters en de regeringsleiders trokken het initiatief naar zich toe door middel van speciaal georganiseerde conferenties, die in de jaren negentig vooral tot doel hadden de besluitvorming in de Europese Raad te coördineren. Daarnaast schreed ook de Europese partijvorming langzaam voort. In november 1992 werd de socialistische CSP omgezet in de Partij van Europese Socialisten (PES), in juni 1993 werd de zogenaamde Europese

Coördinatie Groene Partijen (opgericht in 1984) getransformeerd in de Europese Federatie van Groene Partijen (EFGP) en werd de ELD uitgebouwd tot de Europese Liberale, Democratische en Hervormingspartij (ELDR). Zoals aan het slot van het vorige hoofdstuk is uiteengezet had de EVP einde 1990 al nieuwe statuten aangenomen, die haar organisatie aanpasten aan de veranderde structuur van de Europese Unie. Zij maakten haar tevens klaar voor de toestroom van nieuwe partijen.³

Uitbreiding EVP met Griekse conservatieven

De eerste toetredingskwestie speelde al vóór de aanvaarding van de Eenheidsakte, toen naar aanleiding van de toetreding van Griekenland als tiende lidstaat tot de EG op 1 januari 1981 de EVP geconfronteerd werd met de belangstelling van de Griekse conservatieve partij om zich aan te sluiten. Jansen stelt in zijn monografie over de EVP uit 1996 dat de toetreding van de Griekse *Néa Dimokratía* (ND) niet tot beroering leidde.⁴ Dat is niet helemaal juist; met name de Nederlanders waren ongelukkig met deze uitbreiding van de Europese fractie en de partij.

De europarlementariërs van de ND namen in eerste instantie als onafhankelijke fractie zitting in het Europees Parlement. Al drie maanden daarvóór was het presidium van de EVP-fractie naar Athene afgereisd om de Europese plannen van de ND te vernemen; blijkbaar zag de fractieleiding in de Griekse conservatieven meteen de beoogde partner. In Athene was de Griekse intentie om voorlopig een onafhankelijke positie in het Europees Parlement in te nemen al gebleken, maar werd tevens duidelijk dat een deel van de partij interesse had in banden met de EVP. Anderen hadden daarentegen wat moeite met de christelijke inspiratie van de EVP. Afgesproken werd om het contact voort te zetten. Later is aan dit bezoek van Klepsch *cum suis* beslissende waarde toegekend in de keuze van de Grieken voor de EVP en haar fractie.⁵ Naar verluidt waren ook de conservatieve, liberale en gaullistische fracties in het Europees Parlement geïnteresseerd in aansluiting van de Griekse ND-europarlementariërs. Kort voor Kerstmis 1980 was ook EVP-voorzitter Tindemans nog naar Athene afgereisd. Daar kreeg hij van de ND-partijtop te horen dat pas na de Griekse verkiezingen van najaar 1981 een keuze voor aansluiting bij een Europese politieke familie gemaakt zou worden.⁶

In het Europees Parlement werden vanaf het begin nauwe contacten onderhouden tussen de EVP-fractie en de veertien ND-afgevaardigden. De verwachting was dan ook gerechtvaardigd, dat zij na de verkiezingen in Griekenland zouden toetreden tot de EVP-fractie. Wel moest, zo beloofde Klepsch in het EVP-Bureau, de cohesie in de fractie gewaarborgd blijven.⁷ Na de verkiezingen in Griekenland voor het Europees Parlement in november, waarbij de ND verlies leed, traden haar acht overgebleven parlementsleden als waarnemer toe tot de EVP-fractie. Voordat het tot een volwaardig lidmaatschap van de ND-delegatie in de fractie zou komen, moest daarover eerst in het EVP-Bureau gesproken worden, zo had de CDA-delegatie in de fractie afgedwongen. De Nederlanders

hadden grote moeite met de toetreding van de Griekse europarlementariërs, die vooralsnog weigerden de geestelijke grondslag van de EVP te onderschrijven.⁸ Tijdens de bespreking van de kwestie op 10 december ging het EVP-Bureau akkoord met het voorstel van Klepsch om de Grieken nog voor de jaarwisseling toe te laten als 'aanverwanten' indien zij de fractiestatuten en het verkiezingsprogramma onderschreven.⁹ Aldus gebeurde op 23 december 1981.

De Grieken toonden zich tevreden over hun rol in de EVP-fractie. Als onderdeel van een grote fractie meenden zij hun belangen beter te kunnen behartigen, zo liet delegatieleider Leonhidas Boernias in het periodiek van de EVP-fractie weten. De goede ervaringen in Straatsburg en Brussel gaven aanleiding tot vervolgstappen. Voorjaar 1982 werd er voor het eerst gesproken over een mogelijke aansluiting van de ND bij de EUCD en de EVP. Nadat de Commissie Internationale Politiek einde augustus een positief advies geformuleerd had, leverde de behandeling van de toetredingsaanvraag in de gezamenlijke EUCD- en EVP-Bureauvergadering van begin september 1983 geen noemenswaardige discussie meer op: de aanvraag werd unaniem goedgekeurd.¹⁰

Dat laatste is opvallend. Het programma van de ND vertoonde nauwelijks aanknopingspunten met het christen-democratisch gedachtegoed; bovendien had de Griekse partij zich in 1983 aangesloten bij de EDU en de IDU. Dat had aanleiding kunnen geven tot forse weerstand van Nederlandse zijde. Het CDA nam kennelijk echter genoegen met het onbesproken politieke verleden van de nieuwe Griekse vrienden, die bovendien al snel aan sympathie wonnen door hun Europese gezindheid.¹¹ Bovendien had de ND ontbroken op de recente EDU-leidersconferenties.¹²

Tevreden met de toetreding van de Griekse ND waren de Nederlandse christen-democraten vanwege de geringe geestverwantschap die zij met de nieuwe aanwinst voelden, natuurlijk niet. Het besef drong door dat met het openstellen van de EVP voor de Griekse conservatieven een precedent gecreëerd was. De vrees bestond dat de machtige CDU ook andere haar na aan het hart liggende politieke partijen van buiten de christen-democratische partijenfamilie haar internationale organisaties zou weten binnen te smokkelen. De contacten die de KAS wereldwijd onderhield met rechtse Amerikaanse groeperingen, antisocialistische bewegingen in de jonge democratieën in Griekenland, Spanje en Portugal en de Britse conservatieven van Thatcher vormden in dit verband een ongunstig voorteken. Zou de EVP de 'conservatieve verleiding' kunnen weerstaan, zo vroeg WI-medewerker Th.B.F.M. Brinkel zich medio 1986 in *CDV* af.¹³

B. Pronk, buitenlandspecialist van het CNV, wees in hetzelfde nummer van *CDV* op het dilemma voor het CDA in Europees verband: de EVP diende zowel in alle landen substantieel vertegenwoordigd te zijn (hetgeen in Groot-Brittannië helemaal niet en in Frankrijk, Spanje en Portugal nauwelijks het geval was) als haar christen-democratische identiteit te bewaren en daarom de conservatieve partijen buiten de deur te houden.¹⁴ Op uitnodiging van de *CDV*-redactie gaf ook de Belgische christen-democraat Van Rompuy, directeur van het CEPES, zijn analyse van de relatie tussen de christen-democratie en de andere politieke stromingen. Veranderingen binnen de christen-democratie, waar aangaande de rol van de overheid een voorkeur voor een terugkeer naar het aloude subsidia-

riteitsbeginsel viel waar te nemen na een lange periode van omarming van een leidende rol van de staat, droegen ertoe bij dat zij op punten dicht bij het liberalisme en conservatisme was komen te staan. Nu ook op het gebied van de moraal een tendens in de richting van een terugkeer naar traditionele waarden en normen zichtbaar was, leek de christen-democratie – die deze al van oudsher aanhing – plots ook de tijdgeest mee te hebben. Kortom: Van Rompuy kon de belangstelling van de conservatieve partijen voor de christen-democratische verbanden wel begrijpen.¹⁵

Toetreding van de Partido Popular: de conservatieve kwestie terug op de agenda

De ruime aandacht die in 1986 in het tijdschrift van het WI besteed werd aan de relatie tussen het conservatisme en de christen-democratie had alles te maken met de toenaderingspoging van de Spaanse conservatieven tot de EVP. Nadat de toetreding van de Griekse ND uiteindelijk min of meer geruisloos gepasseerd was, deed de volgende uitbreiding de Nederlandse wenkbrauwen ernstiger fronsen. Vanaf 1 januari 1986 maakten Spanje en Portugal officieel deel uit van de EG. Het Europees Parlement werd hierbij uitgebreid tot 518 leden; 60 zetels werden toegekend aan Spanje en 24 aan Portugal. Negen hiervan zouden toevallen aan de EVP-fractie. Betreffende de Portugezen bestond er voor de EVP vooralsnog geen onduidelijkheid over hun invulling. Het CDS (goed voor twee zetels) was immers al jarenlang lid van de EUCD; met voorman Freitas do Amaral had het aan het begin van de jaren 1980 zelfs de president geleverd. De CDS-afvaardiging in het Europees Parlement onder leiding van Francisco Lucas Pires sloot zich dan ook direct aan bij de EVP-fractie.

Wat betreft Spanje lag de situatie gecompliceerder. Durand heeft er al op gewezen dat er in Spanje geen christen-democratische traditie bestond. Dat was naar zijn mening het gevolg van het ontbreken van een christelijk-sociale vakbeweging, de betrokkenheid van vele politici bij het Franco-regime hetgeen tot persoonlijke tegenstellingen had geleid en het algemene wantrouwen tegen confessionele partijvorming.¹⁶ Opvallend is dat er wél een christen-democratische traditie was in de Baskische en Catalaanse regio's. De Baskische Partido Nacionalista Vasco (PNV) en de Catalaanse Unió Democràtica de Catalunya (UDC) waren al vóór de Tweede Wereldoorlog betrokken bij de internationale christen-democratische organisatie.¹⁷

Najaar 1980 was weliswaar de Unión de Centro Democrático (UCD) van premier Adolfo Suárez als waarnemer toegelaten tot de EUCD, maar deze heterogene partij omvatte zowel christen-democraten als liberalen en socialisten. Bewust werd ook niet geopteerd voor een volwaardig lidmaatschap; het zou de andere stromingen binnen de partij te zeer afschrikken. Zij was tevens als waarnemer toegetreden tot de EDU.¹⁸ In de CDA-buitenlandcommissie is blijkens de notulen uit deze periode over de relatie met de UCD niet gesproken; het CDA zag blijkbaar geen problemen in toetreding van dit allegaartje. Na de verkiezingsnederlaag van 1982 verliet Suárez de UCD, die daarmee van haar voornaamste

troef beroofd werd en uiteenviel. Ook de conservatieve christen-democraten abandonneerden de unie om een eigen partij op te richten, de Partido Democrata Popular (PDP). De Spaanse christen-democraten, toch al verdeeld, raakten versplinterd. Hahn adviseerde het CDA voorlopig maar contact te onderhouden met alle partijen van het midden. De Baskische PNV drukte de EUCD op het hart met de in haar ogen opportunistische PDP voorzichtigheid te betrachten.¹⁹

Voorjaar 1983 verzocht de PDP om het lidmaatschap van de EUCD. De nauwe relatie van de PDP met de Alianza Popular (AP) van de nationalist Manuel Fraga Iribarne, voormalig minister van Informatie onder Franco, maakte haar echter controversieel voor de Catalanen en Basken, maar zeker ook voor het CDA. Voor de CDU golden de bezwaren minder, zij was verklaard voorstandster van opname van de PDP. Tegelijkertijd beseften de Nederlanders dat, omdat een echte Spaanse christen-democratische partij wel een onhaalbare zaak zou blijven, met een minder dan ideale 'zusterpartij' genoegen genomen zou moeten worden. Als voorzitter van de Commissie Internationale Politiek betoogde Schmelzer eind mei in het EUCD-Bureau dat de vorming van een brede centrumpartij in Spanje aangemoedigd moest worden.²⁰ Dat zou in internationaal verband moeten resulteren in de vorming van een Spaanse equipe, waarin de PDP zou moeten samenwerken met de UDC en de PNV. In Nederland was zo'n equipe immers ook de voorloper geweest van een christen-democratische eenheidspartij. Eind september werd in de commissie buitenland nog opgemerkt, dat de PDP eigenlijk niet in de EUCD thuishoorde. Tot een eensluidend oordeel kwam de commissie echter niet.²¹

Eind oktober bezocht een EUCD-delegatie Madrid, Barcelona en Bilbao. De gesprekken die tijdens deze trip gevoerd werden gaven aanleiding tot een positief advies aangaande de aanvraag van de PDP – mits zij inderdaad met de Basken en Catalanen een equipe zou vormen. Vermoed werd dat, indien de aanvraag werd afgewezen, de kansen voor de christen-democratie in Spanje wel eens voor lange tijd verkeken zouden kunnen zijn.²² In een telex aan Jansen maakte de PNV duidelijk grote bezwaren te hebben tegen een lidmaatschap van een Spaanse equipe waarvan ook de PDP deel zou uitmaken.²³ Op de vergadering van het EVP-Bureau op 11 november lag de aanvraag van de PDP ter stemming voor. Met 32 stemmen vóór, acht tegen en tien onthoudingen (onder wie de Nederlanders en Belgen) behaalde het voorstel niet de vereiste tweederde meerderheid. In dit geval waren vooral de Italianen fel tegen. Barbi wees op de nauwe relatie van de PDP met de conservatieve AP en het feit dat beide partijen in 1983 lid geworden waren van de EDU. Het zou goed zijn de ontwikkelingen in Spanje nog eens aan te kijken, zo was de Italiaanse opvatting. Om de Duitsers, die de PDP bij voorkeur meteen als volwaardig lid hadden willen opnemen, milder te stemmen, werd er ten slotte voor gekozen de PDP als 'permanent waarnemer' toe te laten tot de EVP- en EUCD-vergaderingen. Het was een oplossing waarmee ook de Baskische afgevaardigde, mede namens de Catalanen, kon instemmen.²⁴

Tussen de drie Spaanse partijen wilde het echter niet vloten. Ook de PDP wendde zich tot het EUCD-bestuur om te klagen over haar Spaanse partners, waarmee het vanwege de sterk nationalistische tendensen in PNV en UDC moeilijk samenwerken was. Eind maart kwam een afvaardiging van de PDP de pro-

blematische situatie ook nog eens persoonlijk aan Bukman en Kolster uitlegen. Bij deze gelegenheid werd het lidmaatschap van de EDU gebagatelliseerd: bij conflicterende standpunten zou dat van de EUCD primeren. De band met de EDU zou ook worden afgebouwd, zo werd min of meer toegezegd. Het was dan ook de verwachting van de delegatieleden dat hun partij steeds meer christen-democratische kenmerken zou krijgen. Bukman verklaarde zich daarop bereid het CDA-standpunt ten aanzien van de aanvraag van het volledig EUCD-lidmaatschap van de PDP te heroverwegen.²⁵ Dat gebeurde tijdens de vergadering van de commissie buitenland op 10 mei, vier dagen voordat het Bureau zou beslissen over de aanvraag. Bukman had hier weinig moeite meer zijn partijgenoten te overtuigen van de onontkoombaarheid van het toelaten van de PDP.²⁶ Met het binnenhalen van de Nederlandse steun kwam de PDP-toetredingsaanvraag dit keer wel aan de vereiste hoeveelheid stemmen. Op de vergadering van het EUCD-Bureau van 14 mei werd ingestemd met het verzoek van de PDP. Slechts de Catalanen en Basken stemden tegen; ook de Italianen waren 'om'.²⁷ Met het oog op de al in 1979 ingediende aanvraag van Spanje bij de EG werd de PDP tevens toegelaten als waarnemer bij de EVP.

Toen Spanje op 1 januari 1986 toetrad tot de EG verkregen PNV, UDC en de PDP automatisch het volwaardig EVP-lidmaatschap.²⁸ Op dat moment was het Spaanse trio nog goed voor zeven Europese zetels. Zij wisten bij de eerste Spaanse verkiezingen voor het Europees Parlement in juni 1987 gezamenlijk echter slechts één (Catalaanse) zetel te bemachtigen, zodat zij kwantitatief nauwelijks een bijdrage leverden aan de EVP-fractie. De roep binnen de EVP om uit te zien naar grotere politieke partners werd al snel hoorbaar – uiteraard niet bij de Nederlanders. De vertegenwoordigers van de veel grotere conservatieve AP, die na 1982 de centrumpositie van de UDC min of meer had overgenomen, hadden zich echter al aangesloten bij de EDG.²⁹

Het was de Spaanse secretaris-generaal van de Raad van Europa, de christen-democraat Marcelino Oreja Aguirre, die na de verkiezingen het initiatief nam om de AP-europarlementariërs los te weken uit de EDG en alsnog te doen aansluiten bij de EVP-fractie. Bij nader inzien voelden de Spaanse conservatieven zich toch niet zo thuis in de door de Tories gedomineerde EDG; volgens Jansen waren zij ook lang niet zo conservatief als de Britten – wat dat ook mocht inhouden. De contacten die al onderhouden werden met de CSU – al zal deze geestverwantschap de Spaanse partij in Nederlandse ogen zeker niet minder conservatief hebben doen lijken – maakten de wens tot aansluiting bij de EVP verder begrijpelijk. Oreja kreeg voor zijn plannen de AP te hervormen tot een centrumpartij de steun van partijleider en europarlementariër Fraga Iribarne. Met een nieuw partijprogramma dat meer was toegesneden op dat van de EVP en een voornemen tot samensmelting met de al bij de EVP aangesloten Spaanse christen-democraten van de PDP zou toenadering tot de Europese christen-democraten gezocht kunnen worden. Bovendien verwachtten Fraga Iribarne en Oreja op deze wijze in eigen land tegen de socialisten meer kans te maken.

De toenaderingspoging van de AP tot de EVP kreeg grote kans van slagen, toen bekend werd dat de Democracia Cristiana, zoals de PDP na een renovatie in het najaar van 1987 was gaan heten, met de 'vernieuwde' AP wenste op te gaan

in een nieuwe partij, de Partido Popular (PP). De deelname van de Democracia Cristiana maakte het voor de andere EVP-partijen onmogelijk de toetreding van de nieuwe fusiepartij, die in het voorjaar van 1989 opgericht zou worden, te blokkeren. Op een bijeenkomst van de EVP-leiding in januari 1989 in Luxemburg wezen Oreja en Democracia Cristiana-voorzitter Javier Rupérez op de goede voornemens tot nauwe samenwerking tussen beide partijen.³⁰

Op de EVP-Bureauzitting van 9 februari 1989 in Athene werd de kwestie Spanje door secretaris Jansen aangekaart. Notenboom, die samen met buitenlandsecretaris Kolster en europarlementariër J.R.H. (Hanja) Maij-Weggen het CDA vertegenwoordigde, werd verrast door de gevorderde stand van zaken. Santer, Klepsch en Jansen bleken hun fiat al min of meer gegeven te hebben – tot zijn verrassing waren de partijvoorzitters (dus ook die van het CDA) hiervan al op de hoogte gebracht. Door diverse vertegenwoordigers werd gewezen op het risico dat de EVP zou nemen door zich open te stellen voor conservatieve elementen zoals de vertegenwoordigers van de AP. De Franse afgevaardigde, CDS/F-ondervoorzitter Jean Marie Daillet, maar vooral de Catalaanse en Baskische gedelegeerden maakten bezwaar tegen de ‘inbraak’ van de Spaanse conservatieven. Indien de AP werkelijk christen-democratisch zou worden, was er geen bezwaar, maar twijfel hierover was gerechtvaardigd. Namens de Italiaanse DC uitte ook Bernassola zijn zorgen. Maij-Weggen wees erop, dat een van de AP-afgevaardigden in het Europees Parlement kort daarvoor in een debat nog zijn steun had uitgesproken voor Pinochet. In deze hoek wenste het CDA niet terecht te komen, zo meende zij de opvatting van de Nederlanders te kunnen verwoorden. Klepsch toonde zich niet onder de indruk van het argument dat de AP vergeven zou zijn van voormalige Franco-getrouwen. Dat was in de Spaanse socialistische partij ook het geval, en dat verhinderde premier Felipe González geenszins een prominente rol te spelen in de Socialistische Internationale. De woordvoerders van CDU en CSU, met name hun vertrouwen uitsprekend in de persoon van Oreja, pleitten ervoor het proces een kans en Klepsch de ruimte voor verdere stappen te geven.³¹

Eigenlijk was er sprake van een voldongen feit: de leiding van de Europese fractie, gesteund door EVP-voorzitter Santer, had de weg naar opname van de Spaanse conservatieven reeds ingeslagen. De medewerking die de eerder toegelaten Spaanse christen-democraten zelf aan het proces gaven, maakte het de EVP-partijen moeilijk om nog dwars te gaan liggen. De commissie buitenland adviseerde het dagelijks bestuur van het CDA kennis te nemen van de Spaanse voornemens, maar als voorwaarden voor toetreding van de PP tot de EVP te stellen dat zij het EVP-program aanvaardde en dat de nieuwe partijleiding herkenbaar christen-democratisch was.³²

De persoon die de Spaanse kwestie in het dagelijks bestuur van de partij mocht uitleggen, was voorzitter W.G. van Velzen. De uit de onderwijswereld afkomstige Wim van Velzen was weliswaar katholiek, maar nooit lid geweest van de kvp en als zodanig de eerste partijvoorzitter van het CDA zonder ‘bloedgroepen’-verleden. Toen hij einde januari 1987 na drie jaar voorzitter van de Kamerkring Noord-Brabant te zijn geweest Bukman kwam opvolgen als nationaal voorzitter nam hij tevens diens plaats in het presidium van de EUCD in.

Op 10 mei 1990 werd hij gekozen als opvolger van Schmelzer tot vice-president van de EVP. Europa werd mede hierom een van zijn belangrijkste aandachtsvelden – waarin hij ook werkzaam zou blijven na zijn latere aftreden als partijvoorzitter.

Een van de eerste EVP-dossiers waarmee Van Velzen te maken kreeg, was dat van de toetreding van de Spaanse PP. Ten overstaan van zijn dagelijks bestuur toonde Van Velzen zich eind februari 1989 bezorgd over de ontwikkelingen. Hij verklaarde zelf ook overvallen te zijn door de door de Duitse en Italiaanse leden van de EVP-fractie voorgerekte aansluiting van de PP. De partijen hadden weinig in te brengen gehad. Hij vreesde dat dit een precedentwerking zou kunnen hebben voor volgende aanvragen – hij doelde daarmee natuurlijk vooral op de in de toekomst te verwachten toenadering van de Britse conservatieven. Penders wees er overigens op, dat de formele toetreding van de PP tot de EVP-fractie nog lang geen afgeronde zaak was. Volgens het nieuwe fractiereglement diende de voltallige fractie te beslissen over de toelating van nieuwe leden – per amendement had hij zelf daarvoor gezorgd. (Een ander wijzigingsvoorstel van Penders, dat instemming van de EVP-partijen benodigd was voor toelating van nieuwe leden, had het overigens niet gehaald.) Nu er wellicht toch nog wat te doen was aan de toetreding van de Spaanse conservatieven, maakten ook Schmelzer en Oostlander hun bezwaren tegen de aansluiting van de PP bij de EVP-fractie kenbaar. De intentie werd uitgesproken om in de EVP-gremia te pleiten voor heroverweging van het besluit.³³

In een bilateraal overleg op 17 februari werd de kwestie ook nog met de CVP besproken. Van Rompuy, inmiddels nationaal partijvoorzitter, moest toegeven dat zijn partij zich in deze niet erg standvastig had opgesteld – hij verwees ter verklaring hiervoor onder andere naar de stroeve samenwerking tussen de partij en haar delegatie in het Europees Parlement. Beide partijen namen zich maar weer eens voor in de toekomst tot nauwere afstemming te komen.³⁴

In een gezamenlijke vergadering van de presidiums van de EVP en haar fractie op 3 juni deed Klepsch mededeling van het besluit van het uitgebreide bestuur van de fractie om na de Europese verkiezingen van 15 en 18 juni de via de PP-lijst gekozen Spaanse europarlementariërs toe te laten. Beide gremia stelden zich vervolgens achter dit besluit aangezien zij meenden, dat 'weder die christlich-soziale Identität der EVP noch die jeweils besondere Identität der auf diese Weise eingeladenen Persönlichkeiten unter der gemeinsamen Arbeit leiden wird'. De praktische samenwerking in het Europees Parlement zou de eventuele resterende verschillen teniet doen.³⁵ Het kon het CDA niet bekoren. In de werkgroep Europa merkte buitenlandcommissielid J.A.M. Reijnen op: 'De numerieke versterking (15 zetels) moet nog blijken een kwalitatieve versterking te zijn.'³⁶

Een dag na het fiat van de EVP-leiding nam de Democracia Cristiana op een buitengewoon partijcongres het besluit op te gaan in de PP. Er zou een vereniging van Vrienden van de Democracia Cristiana blijven bestaan die binnen de EUCD en CDI voorlopig de Spaanse christen-democraten bleef vertegenwoordigen, zo schreef voorzitter Rupérez aan Santer. Toetreding van de PP tot deze organisaties was echter in de toekomst wel wenselijk, zo meende hij; een opvat-

ting die op de EVP-Bureauvergadering van 5 september gedeeld werd door de andere EVP-partijen.³⁷

Nu de kogel door de kerk was, kwamen er felle reacties van de Catalaanse en Baskische partijen. De voorzitter van de Baskische PNV, Xabier Arzalluz, schreef in de aanloop naar de volgende presidiumvergadering begin juli zijn collega's, onder wie Van Velzen, de toetreding van de PP-europarlementariërs tot de EVP-fractie onaanvaardbaar te vinden; zijn partij zou zich daardoor wellicht gedwongen zien de EVP-fractie (de PNV had daar sinds de Europese verkiezingen van juni als onderdeel van de Coalición Nacionalista één vertegenwoordiger) te verlaten. De toelating van de voormalige AP'ers betekende in de ogen van de Basken een verwatering van de christen-democratische uitgangspunten. Fraga Iribarne had immers nooit ontkend dat zijn partij een conservatieve was; de PP had ook duidelijk uitgesproken geen intentie te hebben zich aan te sluiten bij de EUCD.³⁸ Ook de Italiaan Flaminio Piccoli, sinds 1986 president van de CDI, keerde zich tegen de toetreding van deze Spaanse partij; een groot deel van de leiding en het kader had de Franco-dictatuur ondersteund of had in die periode zelfs regeringsfuncties bekleed.³⁹

Tijdens de vergadering van het EVP-presidium op 7 juli herhaalde Arzalluz zijn dreigement, waarbij hij in zijn grieven gesteund werd door UDC-leider José A. Duran y Lleida. Hij verweet de leiding van de fractie ook dat besluiten genomen waren zonder de Catalanen en de Basken te consulteren. Klepsch weersprak deze voorstelling van zaken: in februari was de kwestie tijdens de Bureauzitting in Athene al besproken. Om de zaak niet op de spits te drijven was hij niettemin bereid nog een separaat overleg met PNV en UDC te beleggen.⁴⁰

Dat onderhoud, zo het al heeft plaatsgevonden, zou geen verandering meer brengen in de situatie. Het aangaan van een verbintenis met de PP leek de meerderheid in de EVP toch de meest geschikte weg om de christen-democratie in Spanje – dus niet alleen in Baskenland en Catalonië – te stimuleren. De voormalige (conservatieve) AP-kandidaten hadden succesvol gebruik gemaakt van de kruiwagen van de kleinere Democracia Cristiana om zich de EVP binnen te laten smokkelen. De Nederlanders lieten zich uiteindelijk apaiseren door de 'christen-democratische metamorfose' die de PP had ondergaan.⁴¹ Dat betekende niet dat zij er gelukkig mee waren. In de commissie buitenland werd medio oktober nog eens benadrukt dat in de samenwerking met de toegetreden conservatieven waakzaamheid geboden bleef.⁴²

Na de Europese verkiezingen van 15 tot 18 juni 1989 traden aldus de vijftien AP-europarlementariërs toe tot de EVP-fractie. Slechts een tweetal van hen stond voorheen te boek als christen-democraat. Ondanks de toetreding van de nieuwe Spaanse leden en de ene afgevaardigde van de Noord-Ierse conservatieve Ulster Unionist Party (UUP) behaalde de EVP overigens niet meer dan 121 zetels. Met name het verlies van de CDU was hiervan de oorzaak. De Europese socialistische fractie bestond na de verkiezingen uit 180 leden.

<i>Zetelverdeling Europees Parlement na de verkiezingen van juni 1989</i>	
CSP	180
EVP	121
ELDR	49
EDG	34
Groenen	29
Verenigd Europees Links	28
Verenigde Europese Democraten	22
Technische fractie Europees Rechts	17
Linkse coalitie	14
Regenboogfractie	14
Niet-ingeschrevenen	10
Totaal:	518

<i>Samenstelling EVP-fractie</i>		
West-Duitsland:	CDU	25
	CSU	7
Italië:	DC	26
	SVP	1
Spanje:	PP	15
	Coalición Nacionalista (waarin PNV)	1
Griekenland:	ND	10
Nederland:	CDA	10
België:	CVP	5
	PSC	2
Frankrijk:	UDF	6
Denemarken:	Centrum-Demokraterne	2
Ierland:	FG	4
Luxemburg:	CSV	3
Portugal:	CDS	3
Groot-Brittannië:	UUP	1

De volgende stap vanuit Spaans perspectief zou de toetreding van de PP tot de EVP zelf moeten zijn. De meeste bezwaren hiertegen kwamen, zoals te verwachten viel, van de Italianen, Belgen, Nederlanders, Basken en Catalanen. Om het proces niet nog verder te bemoeilijken bracht PP-voorzitter Fraga Iribarne in april 1990 een persoonlijk offer: zijn terugtreden als partijleider maakte het mogelijk dat de hervormde partij ook in personele zin een geheel nieuwe start kon maken. Onder een nieuwe aanvoerder – José-María Aznar volgde Fraga Iribarne op – voltooide de PP de transformatie van een conservatieve naar een

centrum-georiënteerde partij. Aznar was dan wel net zo conservatief als zijn voorganger, hij had in ieder geval niets te maken gehad met het Franco-regime en vertegenwoordigde zo een nieuwe generatie. Hij had binnen het conservatieve deel van zijn nieuwe, sterk heterogene partij wel de nodige weerstand te overwinnen aangaande de samenwerking met de christen-democraten.

De plooiën binnen de EVP werden voor een groot deel gladgestreken door Martens, die door het EVP-Bureau op 10 mei 1990 als opvolger van Santer was gekozen. De Vlaamse christen-democraat was – het is in deel II aan de orde gekomen – in 1976 al betrokken geweest bij de oprichting van de EVP. Van 1972 tot 1979 was hij voorzitter geweest van de CVP, waarna hij tot het ambt van eerste minister werd geroepen. Dit premierschap zou hij vanaf 1990 combineren met het EVP-voorzitterschap. Martens zou zich gedurende zijn presidentschap manifesteren als een sterk voorstander van openstelling van de EVP. Hiervoor moest hij veel kritiek vanuit zijn eigen CVP weerstaan. Ook de verstandhouding met de CDA-top kwam hierdoor onder druk te staan.

Voormalig Democracia Cristiana-voorzitter Rupérez verzocht de EVP met klem de PP toe te laten, in eerste instantie als waarnemer. Het presidium gaf medio juni vlot zijn fiat. Een signaal van welwillendheid gaf Aznar af toen hij begin juli deelnam aan een door de EVP en EUCD in Madrid georganiseerd colloquium over de betekenis van het christelijke mensbeeld voor de politiek. Hij beoogde hiermee het belang van de christen-democratische politieke filosofie voor zijn eigen partij te demonstreren.⁴³ Binnen de commissie buitenland van het CDA werd de Spaanse aanvraag met scepsis bejegend; men wenste meer informatie over de programmatische ontwikkeling binnen de Spaanse partij.⁴⁴

Op 4 oktober 1990 besprak het EVP-Bureau de aanvraag van de PP, die ook nu weer door Klepsch sterk werd ondersteund. De oppositie kwam volgens verwachting van de zijde van de PNV, die verklaarde te zullen tegenstemmen, en de UDC, die zich van stemming zou onthouden. PP-europarlementariër José María Gil-Robles Gil-Delgado verklaarde de bezwaren vanuit Baskische en Catalaanse hoek te kunnen begrijpen. Aansluiting bij de EVP zou echter de ook door hen gewenste interne effecten hebben, zo verduidelijkte hij. Om de verhoudingen niet te forceren werd niet meteen voor een volwaardig lidmaatschap maar voor een waarnemersstatus geopteerd. Met de weg van de geleidelijkheid hoopte de PP de sceptici te overreden. De Nederlanders Schmelzer en Van Velzen en de Italianen Barbi en Bernassola spraken de wens uit dat in volgende gevallen de discussie over toetreding van nieuwe partijen zou plaatsvinden in het EVP-Bureau zelf. De grip van de partijen op de samenstelling van de EVP zou daarmee vergroot worden. Een poging de stemming over de aanvraag uit te stellen tot de nieuwe EVP-statuten aanvaard waren, mislukte. Bij één tegenstem, vijf onthoudingen en 21 voorstemmen werd de PP verwelkomd als waarnemend lid.⁴⁵

In juni 1991 achtte de PP de tijd gekomen om het volwaardig lidmaatschap aan te vragen. Tijdens de Bureauvergadering begin juli werd de aanvraag, die door Oreja werd toegelicht en direct door Klepsch en Barbi werd ondersteund, aan de partijen voorgelegd.⁴⁶ Ook de Nederlanders berustten. WI-directeur J.J.A.M. van Gennip stelde vast dat de PP sinds 1989 inderdaad was geëvolueerd

in christen-democratische richting en dat haar afgevaardigden zich in de diverse gremia doorgaans zeer constructief opstelden. Aangezien het onwaarschijnlijk was dat er in Spanje ooit nog een homogene christen-democratische partij zou worden opgericht, leek hem het toelaten van de PP de beste optie. H.O.C.R. Ruding, die eind 1990 Schmelzer was opgevolgd als voorzitter van de commissie buitenland, meende eveneens dat een rol als dwarsligger voor het CDA hier niet gewenst was. Slechts wanneer in het EVP-Bureau ook andere partijen bezwaar maakten, zouden de Nederlanders zich hierbij moeten aansluiten. Die oppositie bleek niet massaal. Op de vergadering van het Politieke Bureau van de EVP van 18 oktober werd de PP dan ook toegelaten als volwaardig lid, waarbij wel werd aangetekend, dat de Spaanse partij zich in christen-democratische richting zou moeten blijven ontwikkelen. De Franse delegatie uitte nog eens haar bezorgdheid over de risico's die het toetreden van conservatieve elementen voor de identiteit van de EVP met zich mee kon brengen. In de CDA-buitenlandcommissie waarschuwde Schmelzer nog dat door de toelating van de PP de Baskische en Catalaanse christen-democraten niet in het nauw gedreven mochten worden.⁴⁷

Naar aanleiding van een bezoek van Van Velzen en buitenlandsecretaris J.W. Wiggers aan Madrid in juni 1993 rapporteerde de laatste aan het thuisfront dat de PP weliswaar geen heuse christen-democratische partij was – naar zijn mening was het juister te spreken over 'een conservatieve [partij] met een nadrukkelijk christen-democratische stroming' –, maar dat zij van alle Spaanse partijen wel de meeste gelijkenis toonde. Ook de pro-Europese instelling van de PP, die haar meer naar het christen-democratische dan het conservatieve kamp trok, had de Nederlanders de overtuiging gegeven dat zij met het toestaan van het lidmaatschap van deze partij de juiste beslissing genomen hadden.⁴⁸ Eenmaal opgenomen in de EVP kwam er blijkbaar een proces op gang, dat ook de conservatieven positiever deed staan ten aanzien van een verdere uitbouw van de Europese instellingen, zo stelt ook de politicoloog Ten Napel. Wel dient aangetekend te worden dat de Britse uitzondering zwaar woog en dat ook de Scandinavische partijen niet geheel meegingen in dit proces.⁴⁹

De Basken en Catalanen bleven hun bedenkingen houden tegen het lidmaatschap van de PP. Toen Aznar zich begin 1993 in de Spaanse media liet ontvallen dat hij feitelijk een liberaal was en dat hij in Europa slechts ruimte zag voor twee politieke stromingen, te weten de sociaal-democratische en de volkspartijen, voelde UDC-leider Duran y Lleida zich – zonder 'l'intention de dénoncer ni d'attaquer le PP' – geroepen Van Velzen hiervan op de hoogte te brengen.⁵⁰

De opmars van de PP en haar aanvoerder in de EVP bleek niet te stuiten. Het had mede een groeiend aanzien van haar leider tot gevolg. Bij zijn eerste optredens in EVP-verband werd Aznar nog enigszins wantrouwend benaderd vanwege zijn twijfelachtige ideologische achtergrond, maar ook omdat de meeste partijleiders (onder wie Kohl) goede ervaringen hadden met de voorman van de Spaanse socialisten González.⁵¹ In de zomer van 1993 trad Aznar toe tot het presidium; de gestage groei van het electoraat van zijn partij leidde ertoe dat zij binnen de EVP ook kwantitatief een grotere rol ging spelen. Het van 5 tot 7 novem-

ber 1995 in Madrid gehouden elfde EVP-congres moest naar het eigen electoraat vooral als bewijs dienen dat de PP deel uitmaakte van een sterke Europese beweging. In februari 1996 werd Aznar vervolgens gekozen in het verkleinde presidium (het ledental was teruggebracht van 13 naar 7).⁵² De PP bewaarde nog lang afstand tot de EUCD en de CDI. Pas aan het einde van de eeuw, na de liquidatie van de eerste, zou zij ook in de mondiale organisatie een hoofdrol opeisen. Nadat de PP bij de parlementsverkiezingen in maart 1996 de grootste partij geworden was en Aznar een centrum-rechtse regering geformeerd had onder zijn leiding, nam hij als een van de regeringsleiders een steeds prominenter positie binnen de EVP in. Voor de Nederlandse christen-democraten was het een van de symptomen van de tendens 'naar rechts' die zich binnen de EVP voltrok.

Klepsch heeft vastgesteld dat de stapsgewijze metamorfose van de AP er de oorzaak van was dat zij zich, ondanks haar aansluiting bij de christen-democraten, niet vervreemde van de Britse conservatieven. Sterker nog, het trok de Britse Tory-europarlementariërs in het Spaanse kielzog mee in de richting van de EVP. Het overstappen van de conservatieve Spaanse europarlementariërs van de EDG naar de EVP-fractie zorgde er tevens voor dat eerstgenoemde groep in omvang en betekenis afnam. De belangstelling van de 'achterblijvers' om hetzelfde traject te volgen was dan ook om die reden begrijpelijk.⁵³

Juni 1989: aanvraag van de EDG

Hanley kwalificeert de toetreding van de (voormalige) Spaanse conservatieven als een 'test case' voor de EVP.⁵⁴ De toetreding van de PP stond niet op zichzelf, maar vormde duidelijk de prelude op de volgende aanvraag waarmee de EVP-fractie werd geconfronteerd, die van de Britse conservatieven. Op een aantal punten hadden de conservatieven en de christen-democraten al naar beider tevredenheid samengewerkt. Zo was er de eerder gememoreerde afspraak met betrekking tot de verkiezing in 1986 van Plumb tot Europees parlamentsvoorzitter. De conservatieve europarlementariërs kwamen ook al enige tijd trouw opdagen op de door de EVP-fractie georganiseerde studiedagen – waarvoor overigens stevast ook invitaties werden gestuurd naar de liberalen, socialisten en gaullisten.⁵⁵

Het leiderschap van premier Thatcher droeg echter juist weer niet bij aan een snelle toenadering tussen de Tories en de Europese christen-democraten. De 'iron lady' manifesteerde zich tijdens haar regeerperiode steeds meer als de voornaamste sta-in-de-weg voor verdere Europese integratie, hetgeen een belangrijk meningsverschil opleverde met de christen-democratische partijen, die een federaal Europa nastreefden. De opstelling van Thatcher aangaande de ontwikkeling van 'Europa', zoals onder andere bleek uit haar toespraak van 20 september 1988 in Brugge, waar zij de plannen van de nieuwe voorzitter van de Europese Commissie Jacques Delors voor wat zij zag als een Europese superstaat fel bekritiseerde, leidde overigens ook tot grote verdeeldheid binnen haar eigen partij. Er tekende zich een tegenstelling af tussen de anti-Europese 'Bruges Group' en de meer pro-Europese conservatieven, onder wie zeker ook

Thatchers voorganger Heath gerekend mocht worden maar ook collega-ministers als Geoffrey Howe en Michael Heseltine.⁵⁶

Europa en de plaats daarin van het Verenigd Koninkrijk vormden al langer een belangrijke splijtzwam binnen de Conservatieve Partij, maar zelfs de meest eurofiële Tories hadden moeite met de vergaande federale plannen van de Europese christen-democraten. Daarnaast bestonden er tussen de Britse conservatieven en de EVP ook op het terrein van de sociaal-economische politiek verschillen. De Britse aanpak van de economische crisis van de jaren zeventig en tachtig, die zich vooral vertaalde in groeiende inflatie en werkloosheid, bestond onder Thatcher vooral uit het terugtrekken van de overheid uit vele maatschappelijke terreinen, hetgeen onder andere een verschraling van de sociale voorzieningen tot gevolg had. Voor de christen-democraten, in de meeste West-Europese landen de belangrijkste vormgevers van de verzorgingsstaat, was een dergelijke, eenzijdig op monetaristische principes gebaseerde panacee ondenkbaar. De invloed van de christelijke vakbeweging in continentaal Europa, die volledig ontbrak in Groot-Brittannië, speelde hierbij een doorslaggevende rol, zo meent ook de Britse politicoloog Buller.⁵⁷

In een bundel over de Conservative Party in de twintigste eeuw wordt ook het ontbreken van een 'formal role' voor het geloof in de partij erkend als een belangrijk struikelblok voor toetreding van de europarlementariërs tot de EVP-fractie. Met name onder het leiderschap van Thatcher groeide de kritiek van de clerici van de Anglicaanse kerk op de politiek van de conservatieven. Dat betekende overigens niet dat zij zich minder door christelijke normen en waarden lieten inspireren dan de Europese christen-democratische partijen. In dezelfde bundel wordt door de politicoloog Girvin gewezen op de verschillen in politiek en traditie tussen beide stromingen. Ook de oorsprong van de partijen – in Europa waren de naoorlogse christen-democratische partijen vooral voortgekomen uit katholieke politieke voorlopers – was verschillend. De stichting van de Ierse Republiek in 1922 had in het Britse geval de problematiek van een grote katholieke minderheid opgelost, waarmee de voedingsbodem voor partijvorming op confessionele basis in Groot-Brittannië verdwenen was. Als voornaamste politieke verschillen tussen de Engelse conservatieven en de christen-democraten ziet ook Girvin de sociaal-economische opvattingen en de visie op Europa. Het christelijk-sociale element en de steun voor federalistische ideeën betreffende Europa leidden naar zijn mening tot een kloof tussen beide politieke bewegingen.⁵⁸

Het besef dat de Conservative Party haar Europese belangen ondanks de onmiskenbare verschillen het best kon behartigen vanuit een centrum-rechtse internationale coalitie – zoals zij de EVP zag – drong begrijpelijkerwijs het eerst door bij haar vertegenwoordigers in het Europees Parlement. De Tory-europarlementsleden waren door hun verblijf in Straatsburg en Brussel politiek langzaam aan verwijderd geraakt van de door Thatcher gedicteerde beleidslijnen. Al vanaf hun intrede in het Europees Parlement presenteerden zij zich als overtuigde eurofielen. Tijdens de campagne voor de Europese verkiezingen van juni 1989 kwamen de meningsverschillen tussen de nationale, eurosceptische lijn, uitgezet door partijvoorzitter Peter Brooke, en de europarlementariërs onder leiding van Christopher Prout aan het licht. Dit tot grote ergernis van

Thatcher, die zich de voorbije jaren regelmatig had geërgerd aan de duidelijke afstand die de laatsten, door haar vooral beschouwd als overblijfselen van de periode-Heath, namen ten opzichte van de door haar uitgezette partijlijn.⁵⁹

Toen door de verkiezingen van juni 1989 de Britse conservatieven enigszins bij toeval 32 vooral pro-Europese vertegenwoordigers naar het nieuwe Europees Parlement afvaardigden, kwam het op 28 juni tot een toetredingsverzoek van de EDG aan de EVP-fractie. Daarbij werd een beroep gedaan op artikel 5.b van het huishoudelijk reglement van de EVP-fractie, dat het voor leden van het Europees Parlement die de basisprincipes van de fractie onderschreven mogelijk maakte zich aan te sluiten als 'membres apparentés'. Het verzoek was gedaan met instemming van de partijtop van de Conservatives, maar hield zeker niet in dat de partij zich als zodanig wilde aansluiten bij de EVP. De aansluiting als geestverwanten verplichtte de conservatieve europarlementariërs evenmin om het EVP-programma te onderschrijven. De Deense conservatieve europarlementariërs hadden formeel zelf geen aanvraag ingediend, maar verklaarden zich bij hun Britse fractiegenoten te zullen aansluiten.

Hoewel hiertoe bevoegd durfde de EVP-fractie het toch niet aan volledig zelfstandig te beslissen over deze brisante kwestie. Bovendien was in het fractiereglement op aandringen van de CDA-delegatie eerder opgenomen dat bij toetredingsaanvragen van europarlementariërs die niet tot een EVP-partij behoorden advies van het Politiek Bureau ingewonnen moest worden. Het liefst had het CDA de finale beslissingsbevoegdheid bij de EVP gelegd, maar hiervoor was onvoldoende steun geweest. Het bleef dus bij een adviserende rol. Jansens voorstelling van zaken achteraf, dat de fractie statutair bevoegd was met een gewone meerderheid eigenmachtig te besluiten tot toelating van vertegenwoordigers van niet-EVP-partijen is weliswaar formeel juist, maar wel onvolledig. Een afwijkend advies vanuit de EVP-leiding zou toch moeilijk te negeren zijn.⁶⁰

In het CDA werd uiteraard afwijzend gereageerd op de Britse aanvraag. Het op de vergadering van de commissie buitenland van 5 juli door Van Velzen ingenomen negatieve standpunt werd door de volledige vergadering overgenomen. Met name de jongeren waren fel afwijzend. In een gezamenlijke brief van hun partijvoorzitters Van Velzen en Van Rompuy verzochten de Nederlandse en Vlaamse christen-democraten de kwestie te agenderen voor de volgende zitting van het Politiek Bureau van de EVP. Van Velzen beloofde zijn partijgenoten daar direct het 'onaanvaardbaar' uit te spreken, voornamelijk met de hoop de Italianen en de Belgen mee te krijgen. Mocht het CDA alleen komen te staan – en die vrees leefde sterk in de commissie –, dan zou gesproken moeten worden over de strikte voorwaarden waaronder samenwerking met de Tories eventueel bespreekbaar zou zijn.⁶¹

Op 7 juli 1989 vergaderde het Politiek Bureau langdurig over de Britse aanvraag, waarbij Prout de gelegenheid kreeg de positie van zijn partij nog eens toe te lichten. Hij wees erop dat de verschillen tussen christen-democraten en conservatieven niet ideologisch, maar historisch van aard waren. Zijn pleidooi kon echter niet het voltallige presidium overtuigen. Een ruime meerderheid zag niets in toetreding van de Tories vanwege de onoverbrugbare grote politieke en mentale verschillen die er met de eigen partijen bestonden. Op voorstel van Klepsch

werd de zaak terugverwezen naar de fractie, die eerst maar eens twee jaar intensief met de EDG zou moeten samenwerken. Dan kon vervolgens op basis van een rapportage over deze 'proefperiode' de aanvraag in juni 1991 nogmaals beoordeeld worden. Als zodanig werd het oordeel van het presidium als EVP-besluit naar buiten gebracht. Tevens werd het advies aan de fractie verstrekt het 'technisch akkoord' met de socialisten voort te zetten, zodat onder meer afspraken gemaakt konden worden betreffende het voorzitterschap van het Europees Parlement. Het stelde dit keer de fractie voor een *fait accompli*. De Britse aanvraag werd nog wel besproken door de europarlementariërs, maar werd niet meer in stemming gebracht. De tijd was er ook nog niet rijp voor, zo meende toen ook Jansen. Met name de anti-Europese politiek van Thatcher maakte aansluiting van de conservatieven onhaalbaar. Dat wilde niet zeggen dat de EVP angstig moest zijn over het perspectief van aansluiting van conservatieve partijen in de toekomst, zo nuanceerde de secretaris-generaal zijn eigen afwijzing.⁶² Jansen nam hiermee een voorschot op zijn wijziging van inzicht in het navolgende jaar.

Het CDA stond niet alleen in zijn afwijzing van de conservatieve toetredingsaanvraag. Dit bleek onder meer tijdens een bezoek van een kleine Nederlandse delegatie bestaande uit Van Velzen, vice-partijvoorzitter Van de Beeten en Hahn eind november 1989 aan Rome, waar gesproken werd met vertegenwoordigers van de buitenlandafdeling van de DC. Hier kregen de Nederlanders de verzekering dat ook de DC de conservatieven buiten de EVP wilde houden. Het hoofd van de buitenlandafdeling, Bruno Orsini, wees echter wel op het gevaar dat een aansluiting van de hervormde Italiaanse communistische partij bij de Socialistische Internationale, waarvan toen sprake was, de druk van de CDU op haar zusterpartijen om de Britse conservatieven toe te laten wel eens groter zou doen worden. Ook de Italiaanse christen-democraten waren echter nog steeds gekant tegen een links-rechts-blokvorming in Europa, die hiervan het gevolg zou zijn. Voor de voortgang van het Europese integratieproces was een samenwerking tussen christen-democraten en sociaal-democraten in het Europees Parlement nog steeds noodzakelijk. Afgesproken werd, dat de DC haar mediterrane zusterpartijen (ND en PP) zou bewerken om aan de Duitse pressie weerstand te bieden; het CDA zou in de richting van de andere Benelux-partijen hetzelfde doen.⁶³ Er was het CDA veel aan gelegen om de DC aan zijn zijde te houden; regelmatig zou in de navolgende jaren enige onzekerheid ontstaan of dat wel zou lukken. Een zeker proces van aftasten werd niettemin ingezet. In november 1989 waren op Malta voor het eerst vertegenwoordigers van de Britse conservatieve partij aanwezig als waarnemers op een EUCD-congres.⁶⁴

Binnen de CDA-buitenlandcommissie bleef de houding onverminderd contra opname van de conservatieven in de EVP-fractie. Penders bevestigde op de vergadering van einde februari 1990 dat ook de CDA-delegatie in het Europees Parlement zich tegen toetreding zou blijven verzetten. De commissie stelde naar aanleiding van het bezoek aan Rome verheugd vast dat ook de Italiaanse DC zich nu ondubbelzinnig tegen uitbreiding van de fractie met de conservatieven had uitgesproken.⁶⁵ Vanuit de werkgroep Europa kwam de suggestie om 'zakelijke contacten' met de conservatieven te onderhouden. Immers, in de WEU, de Raad van Europa en de NAVO-assemblee werd ook al samengewerkt. Verder was

het, gezien het ontbreken van een christen-democratische partij in Groot-Brittannië en de geringe betekenis van de christen-democratie in Frankrijk, van belang alternatieve relaties te hebben. Europarlementariër Penders zag hiertoe wel mogelijkheden, aangezien de conservatieven 'zeker op Europees institutioneel gebied' de lijn van de EVP steeds meer deelden.⁶⁶

De voorstanders van het openbreken van de EVP beseften dat zij voorzichtig dienden te handelen om niet gebrouilleerd te raken met een groot aantal zusterpartijen. EVP-president Martens nam mede daarom zelf de dialoog met de EDG ter hand. Regelmatig zou hij vanaf de zomer van 1990 contact opnemen met Prout en de voorzitter van de Conservative Party, de pro-Europese Chris Patten.⁶⁷

Meningsverschil tussen het CDA en Jansen

In augustus 1989 verspreidde EVP-secretaris Jansen onder de zusterpartijen een uiteenzetting over de al sinds 1978 slepende kwestie van het dubbellidmaatschap van enkele EVP-partijen. Hierin werd tevens ingegaan op de verhouding tussen christen-democraten en conservatieven en de diverse internationale verbanden die deze politieke stromingen vertegenwoordigden. Het naast elkaar bestaan van deze verschillende organisaties, te weten EUCD, EVP, EDU, CDI en IDU, en het fenomeen van meervoudige lidmaatschappen van sommige christen-democratische partijen waren te verklaren vanuit hun verschillende historische achtergrond. De partijen die zich aangesloten hadden bij zowel de christen-democratische internationales als de EDU en de IDU, bestonden niet eenduidig uit christelijk-sociale of christen-democratische groeperingen, maar kenden ook conservatieve en liberale elementen. Doorgaans functioneerden zij in een tweepartijenstelsel, waarbij zij zich logischerwijze sterk polemisch opstelden tegenover de socialistische linkerzijde. Van hun kant lag het voor de conservatieve partijen in Groot-Brittannië en Scandinavië in de rede om toenadering te zoeken tot de christen-democratische verbanden, waarvan dergelijke heterogeen samengestelde volkspartijen ook al deel uitmaakten. De genoemde organisaties hadden alle echter verschillende doelstellingen en daarom vormden zij ook geen concurrenten van elkaar. Het was dan ook zeer wel legitiem, dat politieke partijen van meer internationale organisaties lid waren. Jansen achtte het overigens wel wenselijk, dat binnen EUCD en EVP over de kwestie van het dubbellidmaatschap gesproken werd. Indien het dubbellidmaatschap niet geaccepteerd zou worden, waren er naar zijn mening twee uitwegen: ofwel de betreffende partijen gaven een van beide lidmaatschappen op, ofwel alle EUCD- en EVP-leden sloten zich aan bij de EDU. Jansen achtte het onwaarschijnlijk dat een van beide – radicale – oplossingen zich op korte termijn zou aandienen. Hij toonde groot vertrouwen in de aantrekkingskracht en uitstraling van de EVP, die er toch maar in geslaagd was om de Ierse, Griekse en Spaanse niet-christen-democraten in haar boezem op te nemen. Bij de vertegenwoordigers van deze partijen was vervolgens een opvallende transformatie waar te nemen inzake programma en profiel. Ook Jansen was vooralsnog van mening dat de aanslui-

ting van de Britse conservatieven gezien hun politiek een brug te ver was. De bereidheid om koerswijzigingen in EVP-richting aan te brengen, zoals de ND en de PP wel gedaan hadden, zag hij bij de Tories niet. Niettemin sloot hij niet uit dat, nu de dialoog op Brits initiatief gestart was, het in de verder weggelegen toekomst tot convergentie zou kunnen komen. Het bleef naar zijn mening noodzakelijk, dat de EVP zich open opstelde om 'nieuwe politieke krachten voor het christen-democratische project te winnen'. Indien dat op zelfbewuste wijze gebeurde, behoefde dat volgens Jansen niet ten koste van de eigen identiteit te gaan.⁶⁸

Oud-europarlementariër Notenboom reageerde in een persoonlijk schrijven aan de EVP-secretaris op diens opvattingen. In de relatie tussen de christen-democraten en de conservatieven achtte hij de verschillen van inzicht aangaande de toekomst van de Europese samenwerking eigenlijk nog minder belangrijk dan de uiteenlopende principiële opvattingen over de uitgangspunten betreffende de sociale politiek. Een profilering van de eigen stroming als antisocialistisch teneinde meer wervingskracht in de richting van andere politieke krachten te krijgen, beoordeelde Notenboom als veel te negatief, inhoudsloos en onbruikbaar in situaties waar coalities met socialisten noodzakelijk waren. De christen-democraten dienden vast te houden aan hun eigen, bijzondere identiteit, zo meende hij: 'mit als Ausgangspunkt der Glaube, was Sorge für den Nächsten beinhaltet (Solidarität), aber auch dass in diesem Leben nicht unsere Endbestimmung liegt'. Het vasthouden aan deze identiteit was geen teken van kleingeestigheid, integendeel. Het ging hier om het behoud van de eigen geloofwaardigheid. Bovendien onderschatte Jansen naar zijn mening de dreiging die de EDU inhield voor de Europese christen-democraten. Met name ook in de richting van de nieuwe democratische bewegingen in Midden- en Oost-Europa diende de EVP duidelijk te maken dat er een mogelijkheid bestond om op basis van christelijke inspiratie politiek te bedrijven. Dat lag daar zelfs in het verlengde van hun verzet tegen de communistische dictaturen.⁶⁹

In zijn antwoordbrief aan Notenboom erkende Jansen de noodzaak voor de EVP de eigen identiteit te verdedigen, maar wees hij er tevens op dat politieke macht noodzakelijk was om idealen te kunnen realiseren. Christen-democratische partijen zouden zich daarom steeds ook moeten richten op diegenen, die zich om politiek-pragmatische redenen op hen oriënteerden. Jansen trok een parallel met de ontstaansgeschiedenis van het CDA: zonder deze fusie om pragmatische redenen hadden de christen-democraten nooit hun grote stempel op de Nederlandse politiek kunnen drukken. Hoewel in dit proces iets van de oorspronkelijke beginselen ingeleverd was, stond het christen-democratisch profiel recht overeind. Jansen bepleitte daarom dat de EVP zelfbewust en vanuit de eigen identiteit zou moeten openstaan ten opzichte van gelijkgestemden die uit een andere traditie stamden. Het weinig aantrekkelijke alternatief was, zo meende hij, 'klein aber fein zu bleiben'. Een politieke partij was geen kerkgenootschap, zo stelde Jansen, en diende naar politieke macht te streven. Met betrekking tot de EDU stelde hij dat het achteraf beter was geweest wanneer in het midden van de jaren zeventig de Duitse ideeën voor een Europees democratisch centrum, waarin ook de Britse en Scandinavische conservatieven zouden parti-

ciperen, wèl aanvaard waren. Er had dan een Europese organisatie bestaan waarin de christen-democratische partijen de boventoon voerden, terwijl nu de EDU gedomineerd werd door de conservatieven. De kans was dan ook groter geweest, dat de conservatieven zich het gedachtegoed van de christen-democraten reeds hadden eigen gemaakt. De destijds gemiste mogelijkheid kon de EVP nu alsnog benutten.⁷⁰

Europarlementariër Oostlander reageerde midden april met een interne nota op de door Jansen geventileerde meningen. Hierin beperkte hij zich gemaximaliseerd tot de Britse Conservatives – in zijn ogen nog de meest redelijke EDU-component. Gezien de verdeelde reacties onder de zusterpartijen zag Oostlander voor het CDA andermaal een hoofdrol weggelegd in de strijd tegen de toetreding van de conservatieven tot de EVP-fractie. Daarvoor waren naar zijn mening namelijk gegronde redenen. Hij verwees naar de verschillen die er tussen de christen-democraten en de conservatieven bestonden. Met name het ontbreken en zelfs de afkeer van principiële profilering bij de Tories leidden tot grote verschillen. In de diverse contacten had hij die ‘ideële oppervlakkigheid’ zelf vastgesteld. Oostlander waarschuwde zijn partijgenoten er daarom voor al te gemakkelijk over deze fundamentele verschillen met de conservatieven heen te stappen. Kritische analyse van de beginselen was gewenst – dan zou het onderscheid vanzelf aan het licht komen. Het met name vanuit CDU en CSU gehanteerde argument *pro* toelating van de conservatieven tot de EVP, namelijk het ontbreken van christen-democratische partners in Groot-Brittannië (en Denemarken), maakte op Oostlander weinig indruk. Hij stelde voor, dit dan maar als een gegeven te accepteren en niet verder te gaan dan *ad hoc* contacten met diverse gelegenheidspartners in deze landen; dat hoefden zeker niet steeds dezelfde te zijn. ‘Contacten moeten dus worden *gebruikt*, wij moeten er niet door worden meegesleept’, zo beval hij zijn eigen partij aan. Een andere reden om de Tories buiten de deur te houden was de dreigende versterking van de conservatieve vleugels in de christen-democratische partijen. De politieke bipolarisatie, die het gevolg zou zijn van aansluiting van de conservatieven bij de christen-democraten, was naar de mening van Oostlander sinds het einde van de Koude Oorlog ook achterhaald. Daarbij was de negatieve formulering van de eigen standpunten, hetgeen vaak voortkwam uit een dergelijke polarisatie, in tegenspraak met christelijk geïnspireerde politiek. Ten slotte wees Oostlander op het ook voor hem cruciale punt van kritiek op de Britse conservatieven: het ontbreken van een bewust christelijke inspiratie. Meer nog dan alle programmatisch-politieke verschillen was dit voor de partij-ideoloog reden om iedere structurele samenwerking met de conservatieven af te wijzen. Gezien zijn optreden ten tijde van de opstelling van het eerste EVP-program in 1977/1978, kenmerkten Oostlanders Europese opvattingen zich op dit stuk door een grote mate van consistentie.⁷¹

Op 24 april werd de notitie van Oostlander besproken in de commissie buitenland. De vergadering deelde Oostlanders visie op de fundamentele tegenstellingen tussen christen-democraten en conservatieven. Van Velzen toonde zich dan ook ongelukkig over de toetreding van de conservatieve europarlementariër van de Noord-Ierse UUP tot de EVP-fractie. Penders verdedigde deze stap door

erop te wijzen dat het hier een 'functionele' en geen 'structurele' samenwerking met een Europees gezinde conservatief betrof. Hij moest overigens vaststellen dat het CDA met zijn opvattingen in dit dossier in de fractie in een geïsoleerde positie terechtgekomen was. Oostlander betreurde dit uit principevastheid voortvloeiende isolement van het CDA niet. De uit diplomatieke kringen afkomstige J.S.L. Gualthérie van Weezel maakte wel bezwaar tegen het op afstand houden van de Conservatives. Door bij bepaalde gelegenheden toch samen te werken werd er 'à la carte' gebruik van hen gemaakt, terwijl het weren van de conservatieven uit de EVP een overwicht van de Duitsers in de hand werkte. Schmelzer wees erop dat de CDA-positie *ad hoc*-samenwerking met de conservatieven niet uitsloot. Commissie-adviseur Hahn stelde voor de Italianen en Belgen nog eens tot een duidelijke standpuntinname in deze zaak te dwingen, waardoor het eerder vastgestelde isolement doorbroken zou worden. Hij was er blijkbaar vast van overtuigd dat beide partijen de zijde van het CDA zouden kiezen.⁷²

De redactie van *CDV* plaatste najaar 1990 zowel de uiteenzetting van Jansen, die eerder dat jaar ook in het aan de CDU gelieerde tijdschrift *Sonde* was verschenen, alsook een uitgebreide versie van de notitie van Oostlander. Hierin had de Nederlandse europarlementariër zijn analyse gedocumenteerd met een vergelijking van de door de EDG uitgebrachte brochure *An introduction to modern conservatism* en enkele manifesten van de Conservative Party met het EVP-programma. Tevens had hij gebruik gemaakt van opmerkingen van het conservatieve Europees-Parlementslid Amedee Turner. Op enkele toevoegingen in vergelijking met de eerder besproken notitie zal hier dan ook worden ingegaan. Oostlander stelde allereerst vast dat de EDU wellicht bij de oprichting de nodige wind in de zeilen gehad mocht hebben en aantrekkingskracht uitgeoefend had op enkele christen-democratische partijen, maar dat zij de laatste jaren slechts een geringe uitstraling en slagkracht aan de dag legde. Naar zijn mening hield dat nauw verband met het einde van de Koude Oorlog, waardoor de noodzaak van een hecht rechts 'front' tegen een communistische dreiging was verdwenen. Nadat de interesse van nog niet aangesloten christen-democratische partijen in een lidmaatschap van de EDU sterk afgenomen was, werd door sommige conservatieve partijen vanaf de tweede helft van de jaren tachtig toenadering tot de christen-democraten gezocht. De aansluiting van de ND en de PP bij de EVP-fractie had hier een precedent gecreëerd. Naar de mening van Oostlander zou opname van de Britse conservatieven echter desastreuze effecten hebben op de cohesie in de fractie. Ondanks de positieve opstelling van de Tory-europarlementariërs, die op vele politieke beleidsterreinen overeenkomstig de EVP stemden, zag Oostlander onoverbrugbare ideologische verschillen die de christen-democraten dwongen om hen buiten de EVP-fractie te houden. Op basis van de genoemde documentatie van de Conservative Party stelde Oostlander nog eens vast dat het de Tories ontbrak aan elke vorm van doctrine of ideologisch elan – hiervoor in de plaats was er sprake van 'een denkgewoonte, een soort gevoel, een levenswijze'. De partij stelde pragmatisme als norm voor het politiek handelen. Grote verschillen bestonden er ten aanzien van het Europese integratieproces: waar de EVP streefde naar verdergaande supranationale samenwerking – zij het gebaseerd op het beginsel van subsidiariteit –,

stelden de Britse conservatieven het belang van de eigen staat voorop, waarbij de internationale samenwerking niet anders dan intergouvernementeel en gericht op de economische belangen kon zijn. Oostlander concludeerde, onder verwijzing naar de vvd, dat de Tories 'programmatisch verder van ons af [staan] dan uitgesproken rivalen in ons eigen land'. Het maakte een samengaan op Europees niveau niet alleen ongewenst, maar ook zinloos.⁷³

Jeugdig verzet tegen aansluiting van conservatieven

Fanatieke oppositie tegen de toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP-fractie kwam traditiegetrouw vanuit de CDA-jongeren. Doorgaans verzette het CDJA zich tegen conservatieve tendensen binnen de partij zelf. De jongeren afficheerden zich bij voorkeur als vooruitstrevend. 'Nooit in het veilige midden', zo was niet voor niets een door het CDJA uitgebracht geschiedoverzicht getiteld. Voor de jongeren kon het CDA niet progressief genoeg zijn. Een oprisping van europarlementariër J. Janssen van Raay dat de bijbel eigenlijk een conservatief boek was, ging er bij hen ook niet in.⁷⁴

In het voorjaar van 1990 gaven CDJA-buitenlandcommissievoorzitter Hoogerwerf en CDJA-preses A.J. Koppejan in twee artikelen in CDA-partijperiodesieken lucht aan hun onvrede over de dreigende ruk naar rechts van de EVP, die onvermijdelijk het gevolg zou zijn van de toetreding van de conservatieven tot haar fractie. Binnenlandse politieke implicaties zouden het gevolg zijn indien het CDA in Europees verband 'rechts van de vvd' kwam te staan. Na de toetreding van de Griekse ND en de Spaanse PP zou de aansluiting van de Britse Tories de balans binnen de EVP definitief doen doorslaan in het voordeel van de conservatief georiënteerde partijen. De conservatieve stroming (waartoe Hoogerwerf en Koppejan ook de Duitsers en de Portugezen rekenden) had binnen de fractie reeds een numerieke meerderheid; de dreigende aansluiting van de Britse conservatieven zou de balans in de EVP definitief in het nadeel van de christen-democraten doen doorslaan. En niets leek die toetreding in de weg te staan, zo vreesden de jongeren. Immers, de criteria voor toetreding van de conservatieve europarlementariërs beperkten zich tot het onderschrijven van de belangrijkste politieke beleidslijnen van de EVP en hadden geen betrekking op de ideologische uitgangspunten. Een herkenbaar christen-democratische identiteit bij het aspirant-lid werd niet vereist. Nu de Britse europarlementariërs zich in het Europees Parlement doorgaans schouder aan schouder met de EVP opstelden leek een welwillende eindbeoordeling aan het einde van de door het EVP-bestuur afgesproken 'proefperiode' onontkoombaar.

Koppejan en Hoogerwerf zagen niets in een meerderheidsstrategie met de conservatieven. Een vaste combine met rechts zou de mogelijkheden eerder beperken. Opgeroepen werd daarom ook om niet toe te geven aan het hier en daar ook in CDA-kringen hoorbare defaitisme dat veronderstelde dat de aansluiting van de conservatieven toch niet te stoppen was – en uit sommige oogpunten wellicht zelfs wenselijk zou zijn. Voortdurende bezinning op de eigen ideologie en het eigen programma diende ervoor te zorgen dat het CDA in ieder geval

wist wat het zelf wilde; vervolgens zouden de Nederlanders binnen de EVP het voortouw moeten nemen bij de verdieping van de christen-democratische identiteit. Samen met de geestverwanten uit België, Italië, Frankrijk en Ierland zou het CDA de door de CDU aangevoerde conservatieve stroming moeten afstoppen. Het spookbeeld van een conservatieve christen-democratie moest voorkomen worden: 'Kortom, binnen nog geen tien jaar kan de EVP-fractie bestaan uit overwegend conservatieven en is het CDA-bureau in de Kuypersstraat niet meer dan een filiaal van de Europese Volkspartij, het samenwerkingsverband van alles wat zich conservatief noemt in Europa.'

Ook andere ontwikkelingen leidden in die richting, zo wisten de jongeren. De gebeurtenissen in het Oostblok waren er oorzaak van dat de voormalige communistische partijen in West-Europa zich hervormden en opschoven in de richting van de sociaal-democratische partijen. Het hierdoor versterkte linkerblok zou de christen-democraten in sommige landen, zoals bijvoorbeeld de Italiaanse DC, dwingen op te schuiven naar rechts. Een Europees samengaan met de conservatieven lag dan weer meer voor de hand en zo zou het alsnog kunnen komen tot de door het CDA steeds verfoeide blokvorming in Europa, zo vreesden Hoogerwerf en Koppejan. De beschuldigende vinger wees ook nu in de richting van CDU en CSU, die om politiek-strategische redenen niet-christelijk geïnspireerde partijen bij de EVP wilden betrekken. Het verzet van de andere partijen tegen dit Duitse streven was naar de mening van de jongeren echter vaak onvoldoende geweest.

In eigen Europese gelederen waren de CDA-jongeren er naar de mening van Koppejan en Hoogerwerf beter in geslaagd gelijksoortige dreigende tendensen tot staan te brengen. De EJCD kampten immers met dezelfde problematiek als de moederpartij. De heterogeniteit binnen deze jongerenunie was zo mogelijk nog groter dan binnen de EVP: 'variërend van uiterst principiële Scandinavische geheelonthouders tot de levensgenieters van de jongerenorganisatie van de Nationale Partij uit Malta'. Deze onderlinge verschillen waren tot op zekere hoogte overkomelijk; een heter hangijzer vormde het dubbellidmaatschap van zes lidorganisaties. Deze jongerenorganisaties, waarvan de Junge Union de meest prominente was, waren behalve aangesloten bij de EJCD ook lid van de Democratic Youth Community of Europe (DEMYC), sinds 1976 de opvolger van de COCDYC. (Om de christen-democratische jongeren niet al te zeer te provoceren, was het 'Conservative' uit de naam van de organisatie gehaald.) Parallellen met de relatie tussen EUCD/EVP en de EDU waren zeker aanwezig. Bij de 'monogame' leden bestond grote ergernis over deze vertroebeling van het christen-democratische profiel van de EJCD. Feitelijk, zo waren Koppejan en Hoogerwerf zich bewust, ging het ook hier om het onderscheid tussen conservatisme en christen-democratie en daarmee over het bestaansrecht van de laatste als afzonderlijke politieke stroming. De aldus gegroeide tegenstellingen tussen de Duitse, Oostenrijkse en Portugese jongeren enerzijds en de andere jonge christen-democraten anderzijds bemoeilijkten de ideologische discussie binnen de EJCD, zo schreven zij in *CDV*. De eerste stroming zag tussen christen-democratie en conservatisme vooral overeenkomsten, terwijl de andere richting de nadruk legde op de verschillen. Overigens was het onderscheid niet altijd even scherp

vast te stellen, zo wisten ook Koppejan en Hoogerwerf. Zo schoven de jongeren van de Maltezer Nationalist Party, ondanks hun lidmaatschap van de DEMYC en de positie van hun moederpartijorganisatie, steeds meer op in de richting van de Nederlanders, Italianen en Belgen. De Ierse jongeren van Fine Gael waren er – om de verwarring nog eens te vergroten – in 1984 toe overgegaan een waarnemend lidmaatschap aan te vragen bij de internationale unie van liberale jongerenorganisaties. Tijdens het EJCD-congres van 1987 in Lugano was door ‘handig en arrogant’ (zo luidde het oordeel van Koppejan en Hoogerwerf) manoeuvreren van de Oostenrijkse en Duitse jongeren de conservatieve component in het bestuur van de jongerenunie versterkt. De verbitterde CDJA-afvaardiging had besloten zich vervolgens met nog meer energie toe te leggen op het ideologisch debat binnen de EJCD. Daarin hadden zij de DEMYC-leden niet meegekregen: zo hadden dezen onder meer een slotverklaring van een januari 1988 op Malta gehouden seminar over de christen-democratische uitgangspunten geweigerd goed te keuren. Later dat jaar hadden de Nederlanders wel gedaan gekregen dat de deelname van EJCD-functionarissen aan bijeenkomsten van de DEMYC sterk aan banden gelegd werd.

Cruciaal werd vervolgens het EJCD-congres in Pisa in het voorjaar van 1990. Dankzij veelvuldig vooroverleg met alle gelijkgestemde jongerenorganisaties slaagde het CDJA erin de statuten van de unie zodanig te wijzigen dat de christen-democratie als politieke stroming duidelijk onderscheiden werd van de andere richtingen. Tevens werd een resolutie aangenomen die bepaalde dat de Britse jonge conservatieven niet in de EJCD thuishoorden. Het congres verenigde zich zelfs op een gezamenlijk appèl aan de EVP-fractie in het Europees Parlement om de proefperiode aangaande de samenwerking met de conservatieve europarlementariërs direct te beëindigen. Een Iers voorstel om toekomstige nieuwe dubbellidmaatschappen te verhinderen haalde geen meerderheid, aangezien de meeste andere jongerenorganisaties vreesden dat zulks potentiële nieuwe leden zou afstoten in de richting van de conservatieve verbanden. Niettemin verlieten de CDJA-jongeren Pisa in het vertrouwen dat zij met hun medestanders in de strijd om een ‘zuiverder’ christen-democratisch profiel van de EJCD een belangrijke vooruitgang hadden geboekt. De hoop leek de jongeren gerechtvaardigd dat deze gunstige ontwikkelingen hun effecten zouden hebben op de moederorganisatie EVP. Zij riepen hun oudere partijgenoten dan ook op om – op dezelfde wijze als zij zelf binnen de EJCD hadden gedaan – vanuit de eigen overtuiging te vechten voor een duidelijker christen-democratisch karakter van de EVP. Dat diende te gebeuren door steeds te hameren op de eigen christen-democratische uitgangspunten en deze steeds in de diverse gremia aan de orde te stellen. Bovendien moest een zo groot mogelijke christen-democratische kern binnen de EVP geformeerd worden voor het verzet tegen de infiltratie van conservatieve elementen. De tot nu toe gehanteerde voorzichtigheid in EVP-verband had niet gewerkt, zo stelden de jongeren vast.⁷⁵

Het ondubbelzinnig afwijzende standpunt van de jongeren ten aanzien van de aanvraag van de EDG werd op de algemene ledenvergadering van het CDJA op 12 mei 1990 in een resolutie vastgelegd. Deze had veel weg van de verklaring die in maart aangenomen was op het EJCD-congres in Pisa. Vastgesteld werd dat

de christen-democratie een geheel eigen karakter had, dat er principiële verschillen bestonden ten aanzien van de conservatieve partijen en dat samengaan uitgesloten moest worden, ook al omdat zulks onverenigbaar was met de binnenlandse politieke positie van het CDA. Toetreding van niet-christen-democratische partijen tot de EVP, haar fractie of de EUCD moest daarom afgewezen worden. Het partijbestuur, de CDA-europarlementariërs en de commissie buitenland werden opgeroepen hiervoor alles in het werk te stellen.⁷⁶ Op de CDA-partijraad van 9 juni 1990 werd de jongerenresolutie overgenomen. Er lag nu een formele uitspraak die de toetreding van niet-christen-democraten tot de EVP en haar fractie voor het CDA als 'onaanvaardbaar' kwalificeerde.⁷⁷ De resolutie kreeg ook enige aandacht in de pers.⁷⁸

Toen hij vernam van de CDA-resolutie, bleek Jansen danig in zijn wiek geschoten. Hij reageerde eind juli per brief aan Van Velzen. Hij had de tekst in het Duits laten vertalen en onder zijn CDU/CSU-partijgenoten laten verspreiden, zodat van de Nederlandse opvattingen kennisgenomen kon worden. Jansen vond dat de resolutie blijk gaf van een gebrek aan feeling voor de politieke realiteit en dat in het CDA een sterk geïdealiseerd beeld van het begrip 'christen-democratie' gehanteerd werd. Met name de zinsnede die verwees naar het evangelie als belangrijkste inspiratiebron voor het politiek handelen, leek Jansen praktisch-politiek niet hanteerbaar: er was binnen de EVP geen andere partij te vinden, die deze stelling zou onderschrijven. Dat de toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP-fractie zou bijdragen aan de realisering van een politieke tweedeling van Europa, zoals in de considerans van de resolutie was opgenomen, klonk hem al even onwaarschijnlijk in de oren. Het was voorts de bedoeling dat de conservatieven christen-democratisch zouden worden, en niet andersom: dat scenario maakte de christen-democratie alleen maar sterker, zo wierp Jansen tegen. De oproep die de resolutie ten slotte deed aan de partijleiding en de europarlementariërs beoordeelde Jansen als een 'Politikverzicht'. Op deze wijze werd iedere verdere ontwikkeling uitgesloten; het leek de EVP-secretaris dan ook dat het juist de Nederlanders waren die een buitengewoon behoudende stelling innamen.⁷⁹ De brief van Jansen verontrustte de jongeren. In hun ogen was de EVP/EUCD-secretaris, die zich voordien afwijzend ten aanzien van toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP-fractie had betoond, gedurende de besprekingen over de aansluiting van de Spaanse PP-europarlementariërs van mening veranderd.

Ondertussen bleek ook uit contacten op senioreniveau dat zich bij de Belgische geestverwanten zo langzamerhand een meerderheid aftekende voor het samengaan met de conservatieven. Zelfs de Italiaanse DC ('nooit een toonbeeld van principiële standvastigheid in kwesties als deze, maar tot nu toe een tegenstander van de toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP') was in haar afwijzende standpunt aan het schuiven. Op de recente EDU-leidersconferentie eind augustus in Helsinki was het CDA als enige EVP-partij niet vertegenwoordigd – zelfs de DC had twee waarnemers gestuurd. Kortom: een Europees isolement voor het CDA dreigde. In het dagelijks bestuur verklaarde partijvoorzitter Van Velzen bereid te zijn de eigen positie te verdedigen, 'maar we moeten

tegelijktijd realistisch blijven'. De jongeren vonden dat het CDA zich niet bij de ontwikkelingen mocht neerleggen. Aan de vooravond van de bijeenkomst van EVP-partij- en regeringsleiders op 25 oktober 1990 in Brussel gaf het CDJA aan Lubbers en Van Velzen dan ook nog het klemmende advies mee: 'ruggen recht, heren!'⁸⁰

Op deze EVP-top in Brussel werden aangaande de kwestie van de relatie met de conservatieven geen besluiten genomen. Wel werd door Jansen het idee geopperd een gemengde EDG/EVP-commissie in te stellen, die zou nagaan of aan de voorwaarden voor toetreding van de conservatieven tot de EVP-fractie was voldaan. Deze criteria behelsden het aanvaarden van het EVP-actieprogramma van 1988 en de statuten van de fractie en ook instemming met de voortzetting van het Europese integratiebeleid. Dat waren aanzienlijk zwaardere toetredingseisen dan de oorspronkelijke.⁸¹ Op een volgende leidersconferentie zouden verdere afspraken gemaakt worden.

De argumentatie van Jansen in zijn brief van juli 1990 maakte weinig indruk op de CDA-partijtop. Een reactie werd niettemin wenselijk geacht.⁸² Het zou echter maar liefst driekwart jaar duren, vooraleer Van Velzen een antwoord terugzond. Hierin benadrukte de CDA-voorzitter nogmaals de eigenheid van de christen-democratie ten opzichte van zowel het conservatisme als het socialisme. Van Velzen kon het ook niet met Jansen eens zijn, dat het evangelie als voornaamste politieke inspiratiebron tot onduidelijke stellingnames zou voeren. Er was naar zijn mening geen praktischer religie dan de christelijke. Verwijzend naar eerdere uitlatingen van Jansen vroeg Van Velzen zich dan ook af: 'Hast du deine Meinung geändert?' Het streven naar een duidelijk christen-democratisch profiel was voor Van Velzen ook geenszins gelijk te stellen met het afzien van politiek bedrijven. Hij besloot zijn reactie met het pleiten voor een open discussie; anders zou het realiseren van consensus binnen de EVP op dit punt wel eens zeer moeilijk kunnen zijn.⁸³

Al enkele dagen later kwam het antwoord van Jansen, die het verwijt dat hij aangaande het evangelie als inspiratiebron voor politiek handelen van mening was veranderd, niet onweersproken wilde laten. Hij benadrukte dat het evangelie voor hem onverminderd een inspiratiebron was, maar 'kein einziges Rezept für die Lösung irgendeines politischen Problems'. Zo was het evangelie behalve voor christen-democraten ook voor de christenen onder socialisten, conservatieven en liberalen een inspiratiebron. Het onderscheid zat hem naar zijn mening veeleer in het vertalen van de christelijk-sociale leer van de negentiende eeuw naar de actualiteit, het handhaven van christelijke normen en waarden tegen seculariseringstendensen vanuit de moderne samenleving en de specifieke vorm van op consensus gerichte praktische politiek. Het bezwaar dat de Nederlanders aanvoerden tegen een polarisatie in de Europese politiek, achtte Jansen onzinnig. De politiek was gebaat bij duidelijkheid en partijen dienden zich dan ook duidelijk te onderscheiden van de concurrentie. Hier wreekte zich een verschil in uitleg van het begrip polarisatie. Waar Jansen de term uitlegde als het duidelijk presenteren van de verschillen, verstonden de Nederlanders onder polarisatie het creëren van de tegenstelling tussen links en rechts, waarbij alle nuances wegvielen. Jansen hield de Nederlanders een spiegel voor: het succes

van het CDA was juist te danken geweest aan een grote bereidheid tot vernieuwing, hetgeen liberale en conservatieve elementen aangetrokken had. Dezelfde open houding moest nu ook de EVP aannemen, zo vond Jansen. 'Wenn wir uns abschliessen, um "rein" zu bleiben, verlieren wir auf Dauer unsere Attraktivität und schliesslich auch unsere Identität!'⁸⁴

Nuances in CDA-eurodelegatie en partij

Zoals wel vaker kwamen vanuit Straatsburg wat pragmatischer geluiden dan uit de partij zelf. Oostlanders positie in de CDA-delegatie in het Europees Parlement was dan wel even 'hard' als voorheen, maar delegatieleider Penders liet een genuanceerder geluid horen. In een reactie op de artikelen van Koppejan en Hoogerwerf in *CD/Actueel* en *CDV* bracht hij allereerst enkele correcties aan op de weergave van de feiten door de beide jongeren. De door hen geschetste getalsverhoudingen klopten niet: in de meeste situaties beschikte de christen-democratische stroming nog wel degelijk over de meerderheid in de EVP. Bij de hernieuwde beschouwing over de toetredingsaanvraag van de conservatieven, zoals voor de zomer van 1991 afgesproken, zou ook naar zaken als de grondslag gekeken worden, zo vulde hij aan. Ook voor Penders was aansluiting van de conservatieven bij de EVP-fractie zelfs na de in juli 1989 door het EVP-presidium voorgestelde twee jaar durende 'stageperiode' onbespreekbaar. Toch had de praktijk van het werk in het Europees Parlement bewezen dat het voor de EVP-fractie noodzakelijk was bondgenoten te vinden om het eigen programma te realiseren. De linkse dominantie belette de uitvoering van de christen-democratische 'verantwoordelijke samenleving'. Tevens werd de verdere uitbouw van de Europese samenwerking door de nationale tendensen van sommige socialistische (met name de Britse en Franse) partijen geblokkeerd. De benodigde bondgenoten voor de EVP-fractie dienden uiteraard wel te voldoen aan scherpe criteria met betrekking tot de Europese opstelling, maar eveneens ten aanzien van het 'mens- en maatschappijbeeld'.⁸⁵

Buitenlandsecretaris Th.P.G. Kralt stak begin juni 1990 zijn licht eens op bij Maij-Weggen, die na een periode van tien jaar in het Europees Parlement najaar 1989 als minister van Verkeer en Waterstaat was toegetreden tot het derde kabinet-Lubbers. Maij-Weggen hamerde op een sterke aanwezigheid van het CDA op de bijeenkomsten van de internationale christen-democratische verbanden, zeker nu de kwestie rond de toelating van de conservatieven in een beslissende fase leek te komen. Zelf toonde zij zich onverzoenlijk in deze discussie: de verschillen tussen conservatieven en christen-democraten waren veel te groot om tot een gezamenlijke fractie te kunnen komen. Een associatie met de conservatieven zou daarbij op nationaal niveau desastreuze gevolgen kunnen hebben voor het CDA.⁸⁶

Partijvoorzitter Van Velzen haakte enkele weken later bij de discussie aan in een interview in *CD/Actueel*. Mede in zijn hoedanigheid als ondervoorzitter van de EVP stelde hij zich genuanceerd op, waarbij hij een verrassend grote bereidwilligheid toonde tot dialoog met de Britse conservatieven. Naar zijn mening

waren veranderingen binnen de Britse conservatieven in de richting van meer christen-democratische opvattingen in een post-Thatcher periode zeer wel denkbaar. Het waren toch ook de Tories geweest die het contact hadden gezocht met de christen-democraten en niet andersom? Hij wees tevens op de bestaande pluriformiteit binnen de EVP zelf, die terug te voeren was op de verschillende nationale omstandigheden waarin de partijen functioneerden. Het CDA mocht niet verheven worden tot 'norm voor Europa', zo bekritiseerde hij de artikelen van Koppejan en Hoogerwerf. Het was voor de christen-democraten van belang om vanuit een duidelijk eigen profiel *ad hoc*-coalities aan te gaan met andere stromingen zoals de conservatieven. Over dat profiel, dat in de uitwerking per nationale partij zou kunnen verschillen, moest binnen de EVP en de afzonderlijke partijen voortdurend nagedacht worden.⁸⁷

Het CDA zocht in zijn strijd tegen de dreigende toetreding van de conservatieven tot de EVP-fractie steun bij de andere Benelux-partijen. Van de Luxemburgse CSV viel, gezien haar nauwe banden met de EDU, weinig te verwachten. Het kwam dus aan op de Belgische geestverwanten. Tijdens een gesprek met afvaardigingen van CVP en PSC op 21 juni 1990 in het Belgische Essen maakte Van Velzen de afwijzende positie van het CDA nog eens duidelijk. Hij was hier opvallend minder genuanceerd dan in zijn interview met *CD/Actueel*. Namens de Vlaamse partij toonde voorzitter Van Rompuy zich pragmatischer: zijn partij had in het verleden wel vaker contacten met de Conservatives gehad. Hij plaatste de kwestie in een breder perspectief: de ontwikkelingen in Oost-Europa, waar zich nauwelijks 'zuivere' christen-democratische partijen vormden, zouden ertoe kunnen leiden dat er op het continent slechts enkele geestverwante partijen zouden overblijven en de christen-democratie een marginaal verschijnsel zou worden. Dat perspectief was dan ook weinig rooskleurig.⁸⁸ De steun van de CVP was dus verre van een onvoorwaardelijke.

Teneinde een gewillig klimaat voor de aanvraag te creëren, ging een door Prout geleide delegatie van de Britse conservatieven in juli de partijbureaus langs. Op 16 juli vond op het Haagse partijkantoor de ontmoeting met een aantal CDA'ers plaats. Van Velzen, ondervoorzitter Van de Beeten, eurodelegatieleider Penders, jongerenvertegenwoordiger Hoogerwerf, buitenlandcommissielid M.H.J.Ch. Rutten⁸⁹, buitenlandsecretaris Kralt en WI-medewerker Brinkel vormden hier een uiterst kritisch gehoor voor de Britse gasten. Van de Beeten leidde de sessie in met een uiteenzetting over de verschillen tussen conservatieven en christen-democraten. Die lagen volgens het CDA zowel op historisch, ideologisch als concreet politiek terrein. De aanvraag van de Britse Tories mocht ook niet op één lijn gesteld worden met die van de Griekse ND en de Spaanse PP. Dat waren beide heterogeen samengestelde nieuwe partijen, die zeker ook christen-democratische groeperingen herbergden. Dat was bij de eeuwenoude Conservative Party niet het geval. Bovendien bestond bij de Nederlanders, zo betoogde Van de Beeten, nog steeds de hoop dat in de toekomst, wellicht onder een gewijzigd kiesstelsel, christen-democratische groepen in Scandinavië en zelfs Groot-Brittannië een reële kans zouden krijgen op grotere politieke betekenis. Het argument dat de conservatieven uit deze landen toegelaten moesten worden omdat de EVP anders in deze EG-lidstaten niet verte-

genwoordigd was, zou daarmee komen te vervallen. Daarbij vond het CDA dat in een pluralistisch Europa de noodzaak niet eens bestond om in elk land politieke voet aan de grond te hebben. In de daaropvolgende discussie bleek dat de Britse delegatie zich sterk afzette tegen het Europese beleid van partijgenoot Thatcher. EDG-bureaulid Fred Catherwood wees erop dat de Conservative Party in haar lange geschiedenis vanuit haar pragmatisme allerlei veranderingen had ondergaan en dat het dus ook onjuist zou zijn om haar actuele standpunten eeuwigheidswaarde toe te kennen. Gewezen werd voorts op de invloed van de Anglicaanse kerk, met name ten tijde van het ontstaan van de Tory Party. Vanwege het ontbreken van een beginselprogramma ('We are no marxists', zo luidde de verklaring) waren de christelijke beginselen en normen niet expliciet verwoord, maar dat wilde niet zeggen dat ze niet onderschreven werden. De Britse delegatie ging zelfs zover dat zij beweerde het *Program van Uitgangspunten* van het CDA te kunnen onderschrijven. Rutten merkte hierna op dat de discussie wel wat diffuus verlopen moest, omdat de ene partij wel en de andere niet over een 'doctrine' beschikte. De Britse delegatie beklemtoonde desondanks andermaal de wens om zich bij de EVP-fractie aan te sluiten. Daarvoor had zij zelfs al een invitatie van de liberale fractie in het Europees Parlement afgewezen. Prout achtte aansluiting van de EDG bij de EVP-fractie ook van belang voor de voortgang van de Europese integratie: anders zouden de Britten uit het centrum van de macht geweerd worden. Onder verwijzing naar een eerder gesprek met Martens schetste hij de mogelijkheden om gezamenlijk tot realisering van een beperkte, maar realistische politieke agenda te komen. De opvattingen van Thatcher over Europa werden ook niet unaniem gedeeld in de Conservative Party, zo schetste Prout de verdeeldheid van zijn partij op dit punt. Hij poogde hiermee tevens een geruststellend antwoord te geven op de opmerkingen van Van Velzen die verwees naar de recente commotie over publieke opmerkingen van Nicholas Ridley, de minister voor Handel en Industrie, die de Europese integratie had gekenmerkt als een poging om Duitsland alsnog de hegemonie over het continent te geven. In gesprekken met Kohl had de EDG al aangegeven verder te willen gaan dan Thatcher. Van CDA-zijde werd een coalitie EDG-EVP echter onverminderd prematuur bevonden. Van Velzen besloot de bijeenkomst weliswaar met de belofte over het toetredingsverzoek van de conservatieven nog eens na te denken, maar stelde daarbij wel dat de partijlijn vastgelegd was met de partijraadsresolutie van 9 juni. De toezegging de discussie te willen continueren, hield dan ook geenszins de bereidheid tot concessies in.⁹⁰

Die waren dan ook niet te vernemen in de toespraak, die Van Velzen op 27 oktober in het congresgebouw in Den Haag hield ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het CDA:

Eén ding is zeker, als we het over de christen-democratie hebben dan weten we waar het beginpunt ligt. Bij het Evangelie. Het betekent dat een aantal normen en waarden, zoals af te leiden van onze uitgangspunten, centraal staan. Daarop mogen we anderen ook bevragen. Daarom is er wat ons betreft geen plaats voor conservatieven bij de christen-democraten. Laat de conservatieven eerst maar plaats maken voor de 'C' in hun eigen geledingen en dan praten we nog wel eens verder.⁹¹

Versterkte positie CDU en leiderswissel Tories: isolement CDA dreigt

Onverminderd waren het de Duitse christen-democraten die het stevigst bleven 'pushen' voor de toetreding van de conservatieve partijen. Twee veranderingen droegen ertoe bij dat de betekenis van deze pleidooien vanuit de CDU in de volgende jaren alleen maar toenam. Allereerst werd op het partijcongres van september 1989 in Bremen afgerekend met de factie rond de ambitieuze partijsecretaris Geißler, die de CDU aantrekkelijker wilde maken voor centrum-linkse kiezers. Diens relatie met zijn vroegere beschermheer Kohl, die onder geen beding de conservatieve aanhang wenste te verliezen, was mede daardoor verslechterd. Geißler werd opgevolgd door Volker Rühe, die zich vervolgens als presidiumlid met de contacten in EVP- en CDI-verband zou moeten bezighouden. De wisseling van de wacht betekende een nederlaag voor de linkervleugel van de CDU. Daarnaast was door de hereniging van beide Duitslanden begin oktober 1990 de CDU in omvang aanzienlijk toegenomen: allereerst vanwege de opname van de Ost-CDU, vervolgens vanwege de toetreding van grote groepen nieuwe leden, vooral jongeren en boeren, maar ook een aanzienlijke hoeveelheid protestanten. In de Europese christen-democratische partijenfamilie was de CDU daarmee meer dan ooit het grootste lid. De stemming op het eerste congres van de eenheidspartij, op 1 en 2 oktober 1990 (twee dagen later zouden de Oost-Duitse *Länder* toetreden tot de Bondsrepubliek) in Hamburg, was dan ook een manifestatie van triomfalisme. CDA-buitenlandsecretaris Kralt, die met Van Velzen het CDA vertegenwoordigde op dit verenigingscongres, bespeurde wel dat onder invloed van de sterk anti-Europese toon die Thatcher recent bijvoorbeeld op de EDU-top van Helsinki aangeslagen had, leidende CDU'ers waren gaan twifelen aan de wenselijkheid van de toetreding van de Britse Tories tot de EVP-fractie. Met name de Sozialausschüsse binnen de CDU zagen een dergelijke stap niet zitten. Tory-voorzitter Kenneth Baker, eveneens in Hamburg present, gaf Kralt te kennen dat hij zijn partij geenszins zag als christen-democratisch. Baker zag ook het risico van verwatering van de eigen politiek bij een samengaan met de christen-democraten op Europees niveau. Wèl was de EVP van alle gegadigden de interessantste partner in het Europees Parlement. Kralt putte uit zijn ervaringen in Hamburg in ieder geval weer hoop voor het voortzetten van de discussie over het behoud van het christen-democratisch profiel van de EVP.⁹² Oostlander kon zich voorjaar 1991 niet aan de indruk onttrekken, dat de Duitse hereniging de CDU een aan overmoed grenzend nieuw zelfvertrouwen bezorgd had – ook in de kwestie van de aansluiting van de conservatieven bij de EVP. Aan Nederlandse zijde groeide daarentegen het onbegrip over het aanhoudende streven aan Duitse kant naar een antisocialistisch blok op Europees niveau. Na de revoluties in Oost-Europa was het communisme als geopolitieke antagonist immers verdwenen.⁹³

Ondertussen was op het EVP-congres dat op 15 en 16 november 1990 in Dublin werd gehouden, eens te meer gebleken hoe het CDA alleen was komen te staan met zijn afwijzende standpunt ten aanzien van de Britse conservatieven en zijn pleidooien voor een zuiver christen-democratische EVP. De redevoering die premier Lubbers hier hield over 'oprecht christelijke politiek' werd door velen

ook als achterhaald gezien. Datzelfde zal gegolden hebben voor de opmerkingen van Van Velzen over de noodzaak tot verdere verdieping van het christen-democratisch profiel van de EVP:

Niet de macht is belangrijk, maar het profiel dat de Europese Christen Democraten hebben. Dat profiel is bepalend voor de macht, en niet andersom.

Een andere illustratie van de schuivende posities vormde de aanwezigheid, voor het eerst op een EVP-congres, van een waarnemersvertegenwoordiging van de Conservative Party.⁹⁴

Na afloop van het congres waren de CDA'ers enigszins aangeslagen door de in Dublin gesignaleerde tekenen van afnemende weerstand tegen de aansluiting van de conservatieven. Naar de indruk van Van Velzen was buiten het CDA alleen de Waalse PSC nog eenduidig tegen. De Italianen leken zich neer te leggen bij de conservatieve infiltratie als een langzaam sluipend proces. In het partijbestuur werd van deze ontwikkelingen verslag gedaan. In de besloten kring van de commissie buitenland voorspelde secretaris Kralt teleurgesteld dat het CDA deze strijd waarschijnlijk zou gaan verliezen. Voortbordurend op dit scenario stelde Notenboom dat ook in dit geval het CDA de EVP niet mocht verlaten. De Nederlanders moesten er dan maar voor zorgen dat zij zelf binnen de EVP herkenbaar christen-democratisch zouden blijven. Desnoods moest ingestemd worden met een aparte status voor de Conservatives en de naam van de fractie aangepast worden.⁹⁵

Het pessimisme bij het CDA werd vooral ingegeven door de recente leiderswissel in de Tory Party. Na een leiderschap van anderhalf decennium was de kritiek op premier Thatcher door een opeenvolging van politieke inschattingfouten – waaronder het ontslag van voormalig vertrouweling Howe wegens al te pro-Europese opvattingen – toegenomen. Nadat zij bij de eerste ronde van de verkiezingen voor het partijleiderschap onvoldoende stemmen had behaald en een tweede ronde noodzakelijk was geworden, trad zij op 28 november 1990 af als premier en partijleider. De voorkeur van de europarlementariërs ging tijdens de verkiezingsstrijd naar de veel pro-Europeser Heseltine, die overigens niet als winnaar uit de bus kwam. Thatchers kroon kwam op het hoofd van een compromisfiguur, de ten aanzien van Europa gematigde John Major. Meer Europees gezinde politici als Patten, die partijvoorzitter werd, Kenneth Clarke en Heseltine kregen prominente posities in het kabinet.⁹⁶

Dat de betrekkelijk kleurloze Major het ook persoonlijk makkelijker kon vinden met Kohl (en Martens) dan de geprononceerdere Thatcher, zal een positieve rol hebben gespeeld in de verdere verbetering van de betrekkingen tussen de CDU en de Conservatives. WI-directeur Van Gennip sprak in dit verband zelfs van een ontluikende 'innige relatie' tussen Kohl en Major. Het had tevens alles te maken met de positievere houding van de nieuwe Britse premier ten aanzien van Europa in vergelijking met zijn voorganger. De pro-Europese redevoering van Major, waarbij hij stelde dat de plaats van Groot-Brittannië 'at the very heart of Europe' was, bij gelegenheid van zijn bezoek aan de KAS in Bonn op 11 maart was er een eerste signaal van. Bij deze gelegenheid wees hij erop dat, hoewel geen 'twins', de CDU en de Conservative Party 'members of the same family' waren. Beide partijen hadden met succes in de negentiende eeuw het li-

beralisme en in de twintigste het socialisme bevochten. De normen en waarden die beide partijen aanhingen, waren dezelfde, zo hield Major zijn Duitse gehoor voor. In zijn toespraak wees hij ook nog eens op de al jarenlang bestaande nauwe contacten tussen beide partijen, waarin de vestiging van een KAS-kantoor in Londen zo'n tien jaar eerder een voornamelijk rol had gespeeld. Een samengaan van de Britse conservatieven in het Europees Parlement met de EVP-fractie zou dan ook zijn zegen hebben.⁹⁷ Kohl en Major waren het er in ieder geval snel over eens, dat het de hoogste tijd was voor de toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP-fractie. Daarvoor moest dan wel de weerstand bij de Italiaanse, Belgische en Nederlandse christen-democraten overwonnen worden, zo begrepen beide regeringsleiders.⁹⁸

Begin december vond een gesprek plaats tussen een CDA-delegatie en een tweepersoons EDU-afvaardiging; het was het eerste contact in het post-Thatcher tijdperk. De twee conservatieven wezen op het stemgedrag van de EDG in het Europees Parlement, dat steeds conform de EVP-lijn was, en beweerden stellig het door de EVP in Dublin aangenomen document *For a federal constitution for Europe* te kunnen onderschrijven. De machtswisseling in de Conservative Party zou ertoe leiden dat de Europese politiek van de Tory-regering een geleidelijke koerswijziging zou ondergaan, zo voorspelden zij. Ook op het stuk van normen en waarden konden conservatieven en christen-democraten elkaar makkelijk vinden. Kralt wees daarentegen op het voor het CDA cruciale punt van de identiteit. Om hierover over en weer duidelijkheid te krijgen was uitwisseling van documentatie noodzakelijk. Hiertoe werden de eerste stappen gezet.⁹⁹

De tegenstanders van opname van de conservatieven in de EVP-fractie kregen voorjaar 1991 steun van CDA-nestor Schmelzer. Deze was in de herfst van 1990 weliswaar afgetreden als voorzitter van de commissie buitenland, maar kon als adviserend lid van het partijbestuur invloed blijven uitoefenen op de koers van de partij. Schmelzers oordeel over de mogelijkheid van een uitbreiding van de EVP-fractie met conservatieve europarlementariërs was helder: 'een verdoezeling van uitgangspunten vind ik een te hoge prijs voor het creëren van nog meer kwantitatieve invloed'.¹⁰⁰

Ook voor Oostlander bleven de Britse Tories niet meer dan politieke opportunisten, die zich aan doctrines of programma's niets gelegen lieten liggen. Ondanks zijn ongebroken strijd lust om zich te verzetten tegen de toetreding van de conservatieven, vermoedde hij al voorjaar 1991 dat de strijd een hopeloze was. Immers, de overeengekomen procedure bepaalde dat de EVP-fractie zelf bij meerderheidsbesluit kon beslissen over toetreding van de conservatieve europarlementariërs. Naar zijn mening zou een positief besluit van de fractie echter grote gevolgen hebben voor de EVP zelf, die dan toch ook een organisatorische band zou aangaan met de Conservative Party. Het was dus onterecht, dat de EVP als partij geen zeggenschap zou hebben over deze toetredingskwestie. Zoals ook Koppejan en Hoogerwerf hadden vastgesteld, zou de toelating van de dertig conservatieve europarlementariërs aan het einde van de 'stageperiode' vanwege hun coöperatieve opstelling naar de prognose van Oostlander wel eens een formaliteit kunnen worden: 'We zullen de strijd natuurlijk aangaan als we de kans krijgen, maar het is niet uitgesloten dat we bij voorbaat gefoet zijn'.¹⁰¹

De commissie buitenland trachtte tijdens haar vergadering op 26 februari 1991 naar aanleiding van de partijraadsresolutie van juni 1990 tot een nadere standpuntbepaling te komen met betrekking tot het profiel van de EVP. Nadat dit gremium al voorjaar 1990 niet tot een eensgezind oordeel was gekomen, liepen de opvattingen ook nu uiteen. Penders was weliswaar te spreken over de samenwerking met de conservatieven in het Europees Parlement, maar bleef sceptisch ten aanzien van de Britse wens om zich aan te sluiten bij de EVP-fractie. De Tories waren immers ook niet van plan om op partijniveau toe te treden tot de EVP. Penders voorspelde zijn medecommissieleden wel dat, indien het in de EVP-fractie tot een stemming zou komen over de aanvraag van de EDG, het afwijzende standpunt van het CDA kansloos was. Het was daarom van belang dat binnen de EVP zelf een duidelijke positie werd ingenomen. Penders vermoedde echter dat, wanneer daaruit een onverbloemd 'neen' tegen iedere vorm van samenwerking met de conservatieven naar voren kwam, de kwestie weer in de fractie kwam. Daar zou het pleit dan snel beslecht zijn pro opname van de EDG. Kortom: Penders suggereerde dat binnen de EVP ten minste de deur op een kier gezet zou moeten worden. Hij was voorts van oordeel dat op den duur de mens- en maatschappijvisies van christen-democraten en conservatieven zouden convergeren en dat samengaan dus *ad ultimum* onvermijdelijk was. De voormalig diplomaat Gualthérie van Weezel ging in zijn toeschietelijkheid ten opzichte van de conservatieven nog een stap verder en herhaalde dat het niet zo kon zijn dat het CDA wel contacten had in Duitsland maar niet in Groot-Brittannië. Notenboom bleef daarentegen hameren op de 'principiële grondslag'. Samenwerking was mogelijk, maar op *ad hoc*-basis en zij zou iedere parlementaire periode opnieuw geëvalueerd moeten worden. Commissievoorzitter Ruding moest afsluitend vaststellen dat er opnieuw geen consensus bereikt was.¹⁰²

De kwestie van de openbreking van de EVP had inmiddels een nieuwe wending gekregen door de onverwachte ontwikkelingen aan het einde van de jaren tachtig in Midden- en Oost-Europa. Het perspectief dat in de toekomst landen uit deze regio zouden toetreden tot de EG vormde een aanvullend argument voor de voorstanders van een 'open' EVP.¹⁰³

Pogingen tot afstemming vóór de partijleidersconferentie van april 1991

Zoals door het EVP-bestuur in juni 1989 was besloten, zou voorjaar 1991 opnieuw naar de toetredingsaanvraag van de EDG gekeken worden. De ervaringen van de tussenliggende twee jaren zouden als toetssteen dienen voor verdere besluitvorming. Binnen de EVP werd de kwestie doorgeschoven naar een betrekkelijk nieuw gremium, dat in de tijdens het EVP-congres van november 1990 aanvaarde herziene statuten een formele positie was toegekend.

Na haar oprichting in 1976 was het centrum van de politieke macht binnen de EVP steeds aan het verschuiven geweest. Lag deze in de jaren vóór de eerste Europese verkiezingen nog bij de euro-enthousiaste afgevaardigden van de aangesloten partijen in het Politiek Bureau, daarna werd de positie van de democratisch gekozen europarlementariërs steeds sterker. Met name de financiële

zwakte van de Europese partijen – hetzelfde gold voor de liberale en socialistische Europese partijenfederaties – en de daardoor ontstane afhankelijkheid van de wel financieel en facilitair vanuit Brussel ondersteunde Europese fractie droegen ten eerste bij aan de dominantie van de europarlementariërs. Daarbij was de fractie als ‘konstituierendes Mitglied’ van de EVP ruimschoots vertegenwoordigd in de diverse gremia. Zo konden in beginsel alle europarlementariërs, voor zover lid van een bij de EVP aangesloten partij, met stemrecht aan de congressen deelnemen en behoorde het fractiepresidium, aangevuld met de nationale delegatieleiders, *ex officio* tot het Politiek Bureau.¹⁰⁴

Aan het einde van de jaren tachtig leek het centrum van de macht binnen de EVP zich nogmaals te verplaatsen. Al vanaf 1978 waren de partij- en regeringsleiders met enige regelmaat bijeengekomen om informeel te spreken over kwesties betreffende de ontwikkeling van de EVP, maar ook over politieke kwesties. Later zouden zich de leiding van de EVP-fractie en de christen-democratische leden van de Europese Commissie hierbij aansluiten. Vanaf 1990 vonden de conferenties steeds vaker plaats aan de vooravond van de bijeenkomsten van de Europese Raad, soms zelfs in dezelfde plaats. Zij hadden onder meer tot functie de standpunten van de christen-democratische regeringsleiders vooraf op elkaar af te stemmen. Meer dan eens wisten de regeringsleiders in de EVP-partijen hun socialistische, conservatieve en liberale collegae in de Europese Raad met een eensgezinde opstelling te verrassen. Zo werd de Britse premier Thatcher tijdens de Europese top van 27 oktober 1990 in Rome overvallen door de twee dagen eerder in Brussel bereikte overeenstemming tussen Andreotti, Kohl, Martens, Lubbers, Santer en de Griekse premier Konstantin Mitsotakis over het tijdschema met betrekking tot de Europese Monetaire Unie (EMU). Het bracht de Europese socialisten en liberalen ertoe eveneens dergelijke ‘topconferenties’ te beleggen. In november 1990 kreeg de partij- en regeringsleidersconferentie een plaats in de nieuwe EVP-statuten.

Het aldus gecreëerde overleg had door de uitstraling en het gezag van de deelnemers grote en soms doorslaggevende invloed. Daarbij speelde tevens een rol, dat in de eerste helft van de jaren 1990 ongeveer de helft van de EG-regeringsleiders aan deze EVP-‘toppen’ deelnam. In de Duitse Bondsrepubliek was Kohl sinds oktober 1982 kanselier; hij zou dat ruim anderhalf decennium blijven. Op de EVP-topconferenties zou Kohl steeds nadrukkelijker een dominante positie innemen, hetgeen soms tot irritatie bij de andere aanwezigen leidde.¹⁰⁵ In Italië stond de christen-democraat Andreotti van juli 1989 tot april 1992 aan het hoofd van de regering. In België werd eerste minister Martens in maart 1992 opgevolgd door zijn partijgenoot Jean-Luc Dehaene. Tot 1994 werden de Nederlandse coalitieregeringen in deze periode aangevoerd door de CDA’er Lubbers. Tot hij in juli 1994 geroepen werd tot het presidentschap van de Europese Commissie was Santer sinds 1984 eerste minister van Luxemburg. Ook Mitsotakis (eerste minister van Griekenland van april 1990 tot einde 1993) was een vaste deelnemer aan de topbijeenkomsten.

Met deze leidersconferenties troefde de EVP haar tegenvoeter EDU dan ook af op het stuk waarvoor de laatste juist door de Britse conservatieven en Duitse christen-democraten was opgericht, te weten het coördineren van de politieke

posities van de centrum-rechtse meerderheidspartijen. Zoals we nog zullen zien, was niet iedereen tevreden met de verschuiving van de macht naar de top van partij- en regeringsleiders. De onevenwichtige samenstelling (regeringspartijen waren dubbel vertegenwoordigd) en het vertrouwelijke karakter van de conferenties droegen volgens deze critici niet bij aan een transparante en democratische besluitvorming binnen de EVP. In hun handboek over de politieke partijen in de EG kennen de Britse politicologen Hix en Lord buitengewoon veel belang toe aan deze leidersconferenties. Zo worden zij beoordeeld als de belangrijkste beslissingsorganen binnen de drie belangrijkste transnationale partijenfederaties.¹⁰⁶ In de kwestie rondom de toetreding van de EDG tot de EVP-fractie, zoals hieronder beschreven, zal echter blijken dat de conferentie van partij- en regeringsleiders zeker niet in alle gevallen oppermachtig was.

De eerste 'officiële' EVP-top was voor 13 april 1991 gepland. Als enige punten voor deze conferentie stonden de relatie van de EVP met de conservatieven en de aanvraag van de EDG van juni 1989 op de agenda. Nu de in juli 1989 door het EVP-presidium bepaalde 'proefperiode' van twee jaar ten einde liep, hadden de conservatieven recht op uitsluitel. In een schrijven van einde februari 1991 herinnerde Prout EVP-president Martens hier nog eens aan. In de brief herhaalde de EDG-voorzitter de bekende argumenten van de conservatieven om hun heil juist bij de EVP-fractie te willen zoeken. Het betoog bevatte ook een impliciet dreigement dat de conservatieven bij afwijzing door de EVP zeer wel mogelijkheden zagen in een, zeker na de te verwachten toetreding van nieuwe Scandinavische en Oost-Europese landen tot de EG, omvangrijke eigen fractie.¹⁰⁷

Martens had met het oog op de conferentie van partijvoorzitters en regeringsleiders in april 1991 de wetenschappelijke instituten van de EVP-partijen uitgenodigd hun mening over de kwestie eens op papier te stellen. Een werkgroep onder zijn leiding zou voor de conferentie een synthese van deze opinies verzorgen.¹⁰⁸ Namens het CDA nam Van de Beeten zitting in deze werkgroep, die overigens nooit tot een intensieve werkzaamheid zou komen.¹⁰⁹

Het CDA had juist in deze fase veel van zijn hoop gevestigd op de contacten met de geestverwanten in de Beneluxlanden. Zoals ook in de voorafgaande decennia slaagden de Nederlandse, Belgische en Luxemburgse christen-democraten er niet in een gezamenlijk standpunt te formuleren. De csv was al veel langer overtuigd van de noodzaak tot samenwerking met de conservatieven en kon dus als potentiële bondgenoot van de Nederlanders afgeschreven worden. Ook de Belgen stonden niet onverdeeld aan de zijde van het CDA, het was tijdens het overleg van het voorjaar 1990 al gebleken. Zo wensten de Vlaamse geestverwanten inzake de aanvraag van de EDG een zakelijk standpunt in te nemen op het moment dat de kwestie concreet aan de orde gesteld zou worden. Het gegeven, dat met de Griekse ND en de Spaanse PP al conservatieven in de EVP opgenomen waren, droeg bij aan de 'open' houding van de CVP.¹¹⁰ In een gesprek met een assistent van Martens begin januari 1991 bleek Kralt dat de CVP bij de campagne van de volgende parlementsverkiezingen het christelijke karakter zo weinig mogelijk wilde benadrukken teneinde de niet-kerkelijke kiezers niet af te schrikken. Ook partijvoorzitter Van Rompuy en Martens zelf hadden ver-

klaard weinig toekomst te zien voor de CVP indien zij aan een scherp christen-democratisch profiel zou vasthouden. Het kon niet anders, of deze wijziging van strategie moest gevolgen hebben inzake de 'conservatieve kwestie' in EVP-verband.¹¹¹ Voor het CDA werd steeds duidelijker, dat van Vlaamse zijde weinig steun te verwachten viel in de strijd om het behoud van het christen-democratisch karakter van de EVP.

Hernieuwd overleg tussen de Beneluxpartijen op 8 februari over het profiel van de EVP gaf een gevarieerder beeld over de opvattingen binnen de CVP te zien. De europarlementariërs Fernand Herman en Raphael ('Raf') Chanterie vonden dat de toelating van de EDG tot de EVP-fractie tot onoverkomelijke problemen zou leiden; de laatste wenste echter discussie over samenwerking niet uit de weg te gaan. Hij dacht aan een compromisformule zoals een federatie tussen twee zelfstandig blijvende eenheden. Het was een constructie waarin CVP en PSC al twintig jaar samenwerkten. Indien deze bereidheid enig water bij de wijn te doen er niet was, zouden de voorstanders van een christen-democratische EVP overstemd worden en alles verliezen, zo meenden de Belgen. Ook Van Rompuy, die zich vanwege de sleutelpositie van zijn partijgenoot Martens geremd achtte om forse uitspraken te doen, oordeelde een compromis onvermijdelijk, zeker gezien de vasthoudendheid van de Duitse partijen. CEPES-directeur Paul Maertens, hoewel akkoord met de afwijzende houding ten aanzien van de EDG-toetredingsaanvraag, vond de opstelling van het CDA te defensief.

Hoewel er tussen CVP/PSC en CDA aanzienlijke verschillen bestonden in dit dossier, werd toch besloten tot intensievere samenwerking in de aanloop naar de EVP-top in Brussel. Hiertoe werden twee gezamenlijke werkgroepen ingesteld. De ene, onder leiding van Van Gennip, ging de mogelijkheden voor handhaving van het christen-democratisch profiel van de EVP onderzoeken. Een en ander resulteerde in voorstellen voor een Europees program van uitgangspunten, een wetenschappelijk instituut en een vormingscentrum voor Oost-Europa. De andere werkgroep, geleid door Chanterie, onderzocht de mogelijke vorm die een eventuele samenwerking met de EDG moest krijgen.¹¹² In deze periode werden door de onderzoeksinstituten van beide partijen, het WI en het CEPES, notities uitgebracht die de programmatische verschillen tussen de christen-democraten en de conservatieven duidelijk moesten maken.¹¹³

De CDA'ers moeten gehoopt hebben door middel van voortdurend contact de Belgen weer in het eigen kamp te krijgen. Op 14 februari volgde daarom opnieuw overleg, zij het ditmaal zonder de Luxemburgers – die waren door het CDA als potentiële bondgenoten in deze kwestie al afgeschreven. Van de Beeten zette uiteen, dat de positie voor de tegenstanders van samengaan met de conservatieven in het Europees Parlement helemaal nog niet zo kansloos was. Immers, de Conservatives waren de vragende partij, waarbij zij geen daadwerkelijk alternatief hadden. Aansluiting bij de liberale fractie, waarin de Britse Liberal Party al een prominente rol speelde, was onwaarschijnlijk, mede omdat het de Tories niet dichterbij het centrum van de macht bracht. Ook van de kant van de Duitse christen-democraten was geen scheuring te verwachten indien de fusie in het Europees Parlement niet doorging, zo meende de CDA-vice-voorzitter. EVP-parlements lid Herman achtte het scenario van een gang van de

Tories naar de liberale fractie daarentegen niet irreëel. Ook Chanterie pleitte toch liever voor een compromis: van Duitse zijde was nooit keihard een volledig gefuseerde fractie geëist. Daar werd eerder aan een 'fractiegemeenschap naar het model van de CDU/CSU in de Bundestag' gedacht, zo had hij van Klepsch vernomen. Zo'n formule impliceerde overigens wel een gezamenlijke fractie met één voorzitter en gemeenschappelijke woordvoerders. De EVP-fractievoorzitter had op dat moment overigens zelf ook niet zo'n haast met de aansluiting van de Tories, aangezien hij de steun van de volledige fractie nodig had om tot voorzitter van het Europees Parlement gekozen te kunnen worden. Chanterie wenste voorts van de EDG een duidelijke verklaring over de voortgang van de Europese integratie te verkrijgen. Als compromisformule herhaalde hij zijn een week eerder bepleite CVP/PSC-constructie, die gescheiden optredende partijen en fracties impliceerde met slechts een regelmatige overlegstructuur en die dus veel minder ver ging dan de CDU/CSU-figuur. Penders gaf aan wel wat te zien in de voorstellen van Chanterie.¹¹⁴

Maertens en Van Gennip werkten hun visies op de kwestie van het profiel van de EVP uit in artikelen voor *CDV*. De Vlaamse christen-democraat kwam in zijn opstel tot de conclusie dat er op het Europese continent, mede door de radicaal-liberale politiek van Thatcher, een vertekend beeld bestond van het Angelsaksische conservatisme. In de organische maatschappijopvatting, de terughoudende overheid, het bevorderen van particulier bezit en een zeker element van sociale bevlogenheid trof Maertens nogal wat overeenkomsten aan met de eigen christen-democratische uitgangspunten. Na de 'revolutionaire' Thatcherperiode leek met het aantreden van Major een terugkeer naar dit meer traditionele conservatisme aangebroken. Dat nam naar zijn mening niet weg dat er bij nadere beschouwing ook verschillen bestonden tussen de conservatieven en christen-democraten. De christen-democratie was vooral veel ambitieuzer in haar bedoelingen met de samenleving en vereiste een actievere rol van zowel maatschappelijke verbanden als de overheid. In economisch opzicht vertaalde zich dat bij de christen-democraten in het concept van de sociale markteconomie; de conservatieven waren hier veel terughoudender. Een begrip als 'gerechtigheid' – in het realiseren waarvan de overheid mede verantwoordelijkheid droeg – was het conservatisme ook volkomen onbekend. Belangrijk was ten slotte het verschil in 'referentiepunt': waar de conservatieven uitgingen van historische tradities en instituties, putten de christen-democraten hun inspiratie uit het evangelie. Gezien deze verschillen, die zich ook naar de programma's vertaalden, was een snelle toenadering tussen conservatieven en christen-democraten niet reëel. Of dat in de toekomst ook zo zou blijven, hing mede af van de waarde die de christen-democraten aan hun eigen uitgangspunten bleven hechten. Het Europese electoraat had zich het laatste decennium afgekeerd van grote ideologische discussies. Het gevolg was tevens geweest, dat alle partijen meer en meer naar het politieke midden waren opgeschoven. Indien de christen-democraten hun machtspositie wilden behouden, was het zeer wel denkbaar dat de nadruk op de eigen christelijke inspiratie naar de achtergrond zou verdwijnen en de gelijkenis met de conservatieven zou toenemen. Immers, waar het ging om de politieke praktijk en stijl stonden conservatieven en chris-

ten-democraten al nader tot elkaar, zo meende Maertens. Beide stromingen wisten electoraal aanzienlijke aanhang te verwerven – niet op basis van hun filosofie of uitgangspunten, maar vanwege hun gebleken vertrouwenwekkende bestuursstijl. De Belgische christen-democraat voorspelde dus een convergentie tussen christen-democraten en conservatieven – gewenst of ongewenst.¹¹⁵

Van Gennip waarschuwde er in hetzelfde *CDV*-nummer voor dat de christen-democraten door hun gewillige openstelling voor conservatieve partijen niet meer dan een marginale fractie binnen een groot rechts blok dreigden te worden. Ook in dat geval zouden de christen-democratische desiderata immers nooit gerealiseerd worden. Overigens suggereerde Van Gennip dat bij sommige partijen ook andere, anti-Duits getinte overwegingen meespeelden bij de beslissing om de Britse Tories al dan niet toe te laten tot de *EVP*-fractie. Het toelaten van een andere grote partij zou de machtsverhoudingen binnen de nu door de *CDU* gedomineerde fractie immers meer in balans kunnen brengen. Paradoxaal genoeg zou daarvoor dan wel toegegeven moeten worden aan de druk van juist diezelfde *CDU* de conservatieven op te nemen.

Van Gennip was er niet van overtuigd dat de politieke koers van de Tories zich in de richting van de christen-democratische zou ontwikkelen. Na het aftreden van Thatcher waren de eerste uitlatingen van premier Major en partijvoorzitter Patten op Europees terrein weliswaar veelbelovend geweest, maar omdat de Britse Conservatives geen beginselprogramma kenden, was weinig te voorspellen. Een herlevende eurosceptis was zeker niet uitgesloten. Ook politiek-inhoudelijk waren de verschillen met de Tories nog te groot om over te gaan tot toelating tot de *EVP*-fractie, te meer omdat de *EVP* zelf ‘noch door discipline, noch door ideologische cohesie uitmunt’. De door de Duitsers voorgestelde constructie om een gecombineerde fractie in de zin van de *CDU/CSU*-samenwerking te formeren, leek hem niet het overwegen waard: dat zou feitelijk toch neerkomen op één geïntegreerde fractie. Waar het de samenwerking *ad hoc* betrof – dat was voor Van Gennip nog te overwegen, het was helemaal niet de bedoeling dat de Tories zich bij andere fracties aansloten – waren de ervaringen tot dan toe teleurstellend geweest. Op nogal wat terreinen liepen de standpunten in het Europees Parlement uiteen. De Europese integratie op federale basis en vooral de sociale dimensie daarvan, de gezinspolitiek, de ethische kwesties, het gemeenschappelijk landbouwbeleid, de milieuproblematiek, de positie van sociale partners en de ontwikkelingshulp: op al deze punten konden de *EDG* en de *EVP*-fractie moeilijk gemeenschappelijk terrein vinden. Het leek Van Gennip het beste om de in juli 1989 overeengekomen ‘proefperiode’ voorlopig maar te verlengen. Hij ging er bovendien van uit dat de eventueel vanaf april 1992 te entameren fractiegemeenschap geen fractie-eenheid impliceerde en dat deze constructie na de verkiezingen van 1994 zonder meer weer opgeheven kon worden. Ook mocht de eventuele nauwere binding met de conservatieven op Europees niveau geen nationale consequenties hebben: op geen enkele wijze zou zij coalitievorming met sociaal-democraten in de weg mogen staan. Naar de mening van Van Gennip diende de *EVP* eerst duidelijkheid te verschaffen over haar eigen identiteit en standpunten aangaande de nieuwe internationale uitdagingen.¹¹⁶

Dat laatste zou ondersteund kunnen worden door een betere samenwerking tussen de onderzoeksinstituten van de partijen en zelfs een eigen wetenschappelijk instituut voor de EVP. Eerdere pogingen hiertoe, zoals de al in 1977 te Brussel gevestigde Fondation Robert Schuman, waren nooit van de grond gekomen. Van Velzen wees president Martens per brief begin 1991 nog eens op de noodzaak van een EVP-vormingsinstituut of wetenschappelijk instituut.¹¹⁷

Van Velzen hield de bestuurlijke gremia van het CDA nauwgezet op de hoogte van de ontwikkelingen, die vanuit Nederlands perspectief steeds minder hoopgevend waren. Door het dagelijks bestuur werd hem op 22 februari opgedragen weliswaar vasthoudend ten aanzien van het christen-democratische karakter van de EVP te zijn, maar anderzijds de 'haalbaarheid' in het oog te houden. Op 11 maart zette hij voor het dagelijks bestuur en het partijbestuur zijn plannen voor de periode voorafgaand aan de EVP-top uiteen. Nu zich in de EVP een meerderheid dreigde te vormen vóór samenwerking met de conservatieven in het Europees Parlement, was het zaak een eigen offensief te starten. Hiertoe zou Van Velzen een Europese rondreis maken langs een aantal betrokken partijen. Verwijzend naar de partijraadsresolutie van juni 1990 gaf Van Velzen aan voor een lastige, zo niet onmogelijke opgave te staan. Het partijbestuur besloot hierop de voorzitter de ruimte te geven desnoods een compromis te sluiten. Eventueel moest dan maar een federatieve samenwerking met de conservatieven geaccepteerd worden.¹¹⁸

Een dag na de partijbestuursvergadering schreef Van Velzen Lubbers een brief over de voorbereiding van de conferentie in Brussel. De Italiaanse DC nam een 'halfslachtige positie' in, zo had hij al vernomen. Partijleider Ciriaco de Mita zou dan wel niets zien in een verbond met de conservatieven vanwege de nationaal-politieke effecten die dat zou hebben, maar internationaal secretaris Orsini had op de vorige conferentie van partijvoorzitters en politiek leiders, eind oktober 1990 in Brussel, laten doorschemeren niet tegen samenwerking in het Europees Parlement te zijn. De steun van de Belgen was ook al niet zeker – alle inspanningen om tot een gezamenlijk standpunt te komen ten spijt. Van Velzen schetste hoe Van Rompuy probeerde Martens – die als EVP-president uit was op een voor de CDU aanvaardbaar compromis – niet te zeer voor de voeten te lopen, anderzijds had de Belgische partijvoorzitter te maken met verzet binnen zijn partij tegen samenwerking met de conservatieven. Niettemin wenste Van Velzen het eigen CDA-standpunt in deze kwestie in Brussel niet zonder slag of stoot op te geven. 'Ik zou willen vermijden dat ik in een positie terecht kom dat het CDA straks aan de achterban moet gaan uitleggen dat wij akkoord zijn gegaan met de toetreding van de Britse Conservatieven'. Van Velzen, die vermoedde dat Lubbers de verstrekkende gevolgen van de intenties van Kohl en de Conservatives niet helemaal inzag, pleitte ervoor in de aanloop naar de top in Brussel tot goede onderlinge afspraken te komen.¹¹⁹

Op 23 maart 1991 sprak een zware CDA-delegatie bestaande uit Lubbers, Ruting, fractievoorzitter L.C. Brinkman, Van Velzen, Van de Beeten, Van Gennip en Penders met Martens. Naar aanleiding van dit gesprek stelde Penders een notitie op, waarin hij een gelijktijdige toenadering tussen EVP en conservatieven

op Europees partijniveau bepleitte, hoogstwaarschijnlijk met de gedachte dat deze koppeling de toetreding van de EDG bij de EVP-fractie onmogelijk zou maken. 'Londen' had immers op geen enkel moment te kennen gegeven aansluiting te willen zoeken bij de EVP. Als criteria voor het samengaan op partijniveau zouden moeten gelden: de ondertekening van het Sociaal Handvest van de Europese Unie, de houding tijdens de Intergouvernementele Conferenties over EMU en de politieke unie, het participeren aan de herdenkingen rondom het eeuwfeest van de encycliciek *Rerum novarum* in 1991 en de ontwikkeling van milieustandpunten. Tijdens het gesprek met Martens was Penders echter al duidelijk geworden dat de EVP-president weinig zag in dit plan. Penders vreesde dat de EVP, en met name de partijen die haar christen-democratische karakter koesterden, met het spoor van het samengaan in het Europees Parlement de mogelijkheid liet lopen om zelf invloed uit te oefenen op de Conservative Party. Nu het alleen een samengaan van de fracties in de 'proeftuin' van Straatsburg en Brussel betrof, kon de Conservative Party via de kandidaatstelling onverminderd onafhankelijk de signatuur van de Britse europarlementariërs blijven bepalen.¹²⁰

In een ultieme poging om op de EVP-top alsnog met een gezamenlijk standpunt te komen, vond op 28 maart nog een laatste Benelux-overleg plaats. Behalve de partijvoorzitters en -secretarissen waren bij dit gesprek in Brussel onder anderen ook Martens, Tindemans en Van Gennip en de europarlementariërs Chanterie, Herman, Penders en R.G.H.C. Oomen-Ruijten aanwezig. Van Nederlandse zijde werd een notitie van Van Gennip ingebracht over de samenwerking met de conservatieven. De strekking van het stuk was geheel conform het eerder besproken artikel van de wi-directeur in *CDV*, waarin hij onder meer voor verlenging van de proefperiode in het Europees Parlement tot de volgende Europese verkiezingen in 1994 had gepleit. Dan had de EVP zelf ook de tijd zich op haar eigen profiel te bezinnen – daar was tot dan toe naar het oordeel van Van Gennip weinig energie in gestoken. Toch zou het ook voor de periode daarna niet kunnen komen tot integratie van beide fracties, zo had de wi-directeur geschreven. Hoogstens zou sprake kunnen zijn – indien door de conservatieven voldaan was aan nauwkeurig geformuleerde criteria – van een praktische samenwerking in het Europees Parlement, die te allen tijde ontbindbaar zou moeten zijn en de nationale partijen onafhankelijk zou laten.

In een taxatie van de stemverhoudingen in de EVP over deze kwestie stelde Van Velzen vast dat CDU, CSU en ND vóór toelating van de EDG tot de EVP-fractie zouden stemmen en dat het CDA de steun kon verwachten van de DC, CVP/PSC, het Franse CDS en Fine Gael. Gezien het voorafgaande was dit een uiterst optimistische inschatting. Zo leken de Fransen wel degelijk bereid in te stemmen met een samenwerking tussen de fracties. Partijvoorzitter Jean-Claude Juncker verklaarde namens de Luxemburgse christen-democraten, die door Van Velzen tot de twijfelgevallen werden gerekend, dat een nauwere samenwerking tussen beide fracties bespreekbaar was, maar dat geen sprake mocht zijn van een onomkeerbaar proces. De Waalse partijvoorzitter Gérard Deprez zou het liefst de bestaande verhoudingen handhaven. Zijn partij was in

ieder geval tegen een toetreding van de Conservatives tot de EVP en zou aan gaande de samenwerking in het Europees Parlement niet verder willen gaan dan afstemming op commissieniveau. Van Rompuy zag wel wat in Van Gennips voorstel de beslissing uit te stellen, al oordeelde hij een verlenging van één jaar voldoende. Ook hij vond dat na de nu bijna afgelopen proefperiode van twee jaar, mede vanwege de leiderswissel aan Britse zijde, nog veel vraagtekens resteerden. Van Velzen kon over het CDA-standpunt kort zijn: de Nederlanders hadden voldoende argumenten om de samenwerking in het geheel af te wijzen. Het besef, dat het Nederlandse standpunt in de EVP slechts steun van een minderheid zou krijgen, dwong niettemin tot nadenken over compromissen. Een 'lichte vorm van samenwerking', waarbij in 1994 aan de hand van strenge criteria de kwestie nog eens geëvalueerd zou moeten worden, was eventueel bespreekbaar. Vooruitlopend op de topconferentie waarschuwde Van Rompuy zijn Nederlandse vrienden wel voor een al te ferm afwijzend standpunt: dat zou CDU en CSU verder in de richting van de EDU brengen. Zijn partijgenoot Tindemans stelde vast dat er nog steeds op veel beleidsterreinen grote verschillen bestonden tussen christen-democraten en conservatieven. Hij sloot zich daarom aan bij de variant-Penders die samenwerking tussen de fracties koppelde aan een toenadering van de partijen. EVP-voorzitter Martens steunde de idee van Van Rompuy om de proefperiode met een jaar te verlengen. In deze periode zou de EVP intensief aan het eigen profiel moeten werken. Van Velzen besloot de vergadering, juist met het oog op het behoud van de eigen identiteit van de EVP, met een appèl aan de Benelux-zusterpartijen om de gelederen op de topconferentie gesloten te houden. Op welke formule was in dit overleg echter niet duidelijk geworden.¹²¹

In de aanloop naar de EVP-top ging Van Velzen ook nog in Londen te rade. Hij sprak er zowel met liberalen, Labour-politici als vertegenwoordigers van de Conservative Party, onder wie EDG-voorzitter Prout en minister van Buitenlandse Zaken Douglas Hurd. Van de Tories begreep hij dat de leiderswisseling ook politiek-inhoudelijke gevolgen had gehad. Het voornemen om meer betrokkenheid te tonen bij het Europees integratieproces, maar ook vervanging van de thatcheristische economische inzichten door die van de sociale markteconomie en meer aandacht voor christelijke normen en waarden stonden op de agenda van de programmbesprekingen voor de parlementsverkiezingen van april 1992. Op geen van deze terreinen was op dat moment echter definitieve duidelijkheid te geven. Voor Van Velzen was de afstand tussen de continentale EVP-partijen en de Tories daarmee onverminderd groot. Zolang de Britse regering niet van plan was het *Social Chapter* van de Europese Unie te ondertekenen en de Conservatives het EVP-verkiezingsprogramma en de 'documenten van Dublin' niet aanvaardden, zouden de verschillen ook niet kleiner kunnen worden. Voorzitter Patten maakte Van Velzen echter duidelijk, dat het de lange-termijnambitie van zijn partij was om uiteindelijk ook lid te worden van de EVP. Het integreren in de EVP-fractie was dus slechts een eerste stap. Het was voor het eerst dat een dergelijk geluid te beluisteren viel; het stemde Van Velzen niet vrolijker. Het was een argument te meer om zich te verzetten tegen de integratie van beide Europese fracties. In het door Patten geschetste perspectief zou

het dan namelijk slechts een eerste stap betreffen op de weg naar fusie op partijniveau, hetgeen voor het CDA onbespreekbaar was. De EVP zou dan immers haar christen-democratisch karakter verliezen.¹²²

Ook van de zijde van de voorstanders van toetreding van de conservatieve europarlementariërs tot de EVP-fractie werden in de aanloop naar de conferentie de messen geslepen. Het was met name Jansen, die met notities vanuit het EVP-secretariaat de partijen trachtte te overtuigen van de noodzaak om de EVP open te stellen voor niet-christen-democratische partijen. In een daarvan kwalificeerde hij nogmaals het vasthouden aan een 'zuiver' christen-democratische EVP, die slechts appelleerde aan christelijk geïnspireerde en kerkgaande kiezers in de EG, als een heilloze route. Met deze voorstelling van zaken chargeerde hij het standpunt van het CDA overigens behoorlijk: de Nederlandse partij richtte zich vanuit haar eigen grondslag immers wel degelijk ook op het niet-kerkgaande electoraat. Jansen zag de EVP als 'breite, offene Volkspartei mit christlich-demokratischer Tradition und Orientierung, in der jedoch auch Vertreter anderer Traditionen und Orientierungen mitarbeiten können, sofern sie die christlich-demokratische, europäisch-föderalistische Programmatik akzeptieren und die historisch-kulturelle Identität der EVP nicht in Frage stellen'. Dat zou betekenen dat de EVP zich weliswaar een minder scherp, maar zeker niet onduidelijker profiel zou moeten aanmeten.

Stuk voor stuk ontkrachtte Jansen vervolgens de bezwaren tegen toetreding van de conservatieven. Zo was er naar zijn mening geen sprake van een bedreiging van de christen-democratische identiteit van de EVP bij opname van de conservatieve europarlementariërs. Integendeel: juist de inhoudelijke aantrekkingskracht van de christen-democratie had de conservatieven ertoe gebracht zich bij de EVP te willen aansluiten. In de ogen van Jansen toonden zij daarmee een grote bereidheid tot 'Konversion'. De grote verschillen in traditie en politieke cultuur die tussen christen-democraten en conservatieven bestonden, behoefden in zijn ogen geen beletsel te vormen voor samengaan. Immers, de christen-democratische partijen hadden de voorbije decennia zelf nu juist uitgeblonken in het vermogen zich aan te passen aan de maatschappelijke veranderingen en andere groepen in hun beweging te integreren. Vandaar ook hun electorale succes. Daarbij vertegenwoordigden de conservatieve partijen in Groot-Brittannië, Scandinavië en Spanje dezelfde waarden en cultuur als de christen-democratische in de zes oprichtingsstaten van de EG. Dat tegenstanders van aanvaarding van de Britse conservatieven als partner steeds bleven wijzen op de afwijkende politieke standpunten, met name betreffende Europa en de sociale politiek, was ook niet helemaal terecht meer, zo meende Jansen, nu niet alleen de al veel langer Europees georiënteerde vertegenwoordiging in Straatsburg, maar sinds de leiderswissel eind 1990 ook de conservatieve partijtop afstand had genomen van de rigide anti-Europese en individualistische politiek van Thatcher. Jansen achtte voorts de angst voor negatieve binnenlandse electorale gevolgen van een Europees verbond met conservatieven bij de Italianen en de Nederlanders onterecht. Een dergelijke Europese verbintenis zou coalities met andere stromingen op nationaal niveau geenszins in de weg hoeven te staan.¹²³

De CDA-jongeren lieten hun bange vermoedens voorafgaande aan de Brusselse EVP-top blijken in de kolommen van het partijblad *CD/Actueel*. CDJA-voorman Koppejan uitte de vrees dat, indien besloten zou worden tot toelating van de conservatieve europarlementariërs tot de EVP-fractie, er een onomkeerbaar proces in werking gezet zou worden, dat ook het CDA zou meeslepen. 'Zou het CDA 10 jaar na [zijn] ontstaan dan toch nog een Nederlandse versie worden van de Duitse CDU?', zo vroeg hij zich af.¹²⁴

Onverwachte steun voor het CDA in zijn verzet tegen de toetreding van de conservatieven tot de EVP leek aan de vooravond van de EVP-topconferentie te komen uit het Verenigd Koninkrijk zelf. Daar was op 17 november 1990 de 'Movement for Christian Democracy in Britain' (MCD) opgericht – vooral in reactie op de politiek van Thatcher, die door de initiatiefnemers als asociaal werd beoordeeld. Deze beweging – waarin de Britse christen-democratische veteraan Fogarty een rol speelde als beschermheer – kende aanhangers onder de drie grote Britse partijen. Zij ambieerde geen rol als zelfstandige partij, maar wenste wel het christen-democratische gedachtegoed ingang te doen vinden in de bestaande politieke partijen. Zodoende had zij direct belangstelling voor contacten met EUCD en EVP. Begin 1991 meldde zij zich bij het secretariaat van de EUCD voor de indiening van haar lidmaatschapsaanvraag.¹²⁵ Daarnaast uitte de MCD haar bezorgdheid over de toenadering van de Conservative Party tot de EVP. In haar ogen waren de conservatieven op geen enkele wijze christen-democratisch. Toelating van de Tories, met hun 'right wing and individualist ideology for the benefit of the privileged and the wealthy', zou de christen-democratische zaak in Groot-Brittannië dan ook helemaal geen goed doen. In een brief werden de EVP-partijvoorzitters dan ook opgeroepen af te zien van integratie van de conservatieven in de EVP-fractie.¹²⁶ Het gegeven, dat het hier om een beweging ging die niet de intentie had om zelf tot een politieke partij uit te groeien, maakte het voor de EVP en EUCD lastig om formele banden aan te gaan of die met de Conservative Party te beëindigen. Op 13 september werd de aanvraag nog wel besproken in het EUCD-Bureau, maar door de steeds intensievere besprekingen met de EDG werden liaisons met andere Britse partijen eigenlijk steeds meer onmogelijk.¹²⁷

Binnen het CDA werd verdeeld gereageerd op de MCD. De partij-ideologen Oostlander en Van Gennip putten er nieuwe inspiratie uit voor hun strijd tegen de toetreding van de Tories tot de EVP-fractie. Er was nu immers een aanzet tot een alternatief, hoe pril ook. Blijkbaar verwachtten beide heren dat de MCD zich op termijn toch zou ontwikkelen tot een politieke partij. Het oprichtingscongres van de MCD in Londen, daags na het EVP-congres van november 1990, was bijgewoond door een sterk door het WI gedomineerde CDA-delegatie, bestaande uit Oostlander, Van Gennip, Kralt en Brinkel. Jansen was aanwezig geweest namens de EVP. Oostlander had er de nieuwe geestverwanten toegesproken en Kralt had een verklaring namens Van Velzen afgelegd. Dat laatste had tot irritatie geleid bij de partijvoorzitter, die daarvan niet op de hoogte was geweest. In zijn verslaglegging van de bijeenkomst in Londen omschreef Kralt de MCD als 'fundamentalistisch van karakter' en – onder verwijzing naar een Nederlandse

protestantse politieke splinter – ‘een RPF met groene trekken en hier en daar een Europees georiënteerde spreker’.

Een uitnodiging voor een volgend MCD-congres werd in de commissie buitenland *ad acta* gelegd. Toen Notenboom in het najaar van 1991 nog eens informeerde naar de laatste ontwikkelingen en pleitte voor de vorming van een Britse equipe, verzekerde Van Gennip hem dat er tussen de MCD en het WI nog steeds nauwe contacten onderhouden werden.¹²⁸ Dat gold in mindere mate voor het CDA zelf. Het lijkt erop, dat Van Velzen met zijn functie in het hart van de EVP vond dat hij zich niet al te ver van de andere partijleiders kon verwijderen.

Vier dagen vóór de top besprak de commissie buitenland de conflictstof nog eens zonder Van Velzen en Lubbers, het duo dat de partij in Brussel zou vertegenwoordigen. Waar zij eerder niet tot een eensluidend oordeel wist te komen, was het nu, aan de vooravond van wat verwacht werd een beslissende bijeenkomst te worden, toch gewenst dat zulks wel gebeurde. Een en ander werd vergemakkelijkt door de uitkomst van het recente Benelux-overleg, waarvan het CDA de indruk gekregen had dat het in de Belgische zusterpartijen medestanders in de oppositie tegen toelating van de conservatieven had. Onzekerheid bestond echter nog over de positie van de Italiaanse DC, de belangrijkste potentiële bondgenoot. Gehoopt werd dat de Italianen met het oog op de aanstaande parlementsverkiezingen, waarbij zij ter linkerzijde kiezers wensten te winnen, het risico niet aandurften een conservatief verbond op Europees niveau aan te gaan. Al even onzeker was de rol die Martens zou gaan spelen in Brussel. Als EVP-preses wenste hij zich te onttrekken aan partijpolitieke standpunten en er kon dan ook niet zomaar van uitgegaan worden, dat hij in deze kwestie de zijde van zijn eigen CVP zou kiezen. Bovendien had hij zich al eerder als vurig ijveraar voor openstelling van de EVP laten kennen. Wel duidelijk was de positie van EVP-secretaris Jansen, die een in CDA-ogen naïef-optimistisch vertrouwen aan de dag legde waar het ging om de bereidheid van de conservatieven zich te muteren tot christen-democraten. Tijdens de vergadering toonden Notenboom en Rutten zich niet gerust over de houding die Lubbers op de top zou gaan innemen. De twee euroveteranen vreesden dat de Nederlandse premier zijn nieuwe Britse collega Major niet onmiddellijk tegen zich in het harnas wilde jagen en een gewillig standpunt ten aanzien van de toetreding van de conservatieven zou gaan innemen. Blijkbaar hadden beide heren onvoldoende vertrouwen in de beginselvastheid van Lubbers. Het *tableau de la troupe* verder overziend was het vertrouwen van de commissie niet groot dat een door het CDA gewenste uitkomst – een EVP-fractie zonder conservatieven – haalbaar was. Er diende dus tevens te worden nagedacht over *damage control*. Zeker naar de eigen achterban moest de indruk gewekt worden, dat er alles aan gedaan was om de conservatieven buiten de fractie te houden. De commissie besloot ten slotte tot het handhaven van het afwijzende standpunt ten aanzien van de toetreding, maar liet Lubbers en Van Velzen wel enige manoeuvreerruimte. Een isolement van het CDA diende voorkomen te worden. De ‘eerste lijn’ van het CDA-standpunt ging uit van een verlenging van de proefperiode met een jaar, na afloop waarvan op basis van scherpe ijkpunten besloten zou moeten worden over verdergaande

vormen van samenwerking. Mocht het CDA voor dit standpunt geen steun krijgen, dan zouden de premier en de partijvoorzitter de ruimte hebben om te onderhandelen over 'een zo licht mogelijke vorm van samenwerking', die na iedere Europese parlementaire termijn opnieuw geëvalueerd moest worden. Dat diende dan samen te gaan met een versterking van het eigen profiel van de EVP. Aldus luidden ook de 'instructies' die per brief aan Lubbers en Van Velzen werden meegegeven.¹²⁹

Een onverwachte tegenslag voor de Nederlandse christen-democraten die de conservatieven buiten de EVP-fractie wensten te houden vormde de brief van Prout aan Martens van 5 april, waarin de EDG-voorzitter verklaarde dat zijn fractie akkoord ging met het EVP-verkiezingsprogramma van 1988 en de verklaring van het EVP-congres van Dublin van einde 1990. Hiermee gaven de EDG-parlementsleden hun steun aan de ontwikkeling van een federale grondwet voor de Europese Unie, met een gemeenschappelijk buitenlands beleid, de oprichting van de Europese Monetaire Unie, het concept van de sociale markteconomie gebaseerd op een vrije interne markt en versterking van de Europese milieupolitiek. Het is zeer waarschijnlijk dat het afgeven van deze garantie aan Martens een direct en onbedoeld gevolg was van de gesprekken van Van Velzen in Londen.¹³⁰ Met deze toezeggingen sloegen de Conservatives de Nederlandse tegenstanders van hun toetreding tot de EVP-fractie de meeste wapenen uit handen. Op de brief van Prout volgde een schrijven van Patten aan Martens, die als partijvoorzitter nog eens zijn eigen steun alsook die van premier Major betuigde aan het toetredingsverzoek van de EDG.¹³¹ Beide brieven waren op de EVP-top munitie in de handen van de voorstanders van de openstelling van de EVP.

Hertoginnedal

Op 13 april 1991 kwamen de EVP-leiders bijeen in het Château Val Duchesse (kasteel Hertoginnedal). Het fraaie Brusselse kasteel diende als het 'buiten' van het Belgische kabinet, waar in tijden van politieke crisis conclaaf gehouden werd om buiten de publiciteit tot oplossingen te komen. Tevens ontving de regering er buitenlandse gasten. Begin jaren negentig zou Martens, tot februari 1992 premier van België, er enkele EVP-topconferenties beleggen. Van de besprekingen in het voorjaar van 1991 is vanwege het vertrouwelijke karakter van de bijeenkomst geen verslag beschikbaar, maar vooral op basis van de na afloop uitgebrachte resolutie is een indruk te krijgen van wat besproken is. Een enkele uitlating van de gespreksdeelnemers in de pers kan het beeld verder aanvullen. Daarbij heeft Jansen in zijn monografie over de EVP enige regels aan de besprekingen gewijd. Die impliceren in ieder geval dat er sterke druk door Kohl en Martens uitgeoefend moest worden om de verzamelde partijvoorzitters en regeringsleiders in het gareel te krijgen. De bekende argumenten *pro* en *contra* passeerden de revue. Met de recente brieven van Prout en Patten in de hand stonden Kohl en Martens echter onverwacht sterk. De andere gespreksdeelnemers, niet in het bezit van deze epistels, werden verrast door deze correspondentie. De Benelux-partijen, met grootse plannen naar Brussel afgereisd, ston-

den met lege handen. Zij slaagden er nog wel in om onmiddellijke aansluiting van de EDG bij de EVP-fractie te voorkomen. Anderzijds moesten Lubbers en Van Velzen hun 'plan-1' – geen enkele vorm van samenwerking met de conservatieven – al direct laten varen; een compromis was het maximaal haalbare.

Uiteindelijk werd door de conferentie een resolutie aangenomen waarin dit compromis tot uiting kwam. Zij sprak onder meer uit dat de EVP zich, met het oog op de te verwachten toekomstige uitbreiding van de Europese Unie in Scandinavië en Midden-Europa en het toenemend politieke belang van het Europees Parlement, in het vervolg zou moeten openstellen voor samenwerking met andere volkspartijen. De partijleiders stemden tevens in met de intentie om partijen toe te laten die bereid waren de politieke principes, het programma en de statuten van de EVP te aanvaarden. In dit kader 'begrüßt' de EVP-top dan ook de politiek-inhoudelijke toenadering van de Britse conservatieven tot de door de EVP ingenomen standpunten inzake Europees en sociaal beleid. Deze zinsnede zal het Nederlandse duo zwaar gevallen zijn. De EVP-fractie werd in de resolutie opgedragen zo snel mogelijk samen met de EDG een 'Konzertationskomitee' in te stellen. Deze zou acht werkgroepen moeten formeren, die zich moesten buigen over diverse beleidsterreinen (waaronder ook 'das christliche Menschenbild und seine politischen Implikationen'). In het comité zouden ook afspraken gemaakt moeten worden over de werkzaamheden voor het restant van de parlementaire zittingsperiode en over de voorzitterskeuze voor het Europees Parlement in 1992. Vóór 1 april 1992 zou het dan mogelijk moeten zijn om een 'communauté de groupes' van leden van de EVP-fractie en EDG te vormen. De EVP-top ging er ten slotte vanuit, dat deze nauwere samenwerking beide partijen in staat moest stellen om vóór de verkiezingen van 1994 een gefundeerd oordeel te geven over het al dan niet voortzetten of uitbouwen van de coöperatie. Kortom: de finale beslissing werd weliswaar met een jaar uitgesteld, maar een weg leek ingeslagen waarbij een ommekeer niet meer tot de mogelijkheden behoorde. Om de pijn voor de Italianen, Belgen en Nederlanders te verzachten werden de EVP en haar leden tevens verordonneerd zich in te spannen voor een verdieping van haar christen-democratische identiteit. Ter coördinatie van de inspanningen op dit gebied moest een eigen wetenschappelijk instituut opgericht worden. Om het christen-democratische gedachtegoed ook in de nieuwe democratieën van Oost-Europa ingang te doen vinden, werd tevens de oprichting van een vormingsinstituut voor deze regio opgedragen. De plannen hiertoe – uit de koker van het CDA – bestonden al enige tijd.¹³²

In *Trouw* liet Van Velzen na afloop van het weekeinde in Brussel optekenen dat hij uiteindelijk gevoelig was geweest voor het argument, dat de EVP in alle EG-landen aanwezig diende te zijn. In het protestants-christelijke dagblad liet hij zich tevens uitermate positief uit over de veranderingen die zich in de Conservative Party aan het voltrekken waren. Ook de CDA-voorzitter was volkomen overvallen door het feit, dat de conservatieven bereid waren zowel het EVP-verkiezingsprogramma als de 'Grondwet'-verklaring van Dublin te onderschrijven. Vooral dat laatste was volgens Van Velzen binnen de Tory Party tot voor kort 'vloeken in de kerk'. Ter verdediging wees hij erop, dat een directe aansluiting van de EDG bij de EVP-fractie, zoals de Duitse, Griekse, Spaanse en

Portugese partijen hadden gewenst, voorlopig was tegengehouden. Daarbij: de 'proefperiode' was, zoals vooraf gewenst, met een jaar verlengd. Op 1 april 1992 zou het eindoordeel volgen. Ook rekende Van Velzen het tot winst voor het CDA, dat aansluiting van Chiracs RPR door de partijleiders afgewezen was. 'Die staat te ver van ons af.' Het voornaamste winstpunt voor het CDA vond hij echter de eis van de EVP-leiders om het eigen profiel te versterken.¹³³

In dezelfde krant kregen Oostlander, de jongeren en Aantjes de gelegenheid te reageren op Van Velzens weergave van de gebeurtenissen op Hertoginnedal. De eerste, onverminderd de felste *hardliner* in deze kwestie, schetste nog eens de onmogelijkheid van samenwerking met de beginselloze conservatieven. 'Principes? Principes? Ik heb ze nog nooit over principes horen praten', zo stak hij zijn oordeel over de gebrekkige beginselvastheid van de Tories niet onder stoelen of banken. Ook de leiderswissel had daaraan naar zijn mening niets veranderd. Oostlander had geen vertrouwen in de bereidheid van de conservatieven om zich daadwerkelijk aan te passen aan de christen-democraten. Hij was daarentegen wel bereid hun een kans te geven zich als christen-democratisch te manifesteren: 'De blinde die door Jezus werd genezen zag ook eerst bomen wandelen'. De geruchten die door vertegenwoordigers van de CDU verspreid werden als zou Van Velzen zich hebben laten chanteren door Kohl in verband met de mogelijkheid dat Lubbers Delors zou kunnen opvolgen als Europees Commissievoorzitter, wenste Oostlander niet te geloven. (Het wordt ook niet door archivalisch bewijs onderschreven.) In hetzelfde artikel verwierpen ook Hoogerwerf en Koppejan de op kasteel Hertoginnedal gezette stappen.¹³⁴

Waren de reacties van Oostlander en de jongeren gezien hun eerder ingenomen stellingen naar verwachting, de toon waarmee Aantjes een dag later in het protestants-christelijk ochtendblad van leer trok tegen de resultaten van Hertoginnedal was niet minder scherp. De voormalig fractieleider spaarde in zijn commentaar met name Van Velzen niet. De partijvoorzitter was wel erg naïef-optimistisch geweest in zijn interpretatie van de resultaten van de top, zo vond Aantjes. Naar zijn mening had het CDA feitelijk ingestemd met een route die geen weg terug meer kende. Vanuit zijn eigen ervaringen als lid van de buitenlandcommissie en het EUCD-Bureau in de jaren tachtig wist hij, dat met de besluiten van Hertoginnedal het jarenlange verzet van enkele christen-democratische partijen tegen toetreding van de conservatieven feitelijk was gebroken. De CDA-leiding was bezweken onder Duitse druk. Waar Van Velzen stelde dat de deur voor de conservatieven 'op een kier' stond, wist Aantjes dat ze nooit meer te sluiten zou zijn. Een verklaring voor de veranderde opstelling van het CDA in deze kwestie zocht hij mede in de katholieke dominantie waar het de buitenlandse betrekkingen van de partij betrof. Hier noemde hij behalve Lubbers en Van Velzen de namen van ondervoorzitter Van de Beeten, buitenlandcommissievoorzitter Ruding, eurodelegatieleider Penders, Schmelzer, Eurocommissaris Andriessen en minister van Buitenlandse Zaken H. van den Broek. Het CDA was, onder voornamelijk katholiek leiderschap, bezweken onder het streven van de CDU naar meer macht in Europa, zo meende Aantjes.¹³⁵

Zonder het duidelijk uit te spreken suggereerde Aantjes dat een grotere protestantse inbreng tot een hardnekkiger opstelling had geleid. De hierboven be-

schreven ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de EVP alsmede de rol die de Nederlandse christen-democraten daarin gespeeld hebben, geven aanleiding te veronderstellen dat er enige kern van waarheid in Aantjes' stelling zit. Zoals in het debat tijdens het fusieproces tussen KVP, ARP en CHU waren het ook op Europees niveau de antirevolutionairen die zich het meest sterk maakten voor een duidelijk christelijke grondslag van de christen-democratie.

Beumer, als lid van de EVP-fractie gewoon aan politieke combinaties met andere fracties, gaf in *CDV* zijn eigen indrukken over het dilemma waarmee de EVP worstelde. Hij kon er wel begrip voor opbrengen dat de Britse conservatieven zich juist bij de christen-democraten wilden aansluiten. De EVP-fractie vormde vanwege haar omvang immers al een interessante partner (de grootste fractie, die van de socialisten, kwam om evidente redenen niet in aanmerking). Verder bestond er vanuit de negentiende eeuw een tegenstelling ten opzichte van de 'modernistische' liberalen en waren de inhoudelijke verschillen met de christen-democraten het geringst. Voormalig ARP'er Beumer wees daarnaast ook nog eens op de antirevolutionaire oorsprong van de Tory Party. De periode-Thatcher vormde in de geschiedenis van de Conservative Party niet meer dan een radicaal-liberaal intermezzo, dat niet representatief geacht moest worden voor de algemene filosofie van de partij. De Britse EDG'ers hadden ook afstand genomen van het economisch beleid van Thatcher. Beumer stelde vast dat de conservatieven in het Europees Parlement steeds vaker op sociaal-economisch terrein de lijn van de christen-democraten volgden. Dat nam niet weg dat zij nog steeds niet akkoord gingen met het Europees handvest van sociale grondrechten en medezeggenschap van arbeiders in de ondernemingen. Beumer achtte toetreding van de Britse conservatieven tot de EVP-fractie uiteindelijk dan ook niet wenselijk. Daarvoor waren de programmatische en politieke verschillen, ook op fundamentele punten, nog veel te groot. Bovendien bestond er steeds het gevaar, dat de Britse Europese Tories in hun gewillige opstelling op zeker moment teruggefloten zouden worden door hun nationale partij. Beumer, op zich niet ontevreden over de samenwerking tussen de beide onafhankelijke fracties, veronderstelde dat de Europese Tories aanstuurden op samenwerking in één fractie om op die manier invloed uit te oefenen op de eigen nationale partij. Daarvoor moesten zij echter wel voldoen aan de voorwaarden, die de EVP-top van 13 april gesteld had: het aanvaarden van de beginselen, de programmatische uitgangspunten en de statuten van de EVP. Het vertrek van Thatcher gaf zeker ruimte aan veranderingen die de partij meer geschikt maakten voor samenwerking met de EVP, maar het was noodzakelijk dat ook 'Londen' zich positief over de condities van de EVP-leiders zou uitlaten. De bal lag dan ook in het Britse kamp.¹³⁶

Interpretatieverschillen naar aanleiding van een moeizaam bereikt compromis

De op de Brusselse top aangenomen resolutie gaf in haar diverse vertalingen direct aanleiding voor misverstanden. Het in de tekst opgenomen begrip 'com-

munauté de groupes' werd op nogal verschillende manieren geïnterpreteerd. Al twee dagen na de conferentie kaartte Van Velzen deze verwarring aan bij Martens, die zelf tijdens de persconferentie na afloop van de beraadslagingen de Duitse vertaling 'Fraktionsgemeinschaft' had gebruikt. In de Duitstalige versie van de resolutietekst was deze term overgenomen – ook de Duitse pers hanteerde deze vertaling. In de Britse media werd gesproken over een 'merger' van de fracties in het Europees Parlement. Het verschil was subtiel, maar relevant. De Duitse interpretatie impliceerde een nieuwe eenheid, terwijl de oorspronkelijke Franse versie een samenwerking van twee zelfstandig blijvende fracties leek te impliceren. Dat was, zo hadden de Nederlanders begrepen, eigenlijk ook het voorstel geweest van Klepsch. Tijdens de besprekingen had Van Velzen met Lubbers nadrukkelijk aangedrongen op deze uitleg: tot juni 1994 zouden beide fracties 'als gescheiden eenheden' blijven optreden. De Nederlanders hadden dan ook het veel duidelijker begrip 'gestructureerde samenwerking' voorgesteld. Het Duitse begrip was voor het CDA in ieder geval onaanvaardbaar. Van Velzen schreef Martens dan ook dat hiermee de overeenstemming over de Duitse tekst verdwenen was en dat deze geen deel meer kon uitmaken van de 'opdracht' aan de fractie.¹³⁷

Martens reageerde nagenoeg per ommegaande. Hij zag het moeizaam bereikte compromis van Hertoginnedal in rook opgaan. In zijn antwoordbrief wist hij de onduidelijkheid over het begrip echter niet weg te nemen. De EVP-voorzitter bevestigde het officiële gebruik van de 'communauté de groupes', hetgeen in Nederlandse vertaling 'gemeenschap van fracties' opleverde. Martens legde daarbij echter het accent op het element 'gemeenschap', terwijl de Nederlanders er nog steeds een zelfstandig naast elkaar van de twee fracties in konden lezen. Martens benadrukte verder dat het toevoegen van het 'gemeenschaps'-element noodzakelijk was geweest – anders hadden verschillende partijvoorzitters, die eigenlijk direct tot een samengaan hadden willen komen, hun fiat nooit aan de tekst gegeven. Kortom: Van Velzen moest zich tevreden stellen met de voorliggende formuleringen.¹³⁸

De kwestie kwam op 26 april in het CDA-partijbestuur. Naar aanleiding van een notitie waarin de Nederlandse uitleg van het fractiegemeenschapsbegrip opgenomen was, werd over de resultaten van Hertoginnedal gesproken. Op vragen van zijn medebestuurleden stelde Van Velzen met nadruk dat hij niet akkoord was gegaan en tot 1994 ook niet zou gaan met een uitleg van het begrip 'naar voorbeeld van de CDU/CSU'. Penders stelde teleurgesteld vast dat de EVP-leiders niet hadden besloten tot de door hem bepleite parallelle aanpak, waarbij de toenadering van de EDG tot de EVP-fractie werd verbonden aan een gelijktijdige beweging van de Conservative Party in de richting van de EVP. Van Velzen wees hem vervolgens op de resolutie van de partijraad een jaar eerder, die toenadering op partijniveau uitsloot. De Europese fractie was tot zijn spijt autonoom; pogingen van CDA-zijde om de inspraak van de EVP hier te vergroten langs de weg van de statuten, waren mislukt. Het partijbestuur vroeg omstandig naar de hardheid van de garanties die afgegeven waren voor het behoud van het christendemocratisch profiel van de EVP, waarmee de twijfel over de houdbaarheid van het eigen standpunt na 'Hertoginnedal' kenbaar gemaakt werd.¹³⁹

Op de vergadering van het Politiek Bureau op 8 mei werd lang over de resultaten van de topconferentie gediscussieerd. De slotverklaring van Hertoginnedal werd, ondanks Italiaanse, Ierse, Nederlandse en Waalse kritiek en twee onthoudingen, overgenomen.¹⁴⁰ Op 14 mei lichtte Van Velzen Lubbers enigszins triomfantelijk in over het door hem bij Martens voorafgaand aan de genoemde Bureauvergadering afgedwongen compromis inzake de uitleg van het fractiegemeenschapsbegrip. Het zou aan het nog in te stellen overlegcomité overgelaten worden om invulling te geven aan de term. De beslissing werd ook op dit punt dus uitgesteld. Ook had Van Velzen, zo schreef deze de premier, van Martens de verzekering gekregen dat de evaluatie in het voorjaar van 1992 ertoe zou kunnen leiden dat er alsnog afgezien zou worden van structurele samenwerking in het Europees Parlement. Ook had Van Velzen afgedwongen dat, vooraleer de fractie een eindbeslissing zou nemen, de bevindingen van het overlegcomité in het EVP-Bureau besproken zouden moeten worden.¹⁴¹

Van Velzen kon in zijn rede voor de partijraad op 1 juni 1991 niet om de partijverwikkelingen op Europees niveau heen. Hij informeerde zijn partijgenoten over de besluiten van de EVP-top en over de onverminderde inzet van het CDA voor het christen-democratisch karakter van de EVP. Van Velzen benadrukte voorts dat er sprake was van een toenadering van de conservatieven tot de christen-democratische EVP en niet andersom. Bovendien was bij de Tories 'een grote breuk' met het beleid van Thatcher waar te nemen, zo trachtte hij de partijraad van de juistheid van de besluiten van Hertoginnedal te overtuigen. De conservatieven zouden zich volgens de partijvoorzitter wel laten bekeren tot de christen-democratie.¹⁴²

In een gesprek met het CDA-partijorgaan trachtte EVP-voorzitter Martens in de zomer van 1991 de Nederlanders gerust te stellen met de opmerking dat op dat moment alle opties ten aanzien van de relatie met de EDG nog open waren: 'Het is geen gelopen race.' Ook de EVP-president droeg echter bij aan de semantische verwarring. Gedacht werd, zo liet hij in *CD/Actueel* noteren, aan 'een gemeenschap van fracties' – niet zozeer een gezamenlijke fractie.¹⁴³ Op de EVP-bestuursvergadering van 3 juli toonde hij zich echter verheugd over de positieve berichten over de samenwerking sinds de top van 13 april. Fractievoorzitter Klepsch rapporteerde aan het bestuur dat de contacten met de EDG zodanig constructief verliepen, dat hij verwachtte dat de eerste afstemmingsfase in oktober afgesloten kon worden, zodat inderdaad uiterlijk april 1992 een 'Fraktionsgemeinschaft' gerealiseerd zou kunnen worden. Namens het CDA beklemtoonde Kralt dat ondertussen onverminderd verder gewerkt moest worden aan het ontwikkelen van de eigen christen-democratische identiteit.¹⁴⁴

Arbeid in het overlegcomité

In een gemeenschappelijk overleg op 27 september in Brussel likten de Beneluxpartijen hun op de EVP-top opgelopen wonden. Zij troostten zich met de gedachte, dat de weg naar een positief eindbesluit over de toetredingsaanvraag

nog een lange was. Zo bleven er in de door het overlegcomité ingestelde werkgroepen nogal wat geschilpunten liggen. Vooral in de werkgroep 'mensbeeld', die onder voorzitterschap stond van Oostlander, haperde de afstemming tussen christen-democraten en EDG nogal. Ook de discrepanties in de standpunten van de Tory-europarlementariërs en de Britse regering waren nog steeds aanzienlijk. Zo was de EDG akkoord gegaan met de oprichting van de Europese Centrale Bank (voorzien in 1996), maar bleef de regering-Major tegen. Kralt bepleitte dan ook, dat de standpunten van de Britse conservatieve regering meegewogen moesten worden. Onder meer moest absolute duidelijkheid verkregen worden over de positie van de Conservatives aangaande de Europese monetaire en politieke unie.¹⁴⁵

Uit een van eind november daterend overzicht voor intern EVP-fractiegebruik valt op te maken hoe in de acht gemengd samengestelde werkgroepen de toenadering tussen conservatieven en EVP verlopen is. Van mei tot oktober heeft een dertigtal vergaderingen plaatsgehad, waarin de werkgroepen op basis van het laatste EVP-actieprogramma en de verklaring van Dublin van november 1990 gesproken hebben over de verschillende beleidsterreinen. Over het algemeen zou er in de werkgroepen sprake zijn van een grote mate van overeenstemming. Zo bestond er ten aanzien van het landbouwbeleid slechts 'op het gebied van een beperkt aantal produkten [...] een verschil in klemtoon, en in enkele gevallen beleid'. Beide fracties zagen het gezinsbedrijf als de 'basiseenheid' van het gemeenschappelijk landbouwbeleid; het waren dan ook deze kleine eenheden die steun verdienden. Ook op het terrein van de internationale veiligheid bestond grote overeenstemming, al resteerde de vraag of het federale uitgangspunt van de op te richten Europese Unie ook hier onverminderd van toepassing verklaard moest worden. Zoals al gemeld waren de conservatieven in de monetaire werkgroep akkoord gegaan met een Europese Monetaire Unie, een centrale bank en een eenheidsmunt. De volgende jaren zou blijken dat de Britse conservatieve europarlementariërs hier een aanzienlijk eind voor hun eigen partijmuziek uitgelopen waren. Tevens hadden de EDG-fractieleden ingestemd met het federalistisch toekomstbeeld dat binnen de EVP gekoesterd werd met betrekking tot de EG. Hoewel beide partijen zich konden vinden in de uitleg van het federalisme als decentralisatie op basis van subsidiariteit, moest ook erkend worden dat er interpretatieverschillen ten aanzien van de gehanteerde begrippen resteerden. Ook hier zou de toekomst uitwijzen dat de Conservative Party een stuk minder ver wenste te gaan dan haar europarlementariërs in het overleg met de EVP-fractie. Op sociaal terrein leken de conservatieven bereid water bij de wijn te doen: zo stemden zij in met vormen van medezeggenschap van werknemers, zij het wel 'in overeenstemming [...] met de in de lid-staten bestaande methoden en verschillen in de tradities'. Dat liet natuurlijk voldoende ruimte voor eigen interpretatie. In de werkgroep 'gezinsbeleid' werd nagenoeg volkomen consensus vastgesteld, waarbij de Britten afdwongen dat de in hun land geldende gewetensvrijheid inzake kwesties van leven en dood als euthanasie, doodstraf, geboortebeperving, echtscheiding en abortus gerespecteerd zou worden. Ten aanzien van de deeltherreinen 'regionaal beleid' en 'milieu' werd volledige overeenstemming vastgesteld: met name ten aanzien van

dat laatste betekende dat wel dat de Britten nogal wat Europese inmenging accepteerden. Het was allemaal te mooi om waar te zijn. Ook in de werkgroep die zich onder leiding van Oostlander had beziggehouden met het 'christelijk mensbeeld', hebben de Conservatives zich volgens het hier aangehaalde overzicht geschaard achter de christen-democratische opvattingen. De door de EVP aangehangen beginselen maakten, zo verklaarden zij in de commissie, deel uit van de traditie van hun partij. Met name in het personalisme als basisconcept en de christen-democratische principes van solidariteit en de verantwoordelijke samenleving konden de conservatieven zich moeiteloos vinden.¹⁴⁶

De officiële verklaring van de werkgroep-Oostlander, ondertekend door haar voorzitter en EDG-vertegenwoordiger Catherwood, getuigde ook al niet van grote meningsverschillen. Wel werd van EVP-zijde de wens uitgesproken dat de Conservative Party in de toekomst een nieuw programma zou presenteren waarin zij de genoemde christen-democratische waarden expliciet zou verbinden met haar sociale politiek. Ook hiermee kon de EDG instemmen. In een toelichtende brief aan partijvoorzitter Van Velzen schetste Oostlander echter een ander beeld. De Italiaanse en Griekse leden van de werkgroep waren op basis van de beraadslagingen uiteindelijk tot de conclusie gekomen, dat zij geen basis voor vorming van een fractiegemeenschap zagen. In de andere werkgroepen kwamen Belgische en Ierse geestverwanten tot dezelfde conclusies. Dat de einddocumenten buitengewoon positief waren over de besprekingen en de uitkomsten daarvan, was vooral het gevolg van het feit dat deze door het partijbureau van de Conservatives waren opgesteld. Het betrof volgens Oostlander soms ronduit 'vervalsingen', zodanig dat zelfs de CDU-vertegenwoordigers ertegen protesteerden. Hij kon zich dan ook zeer vinden in de stelling van zijn delegatieleider Penders, dat er met de EDG wel samen gesproken kon worden, maar dat een fractiegemeenschap of -eenheid onwenselijk was. Oostlanders visie was, ook na de werkzaamheden in de gemeenschappelijke werkgroepen, onvoorwaardelijk afwijzend. Hij refereerde ook nog eens aan de ontwikkelingen bij de Spaanse PP, waar de conservatieve meerderheid langzaam alle christen-democraten uit de voornaamste posities had gemanoeuvreerd. Het binnenhalen van de conservatieven was naar zijn mening niets anders dan het toelaten van het paard van Troje.¹⁴⁷

Een positief gestemd overzicht van de resultaten van de werkgroepen lokte in februari 1992 een eigen analyse van de pas aangetreden CDA-buitenlandsecretaris Wiggers uit. Hij stelde vast dat de EDG in het overleg blijkbaar min of meer 'een blanco cheque' had afgegeven, al had het er zijns inziens ook veel van weg dat deze toegeeflijke opstelling vooral bedoeld was om conflicten te vermijden en de voortgang van het traject niet te blokkeren. Hij vond verder dat de toezeggingen en uitspraken van de Tory-europarlementariërs niet dezelfde autoriteit hadden als die van de vertegenwoordigers van de EVP-partijen. De namens de EVP gedane uitspraken waren het resultaat van democratische gedachteswisseling en besluitvorming op congressen en partijraden, hetgeen van de uitspraken van de EDG-afgevaardigden niet gezegd kon worden. Vaak strookten die immers in het geheel niet met die van de regering-Major. Met name in de werkgroep-Oostlander waren traditie- en cultuurverschillen vastgesteld. Op de hier ogenschijnlijk bereikte overeenstemming had de groepsvoorzitter zelf ook

nog wel wat af te dingen. Tevens had Oostlander erop gewezen, dat de christelijk-sociale beweging in Groot-Brittannië helemaal niet samenviel met de Conservative Party. Christelijk-sociale elementen waren van oudsher ook bij Labour herkenbaar. De keuze voor samenwerking met de EDG was ook uit dit oogpunt al dubieus.¹⁴⁸

In de overlegcommissie werd ondertussen voortgedacht over de exegese van het begrip 'fractiegemeenschap'. Begin november liet Klepsch een voorstel ('Skizze') rondgaan, dat een ver doorgevoerde gezamenlijke structuur inhield. De gemeenschappelijke fractievoorzitter zou aangewezen moeten worden uit het midden van de EVP-europarlementariërs; de vice-voorzitter zou afkomstig zijn uit de EDG. Ook zou er sprake zijn van een gezamenlijk secretariaat. Ook hier zou de eerste man een EVP'er zijn en de plaatsvervanger een conservatief.¹⁴⁹ Het voorstel van Klepsch was dus goeddeels gemodelleerd naar de structuur die CDU en CSU er in de Duitse Bondsdag op nahielden.

Maastricht en Tindemans: de laatste kansen voor de Nederlanders?

Op de EVP-topconferentie van 6 december 1991 in Den Haag rapporteerde Klepsch over de gemaakte vorderingen in de werkgroepen. Het voorgenomen traject tot vorming van een fractiegemeenschap op *ad hoc*-basis in het eerste trimester van 1992 kon naar de mening van de fractie onverminderd doorgang vinden. Hij legde de partijleiders vervolgens zijn 'Skizze' voor. Heftige reacties van onder anderen Lubbers en Van Velzen dwongen hem het stuk vervolgens weer in te trekken. Zowel binnen de fractie als binnen de bestuurlijke EVP-gremia was al eerder bezwaar gerezen tegen de voorstellen van Klepsch; de notitie had dus geen formele status. Tot een beslissing kwamen de EVP-leiders in Den Haag dan ook niet. Het werd raadzaam geacht verdere besluitvorming uit te stellen tot na de tweedaagse Europese top die drie dagen later in Maastricht zou beginnen. De EVP-top in de Nederlandse hofstad was vooral met het oog op deze voor de toekomst van de Europese integratie cruciale bijeenkomst belegd. Nu werd de finale beslissing over het al dan niet aangaan van nauwere banden met de Britse conservatieven voor een niet onbelangrijk deel gekoppeld aan de opstelling van de regering-Major in Maastricht. Op 14 februari zouden de partijvoorzitters en regeringsleiders van de EVP dan weer op Hertoginnedal bijeenkomen om verdere conclusies te trekken.¹⁵⁰

Was de houding van de Britten op de Europese top van Maastricht op 9 en 10 december inderdaad een doorslaggevende test voor verdergaande integratie van EDG en EVP-fractie, dan hadden de tegenstanders van deze samenwerking reden tot juichen. Hoewel Major eerder had verklaard dat Groot-Brittannië 'at the heart of Europe' zou moeten verkeren, kwamen tijdens de onderhandelingen in de Limburgse hoofdstad vooral nationalistische reflexen boven. In zijn verzet tegen federalistische tendensen dreigde Major meer dan eens de uitkomst van de beraadslagingen te frustreren. Hij dreef daarmee het Nederlandse voorzitterschap onder leiding van premier Lubbers tot wanhoop. Major bedong voor zijn land uiteindelijk 'opt-outs' met betrekking tot de monetaire unie, het

minimumloon en het *Social Chapter*. Het unieverdrag, dat op 7 februari in Maastricht ondertekend zou worden, was zeker niet de blauwdruk van een federalistisch Europa dat Europese voortrekkers als Kohl en Lubbers maar ook de sociaal-democraat François Mitterrand ervan gehoopt hadden. De opstelling van de regering-Major in Maastricht was voor het CDA een extra argument om de Conservatives buiten de EVP te houden: 'De EVP moet flink zijn.'¹⁵¹ Het sterkte de afvaardiging van het CDA op de vergadering van het Politiek Bureau van de EVP op 12 december om vast te houden aan een zo licht mogelijke samenwerkingsstructuur. Martens herhaalde dat de ontwikkelingen in Maastricht meegenomen zouden worden in de finale besluitvorming over de toekomstige samenwerking met de EDG. De Nederlandse europarlementariër Oomen-Ruijten erkende op deze vergadering wel dat op basis van de verslagen uit de acht gezamenlijke werkgroepen vastgesteld moest worden, dat een samengaan tussen EDG en EVP-fractie voortgang zou moeten kunnen vinden.¹⁵² Veel partijgenoten deelden die mening niet. Op 6 februari, tijdens de laatste Bureauvergadering vóór de EVP-top, wezen de Nederlanders nog eens op de ongeloofwaardigheid van een combinatie met de Britse conservatieven, die zich in Maastricht van hun minst Europese kant hadden laten zien.¹⁵³

Het waren eind 1991 overigens niet alleen de Britse conservatieven, die zich een weg trachtten te banen naar de EVP-fractie. Nog in december maakten de voormalige Franse president Giscard d'Estaing en drie UDF-partijgenoten bij de EVP-fractie hun wens kenbaar om op basis van het fractiereglement als geestverwante leden te mogen toetreden. Het betrof een *comp* van de Franse oud-president, die eigenlijk de gehele liberale fractie had willen meenemen naar de EVP-groep. Dat mislukte omdat grote delen van de ELD problemen hadden met wat zij zagen als het 'klerikale' karakter van de EVP; bovendien hadden veel liberalen een voorkeur voor coalities met de sociaal-democraten. Het bleef dus bij een viertal dissidenten.¹⁵⁴ Op de EVP-top van 6 december waren de partijleiders hierover nog een afwijzend advies aan de fractie overeengekomen. Het had de fractie nooit bereikt, zo hebben Penders en Van Velzen achteraf vastgesteld. Een appèl van de Nederlandse EVP-fractieleiden aan Klepsch om dan toch eerst hierover het EVP-bestuur te consulteren, werd eveneens terzijde geschoven. De CDA-europarlementariërs waren hierover uiteraard niet te spreken. Na overleg met Van Velzen besloten de Nederlandse fractieleiden dan ook tegen te stemmen. Het mocht niet baten. Met instemming van de vier Franse CDS-vertegenwoordigers werden de Franse liberalen op 12 december toegelaten tot de EVP-fractie. Pas later die dag werd hiervan mededeling gedaan aan het EVP-Bureau. Het maakte eens te meer duidelijk, dat de EVP als partij weinig in te brengen had in toetredingskwesties van de fractie. De gang van zaken deed Penders, zo vertelde hij op 13 december het dagelijks bestuur van het CDA, het ergste vermoeden voor de hernieuwde behandeling van de toetredingsaanvraag van de EDG. Ook was het volgens hem niet ondenkbaar, dat na de liberalen van Giscard d'Estaing – die met zijn partij ook uit de Liberale Internationale was gestapt – ook de gaullisten van Chirac naar de EVP zouden lonken.¹⁵⁵

Andere ontwikkelingen leken de Nederlanders daarentegen in de kaart te spelen in hun verwoede pogingen om de Tories buiten de EVP-deur te houden.

Allereerst was daar de verkiezing van Klepsch als voorzitter van het Europees Parlement op 14 januari van het nieuwe jaar. De conservatieve CDU'er werd als fractieleider opgevolgd door de in het verleden het Nederlandse standpunt gunstiger gezinde voormalige EVP-president Tindemans. Het CDA zag de discussie over het profiel van de EVP nu met meer vertrouwen tegemoet, zo liet Van Velzen direct aan de nieuwe fractievoorzitter weten. Vervolgens noopten de aanstaande parlementsverkiezingen in Italië de DC, die de ogen had laten vallen op de aanhang van de na de 'Wende' in diskrediet geraakte communistische partij, tot het varen van een progressieve koers – zo werd althans in het CDA verwacht. Een Europees verbond met de conservatieven was voor de Italiaanse christendemocraten in dit verband een ongewenste zaak. Ten slotte brachten de aanstaande verkiezingen in Groot-Brittannië ook bij de Tories onzekerheid en verdeeldheid ten aanzien van de Europese bindingen met zich mee.¹⁵⁶

In het partijbestuur en het dagelijks bestuur bereidde Van Velzen zijn medebestuurders desondanks voor op het zijns inziens onvermijdelijke. Aangezien de EVP-fractie in deze een autonome beslissingsbevoegdheid had en de EVP als partij slechts sturend kon optreden, leek de toetreding van de conservatieve europarlementariërs – in welke vorm dan ook – onontkoombaar. Het enige wapen dat het CDA nog in handen had om verdere verwatering van de EVP te voorkomen en de toetreding van conservatieve partijen te bemoeilijken, was die van de aanscherping van het christen-democratisch profiel. Tijdens de partijbestuursvergadering van eind januari maakte Ruding kanttekeningen bij de houdbaarheid van de Nederlandse positie. Indien er geen steun zou zijn voor de minimalistische interpretatie van het fractiegemeenschapsbegrip van het CDA, zou er naar zijn mening manoeuvreerruimte moeten zijn voor de afgevaardigden in de EVP-fractie. Een 'Alleingang' van de CDA'ers in Europa, zo was de algemene opinie, was ongewenst.¹⁵⁷

Van hun kant maakten ook de EDG'ers hun bedoelingen aan Tindemans snel duidelijk. Vier weken voor de EVP-conferentie op kasteel Hertoginnedal op 14 februari hadden Prout en Tindemans contact. De eerste hechtte er nog eens aan te stellen dat een 'Fraktionsgemeinschaft of the two groups', die als eenheid zou opereren in het Europees Parlement en een gezamenlijk leiderschap en secretariaat zou kennen, de uitkomst van de besprekingen diende te zijn.¹⁵⁸

Eind januari verspreidde Penders onder de leden van het EVP-fractiebestuur alsmede onder de andere delegatieleiders de Nederlandse opvattingen met betrekking tot de uitwerking van de fractiegemeenschap. Uitgangspunt was ook hier dat uitdrukking gegeven werd aan de 'groeïende overeenstemming' in het Europees Parlement tussen de beide fracties, maar dat deze als afzonderlijke eenheden zouden moeten blijven bestaan. 'Het voorstel is een groeimodel', zo trachtten de Nederlanders zich te plooiën: 'Naarmate de overeenstemming groeit kan de samenwerking intensiever worden.' In de uitwerking van het voorstel bleken echter de beperkingen die het CDA voor de samenwerking zag en de voorwaarden die gesteld werden bij het 'groeimodel':

Het samenwerkingsverband biedt een mogelijkheid tot overleg en afstemming van standpunten. Zolang de Britse Conservatieve Partij nog geen aansluiting heeft gezocht bij de

EVP als partij, kan niet een zodanige vorm van samenwerking worden gekozen dat de besluitvorming gezamenlijk plaatsvindt. De besluitvorming dient te geschieden in de onderscheiden fracties.

In het model-Penders keerde zijn eerdere koppeling van de toenadering op fractieniveau aan die op partijniveau terug. De gezamenlijke arbeid zou zich voorlopig moeten beperken tot overleg op studiedagen en seminars en in de EVP-werkgroepen en fractiecommissies. Penders nam hiermee formeel dan wel afstand van het partijraadsbesluit van juni 1990, dat aansluiting van de Conservative Party bij de EVP uitsloot, maar maakte aansluiting van de EDG bij de EVP-fractie *de facto* onmogelijk zolang de Tories in Londen geen toenadering tot de EVP zochten.¹⁵⁹

De voorstellen van zowel Penders als Klepsch voor de invulling van de fractiegemeenschap kwamen een week voor de EVP-top ter sprake in een hernieuwd Benelux-overleg, waarbij ook Tindemans van de partij was. Voor de christen-democraten uit de Lage Landen had de top van Maastricht de bereidwillige houding van de conservatieven in de acht werkgroepen 'in een ander daglicht gezet'. Op de Europese top was duidelijk geworden dat de Britse regering niets wilde weten van Europese federale structuren of een gezamenlijk sociaal beleid. Afsgesproken werd een poging te wagen de besluitvorming over de samenwerking in het Europees Parlement uit te stellen. Als argument mocht gelden dat de Italiaanse DC zich in een verkiezingscampagne bevond en de handen daarom niet vrij had.¹⁶⁰

Hertoginnedal II

De op 14 februari 1992 voor de tweede keer in een jaar in kasteel Hertoginnedal verzamelde christen-democratische leidende politici bogen zich over de mogelijke gevolgen van de toekomstige uitbreiding van de EG. Aan de conferentie werd deelgenomen door de regeringsleiders Kohl, Martens, Lubbers, Mitsotakis en Santer, Europees-Parlementsvoorzitter Klepsch, EVP-fractievoorzitter Tindemans, Eurocommissaris Andriessen en de EVP-partijvoorzitters, onder wie Van Velzen. Opvallend – en vervelend voor de CDA'ers – was de afwezigheid van de Italianen: Andreotti en Forlani hadden bericht van verhindering gezonden in verband met een politieke crisis in eigen land. Eerdere beloften van de Italianen dat zij op Hertoginnedal van de partij zouden zijn, werden daarmee teniet gedaan. De Italiaanse absentie beroofde de CDA-afvaardiging van haar voornaamste bondgenoot.

In tegenstelling tot de conferentie van april 1991 bestaat er van deze top wèl een officieel verslag. Op basis hiervan zijn de discussies enigszins te reconstrueren. In zijn introductie zette Martens de voors en tegens van de vorming van een fractiegemeenschap met de EDG nog eens uiteen, waarbij ook de negatieve opstelling van de Britten in Maastricht meegenomen werd. Desondanks pleitte Martens voor een positief antwoord aan de conservatieven. Met een substantiële uitbreiding in het vooruitzicht was het historisch moment daar om het Europese federale project te vervolmaken, zo betoogde Martens, en daarvoor diende de EVP een meerderheid voor haar gedachtegoed te creëren. De EVP-voorzitter trachtte ook nog een positieve draai te geven aan de Britse dwarsliggerij in Maas-

tricht. De *opt-out* van de Britten had het immers mogelijk gemaakt dat de andere landen wél een monetaire unie konden oprichten. Klepsch wees vervolgens op de onafhankelijkheid, die de EVP'ers ook in de samenwerkingsstructuur toch nog zouden behouden. Hierdoor zou zeker ook de eigen identiteit van de christendemocraten gewaarborgd blijven. Om het door haar zo gewenste federale Europa te kunnen realiseren moest de EVP echter een meerderheid in het Europees Parlement creëren. Nu de EDG-leden de EVP-verklaring van Dublin hadden onderschreven, waren zij de aangewezen partners in dit project.

Het officiële verslag staat wat betreft de inbreng van Lubbers en Van Velzen enigszins op gespannen voet met de inhoud van een brief die de partijvoorzitter (samen met Penders) achteraf over de gebeurtenissen op de top aan zijn partijbestuur zond. Volgens de officiële lezing verzocht Van Velzen meteen om uitstel van de beslissing vanwege de afwezigheid van de DC. Vervolgens zou hij andermaal beweerd hebben dat de EVP onmogelijk kon samenwerken met de partijgenoten van een premier die het Europese integratieproces recent zo gefrustreerd had. Volgens de officiële lezing had Lubbers echter gemeend, dat de samenwerking tussen de beide fracties in het Europees Parlement tot dan toe positief was verlopen. Vanuit de EVP kon niet afgedwongen worden, dat de EDG zich volkomen tot de christen-democratie zou bekeren. De Nederlandse premier vond dat de beslissing niet eindeloos uitgesteld kon worden; de fractie zou de discussie maar moeten afronden. Uit de brief van Van Velzen en Penders aan het partijbestuur valt evenwel op te maken, dat – nadat verder uitstel van de beslissing onhaalbaar was gebleken – ingezet werd op het 'groeimodel' van Penders. Van een verschil in opstelling van de premier en de partijvoorzitter valt hierin niets te bespeuren.

Als geste naar de Italianen toonde Kohl zich bereid om de datum van de inwerkingtreding van de gemeenschap van fracties uit te stellen tot na de Italiaanse verkiezingen van april – een loos gebaar dat niets veranderde aan het positieve besluit om tot een dergelijke structuur te komen. Onder verwijzing naar de recente vlotte toetreding van de *giscardiens* bij de EVP-fractie verklaarde hij dat aan de Britten geen zwaardere eisen gesteld konden worden dan aan andere aspirant-partners. Dat vond ook de Luxemburgse partijvoorzitter en minister van Financiën Juncker, die de verschillen met de Britten op sociaal vlak erkende maar niet onoverkomelijk achtte. De EVP-fractie mocht natuurlijk geen allegaartje worden, zo stelde Kohl, maar kon zich ook niet tevreden stellen met haar huidige omvang, waarbij de toekomst van de Europese samenwerking goeddeels aan de sociaal-democraten gelaten werd. De pleidooien van Aznar en Mitsotakis voor een onmiddellijke aansluiting van de EDG waren gezien de voorgeschiedenis van hun eigen partij begrijpelijk. Fine Gael-voorzitter John Bruton wist te melden dat alle europarlementariërs van zijn partij tegen de fusie zouden stemmen. Het Britse verzet tegen een federaal Europa was voor de Ieren het belangrijkste argument voor dit afwijzende standpunt. Bruton suggereerde aanscherping van de op 13 april van het vorig jaar overeengekomen bepalingen over het behoud van de eigen identiteit van de twee groepen. De Waalse partijvoorzitter Deprez was niet onder de indruk van het argument dat het samengaan met de conservatieven nodig was om een meerderheid in het Euro-

pees Parlement te realiseren. Ook na aansluiting van de EDG was de EVP-fractie immers nog steeds niet de grootste fractie en zou zij nog altijd aangewezen zijn op een coalitie met de socialisten om absolute meerderheden te realiseren. Pierre Méhaignerie sprak zich namens het Franse CDS uit voor een voortzetting van de samenwerking met de conservatieven en behoud van de eigen zelfstandigheid. CSU-voorzitter Tandler stelde voor, de fractie zelf maar te laten beslissen. Dat was begrijpelijk: gezien de krachtsverhoudingen in de fractie was de kans op een positieve uitkomst daar ook veel groter dan in het overleg tussen de partijleiders. Van Velzen zou later aan zijn partijbestuur rapporteren dat de Vlaamse CVP in een tweeslachtige positie verkeerde. Enerzijds was Van Rompuy het inhoudelijk volledig eens met het Nederlandse standpunt, anderzijds kon hij zijn partijgenoot Martens niet desavoueren.

Onvermijdelijk stuitten ook de partij- en regeringsleiders op de verwarring over het fractiegemeenschapsbegrip. De uitleg van voormalig fractievoorzitter Klepsch, zoals weergegeven in zijn eerdergenoemde 'Skizze', was voor de Belgische partijvoorzitters Van Rompuy en Deprez niet aanvaardbaar. De Vlaamse christen-democraat achtte Klepsch' voorstellen zelfs in strijd met de reglementen van het Europees Parlement. De discussie over de interpretatie van de beslissingen van de top van 13 april 1990 werd door Martens afgesloten met een aanbeveling aan de fractie om de samenwerking met de EDG verder vorm te geven in een 'communauté de groupes', die op 1 mei in werking zou treden. De uitwerking van de samenwerking werd andermaal aan de fractie zelf overgelaten. In juni 1994 zou, conform de afspraken van voorjaar 1991, nog een evaluatie plaatsvinden. In de na de vergadering verspreide persverklaring was echter wel de teleurstelling over de Britse opstelling in Maastricht opgenomen. Vanuit de EVP werd na afloop van de top verklaard dat de nauwere band met de conservatieven evenmin betekende dat de samenwerking met de sociaal-democraten beëindigd zou worden. De christen-democraten trachtten voorlopig zowel de kool als de geit te sparen.¹⁶¹

Penders toonde zich teleurgesteld over de uitkomsten van het beraad van Hertoginnedal. Hij had verwacht en gehoopt dat de partij- en regeringsleiders de opstelling van de Britse regering in Maastricht zwaarder hadden laten meewegen. Hij stelde vast dat ook Lubbers vlot akkoord gegaan was met wat onvermijdelijk de toelating van de Britse conservatieve europarlementariërs tot de EVP-fractie zou betekenen. Dat had naar zijn oordeel enerzijds te maken met de traditioneel gespannen bilaterale relatie tussen Duitsland en Nederland ('dit kon Ruud er niet meer bij hebben') en de druk die Kohl uitgeoefend zou hebben op Lubbers. Anderzijds vond ook de Nederlandse premier dat de EVP in alle EG-landen een *pied-à-terre* diende te hebben.¹⁶² Lubbers stond hier dus dicht bij de pragmatische opvattingen van zijn ambtgenoten Kohl en Major dan bij die van veel van zijn partijgenoten. De Duitse bondskanselier reageerde doorgaans met onbegrip op het CDA-verzet tegen de toetreding van de conservatieven tot de EVP, dat vooral vanuit de partij afkomstig was en blijkbaar niet door zijn collega-regeringsleider Lubbers kon worden beheerst. De latere ergernis bij Kohl over Lubbers, die ertoe leidde dat de Nederlander in 1994 het voorzitterschap van de Europese Commissie zou mislopen, lijkt dus niet ver-

oorzaakt door de ‘conservatieve kwestie’. Wel wekte het bij de almachtige bondskanselier bevreemding, dat zijn Nederlandse ambtgenoot zijn eigen partij op dit stuk blijkbaar niet onder controle kon krijgen.¹⁶³

Hoewel de koers werd aangegeven, verstrekte ook de top van februari 1992 geen duidelijkheid over de vorm die de voorgenomen fractiegemeenschap zou moeten krijgen. De bal lag dus weer bij de fractie. De CDA-europarlementariërs achtten nu, kort voor de besluitvorming in de fractie, het moment gekomen voluit op het ‘groeimodel’ van Penders in te zetten. Het werd door de Nederlanders tijdens de EVP-Bureauvergadering van 4 maart naar voren gebracht. Tijdens de vergadering bleek echter, dat Martens en Klepsch in hun besprekingen met de EDG verder waren gegaan dan de besluiten van 13 april 1991. De voorwaarden en structuren van de toetreding van de conservatieven waren al afgekaart. Het Nederlandse voorstel was dus eigenlijk kansloos.¹⁶⁴

In het partijbestuur werden op 13 maart de resultaten van ‘Hertoginnedal II’ geëvalueerd. Nadat het voorstel van de jongeren om desnoods binnen de uitgebreide EVP-fractie dan maar met een eigen CDA-programma te functioneren was afgewezen, werd besloten de delegatie in het Europees Parlement aan te moedigen in haar verzet tegen een gezamenlijke structuur waarbij ‘de christen-democratische identiteit onvoldoende gestalte kan krijgen’. Het voorstel van Penders diende onverminderd als leidraad. Desnoods mocht bij de eindstemming binnen de EVP-fractie tegen de samenwerking gestemd worden.¹⁶⁵

In een interview met *CD/Actueel* trachtte Van Velzen zijn partijgenoten gerust te stellen over de dreigende conservatieve infiltratie van de EVP. Allereerst wees hij erop dat er een samenwerkingsverband was met de conservatieve europarlementariërs, die er doorgaans andere denkbeelden op nahielden dan ‘Londen’ zelf. Bovendien was er nog steeds geen sprake van een fusie van beide fracties. Daarbij kwam dat de samenwerking in eerste aanleg betrekking had op de periode tot aan de Europese verkiezingen in 1994. Op dat moment zou een nieuwe afweging gemaakt worden over voortzetting. Van Velzen voelde zich geropen het Nederlandse beeld van de Britse conservatieven enigszins bij te stellen: ‘Ik vind wel dat we er voor moeten waken de EDG melaats te verklaren.’ Hij verwachtte dat de Tories na de Britse parlementsverkiezingen meer vrijheid zouden hebben om ‘een draai richting Europa te maken’. Onder verwijzing naar de mogelijke gevolgen van de toetreding van nieuwe lidstaten tot de EU hield Van Velzen overeind dat de EVP-fractie moest blijven zoeken naar mogelijkheden tot meerderheidsvorming, zodat zoveel mogelijk van het eigen programma gerealiseerd kon worden. Daarbij was het wel zaak het eigen christen-democratische karakter te behouden, zo meende de CDA-voorzitter.¹⁶⁶

De jongeren waren, zoals te verwachten viel, niet gerustgesteld door de sussende woorden van de partijvoorzitter. CDJA-voorzitter Koppejan achtte de door Van Velzen geopperde gedachte, dat de conservatieven zich in EVP-verband wel zouden laten bekeren tot de christen-democratie, een illusie. Na afloop van ‘Hertoginnedal II’ vroegen de jongeren zich vervolgens hardop af of Van Velzen zich wel voldoende had ingespannen om de conservatieven buiten de deur te houden. Onder verwijzing naar een uitspraak van Hahn – ‘voor de Britse Conservatieven is het christendom traditie, voor ons is het inspiratie’ –

waarschuwden zij andermaal voor een al te grote toeschietelijkheid in de richting van de Tories. Naar aanleiding van de rapportage van Van Velzen, maar vooral ook van mededelingen van Oostlander, maakten de jongeren in hun eigen periodiek *Interruptie* kanttekeningen bij de conclusies van 'Hertoginnesdal II'. De resultaten van de verschillende werkgroepen die de mogelijkheden betreffende verdere samenwerking tussen de EDG en de EVP-fractie hadden moeten onderzoeken, zouden door fouten in de vertalingen verkeerd geïnterpreteerd zijn. Ook zouden niet alle EVP-fractieleden beschikken over de volledige informatie. De jongeren vonden dat Van Velzen zich op de EVP-top onvoldoende teweer had gesteld. Het getuigde niet van sterk optreden om de zaak maar terug te verwijzen naar de EVP-fractie: Van Velzen had de belangen van zijn partij moeten verdedigen, en deze waren duidelijk neergelegd in de partijraadsresolutie van juni 1990, die bepaalde dat van samengaan met de conservatieven geen sprake kon zijn. Nu Van Velzen zijn kans had laten lopen, was de hoop van het CDJA gevestigd op de Nederlandse vertegenwoordigers in de EVP-fractie: die zouden zich fel teweer moeten stellen tegen aansluiting van de conservatieven.¹⁶⁷

Op de vergadering van de commissie buitenland op 24 maart wist europarlementariër Penders het gezelschap niet op te beuren. Hoewel in de commissie sterk aangedrongen werd op geheime stemming binnen de fractie over de te kiezen samenwerkingsvorm, verwachtte hij dat de Nederlandse uitleg van het begrip 'fractiegemeenschap' – dus met behoud van twee onafhankelijke fracties – in de EVP-fractie geen meerderheid zou krijgen. Van Gennip benadrukte dat het daarom ook van het hoogste belang was dat onverminderd ingezet werd op de ideologische verdieping als laatste mogelijkheid om de Conservative Party ver van de EVP te houden.¹⁶⁸

Europarlementariër Oomen-Ruijten voegde in *CD/Actueel* nog wat nadere Nederlandse bezwaren tegen fusie met de EDG toe. Naar haar mening dreigde de cohesie van de fractie in gevaar te komen, alleen al vanwege de omvang van de toevoeging van conservatieve europarlementariërs aan de EVP-fractie. Daarnaast ontbrak de logica achter een fusie van beide fracties, omdat de toetreding van de Britse conservatieve partij tot de EVP, gezien de bestaande verhoudingen, voorlopig uitgesloten was. Waarom zou dan wel op fractieniveau samengewerkt moeten worden, zo vroeg zij zich af.¹⁶⁹

De fractie beslist anders

Ondertussen was Prout ongerust geworden door de voorstellen die binnen de EVP-fractie de ronde deden over lichtere vormen van samenwerking met de EDG. Voor de Britten kwam er maar één variant in aanmerking en dat was die van Klepsch. De nieuwe gemeenschappelijke structuur zou dus een gezamenlijk presidium en secretariaat moeten krijgen. Dat was immers de interpretatie die steeds als basis voor de onderhandelingen tussen EDG en EVP-fractie had gediend. Zijn ergernis over alternatieve voorstellen maakte Prout op 20 februari schriftelijk kenbaar aan Tindemans. Er circuleerde niet alleen het Nederlandse

‘groeimodel’ van Penders, maar ook een voorstel van de Franse europarlementariër Pierre Bernard-Reymond dat erop neer kwam de conservatieven langs reguliere weg te laten aansluiten, zoals dat eerder met de Spaanse PP was gebeurd. Prout achtte dit een achterhaalde exercitie. De gezamenlijke structuur moest worden zoals Klepsch had bedoeld, zo liet hij weten. ‘It would [...] be absolutely pointless, for either your colleagues or mine, to vote on any proposal which had not first been agreed between our two groups.’¹⁷⁰

Tijdens een lezing voor de WI-Stichtingsraad op 11 maart betoonde Van Rompuy zich nog slechts halfslachtig solidair met de positie van het CDA. Hij erkende dat de christen-democratie een belangrijke taak had om een herkenbaar en evenwichtig alternatief te bieden tegenover het overal in Europa opkomende populisme en het extremisme, die geprofiteerd hadden van de zich onder de bevolking manifesterende kwalen van individualisme en irrationaliteit. Daarin paste geen verwatering van de eigen beginselen. Desondanks achtte hij de samenwerking met de EDG in de EVP-fractie onvermijdelijk. Als gevolg van de grote financiële inbreng van de Europese fractie in de EVP voorzag Van Rompuy dat deze samenwerking zich vervolgens zou uitbreiden tot op Europees partijniveau. Van Rompuy zag de panacee vooral in het vasthouden aan de eigen christen-democratische identiteit van de EVP. De toekomst voor de christen-democratie zou volgens de Vlaamse partijvoorzitter slechts gegarandeerd zijn indien de ‘waarden’ van het christendom in ere gehouden zouden worden. Daarvoor was het niet strikt noodzakelijk een band met het geloof zelf te onderhouden.¹⁷¹ De Belgische bondgenoot toonde zich bij monde van haar voorzitter weer eens bijzonder wankelmoedig. Het versterkte het beeld van een in het verzet tegen het samengaan met de conservatieven steeds geïsoleerder rakend CDA.

Van Rompuys partijgenoot Martens, inmiddels afgetreden als Belgisch premier en dus in de gelegenheid zich volledig aan zijn EVP-voorzitterschap te wijden, gaf kort vóór de beslissende bijeenkomst van de EVP-fractie in het CDA-partijblad nog eens zijn eigen versie van de beoogde samenwerking tussen de EVP-parlementariërs en de EDG:

Het gaat hier om een vorm van praktische politieke samenwerking die juist het doel waarom het ons gaat – de verbreiding van de christen-democratische beginselen – kan versterken. De conservatieve parlementsleden gaan ook nadrukkelijk uit van het christelijk mensbeeld. Ze zullen als geestverwanten toetreden.

Martens ging er nog steeds vanuit dat de Tories, indien zij eenmaal opgenomen waren in de EVP-schoot, dezelfde metamorfose zouden doormaken als enkele jaren eerder de Spaanse conservatieven. De verschillen waren er nu nog wel, zo moest ook Martens erkennen. Vooral ‘Maastricht’ had de afstand tussen de Conservatives en de christen-democraten weer eens benadrukt. Een toetreding van de Conservative Party tot de EVP was dan ook niet aan de orde, zo stelde Martens. Ter verdere geruststelling van de Nederlanders ontzenuwde hij de geruchten dat ook de gaullisten op het punt stonden een toetredingsaanvraag bij de EVP-fractie in te dienen.¹⁷² De geruststellende woorden van de EVP-president waren nodig, omdat tijdens een recente ontmoeting tussen Kohl en Chirac de mogelijkheid van aansluiting van de RPR-europarlementariërs bij de EVP-fractie

in alle ernst geopperd was. Van Velzen informeerde hierover schriftelijk bij Tindemans. Hij verklaarde zich niet te kunnen voorstellen dat de fractie een dergelijk besluit zou kunnen nemen zonder consultatie (lees: instemming) van de partijleiders. De toelating van Giscard en consorten eind 1991 tegen de wil van de EVP-top in was al een *affront* van de eerste orde geweest, maar een toelating van de gaullisten zou kunnen leiden tot een regelrechte 'vertrouwensbreuk' tussen EVP-fractie en -partij. Van Velzen stelde dat de aansluiting van de RPR, die alle denkbeelden van een federaal Europa steeds verre van zich had geworpen, de geloofwaardigheid van de EVP onherstelbaar zou aantasten. De CDA-voorzitter deed dan ook een 'dringend appèl' op Tindemans aan deze dreigende ontwikkelingen een halt toe te roepen.

Van Velzen verzocht Tindemans tevens om bij de besluitvorming over de EDG-aanvraag in de EVP-fractie zowel de 'Skizze' van Klepsch als het 'groeimodel' van Penders in stemming te brengen. Op de valreep bracht de CDA-preses nog enkele additionele bezwaren tegen samengaan met de EDG in één structuur naar voren. Allereerst protesteerde Van Velzen tegen opname in EVP-gelederen van partijen, waarvan het programma op essentiële punten botste met dat van de EVP. Daarnaast moest het onvermijdelijk tot problemen leiden als bij de Europese verkiezingen in juni 1994 de Britse conservatieven campagne moesten voeren met een EVP-actieprogramma, aan de opstelling waarvan zij part noch deel hadden gehad. Ook de realisering van dat programma zou vervolgens tot spanningen in de fractie leiden.¹⁷³ Met het stijgen van de wanhoop nam de kwaliteit van de argumenten van Nederlandse zijde af. Immers, de Europese programma's zouden, zoals bij de eerdere campagnes, bij de verkiezingen van 1994 nauwelijks een rol spelen: de partijen voerden nationale campagnes.¹⁷⁴

Diezelfde dag stuurde Van Velzen een brief aan Martens, waarin hij bezwaar aantekende tegen het feit dat de fractie in haar besluitvorming over de samenwerking met de EDG de door de EVP-top allang afgeserveerde mogelijkheid van een reguliere toetreding als geestverwante groep op basis van het fractiereglement (artikel 5.b), zoals weergegeven in het voorstel-Bernard-Reymond, ter stemming wilde brengen. Deze reglementaire constructie, waarmee de conservatieve europarlementariërs zich als geassocieerde leden bij de fractie zouden aansluiten, vereiste slechts een overeenstemming op politieke hoofdlijnen. De drempel zou dus veel minder hoog zijn dan bij de varianten van Penders en die van Klepsch. Martens diende een toepassing van deze constructie te blokkeren. Nadat hij ook gerefereerd had aan de nauwere contacten met de Zweedse en Scandinavische conservatieven, eindigde Van Velzen zijn brief aan de EVP-president met de verzuchting:

Wilfried, ik zie steeds meer tendenzen om de EVP om te vormen tot de EDU. De boodschap van de Christen-democratie, alsmede onze Europese idealen, zoals beschreven in het document van Dublin, komen steeds meer onder druk, onder invloed van een eenzijdig machtsdenken. Daarmee zal de wervende kracht verloren gaan. Het CDA is met de andere Benelux-partijen en DC om principiële redenen geen lid geworden van de EDU. Ik hoop dat er een beleid wordt gevoerd waarmee het ons mogelijk wordt gemaakt om lid van de EVP te blijven en om onze inzet voor de realisering van Christen-democratische idealen te blijven leveren.¹⁷⁵

Het was een laatste poging een bondgenoot te zoeken in de persoon van de EVP-voorzitter, die zelf allang de weg naar een zo breed mogelijke EVP ingeslagen was.

Martens benadrukte op de Bureauvergadering van 2 april dat er nu toch eindelijk een beslissing genomen moest worden over de samenwerking met de EDG. Vanuit de fractie werd gerapporteerd dat nog twee opties ter keuze voorgelegd zouden worden: het groeimodel van Penders en de reguliere aansluiting van de EDG conform het fractiereglement. Van een fractiegemeenschap werd niet meer gesproken. Het maakte het werk van de overlegcommissie en alle discussie over de uitleg van het begrip 'gemeenschap' feitelijk overbodig.¹⁷⁶

De stemming in de fractie over de samenwerking met de EDG verliep in twee ronden. Eerst werd op 7 april 1992 gekozen tussen de variant-Penders en het voorstel-Bernard-Reymond. Het 'groeimodel' kreeg slechts 28 stemmen. Het voorstel-'artikel 5.b' behaalde er 66: een ruime meerderheid. Vijf fractieleden onthielden zich van stemming. Het Nederlandse voorstel had slechts de steun gekregen van de eigen afgevaardigden, de Belgen, de Ieren, een Spaanse christen-democrate en enkele Italiaanse leden. Hiermee lag dus een variant ter goedkeuring voor, die eerder door de partij- en regeringsleiders was afgewezen. De Nederlanders toonden zich over deze gang van zaken verbolgen, maar konden het tij niet meer keren. Vervolgens werd twee dagen later in een stemming besloten over de toelating van de Britse en Deense conservatieven tot de fractie. Met 72 voorstanders, 3 onthoudingen en 36 tegenstemmers – de Belgen en de Ieren, enkele Italianen en vanzelfsprekend weer de tien Nederlanders – werd ten slotte ingestemd met de aanvraag. De EDG-leden sloten zich als geestverwanten aan bij de EVP-fractie. In een persverklaring lichtten de CDA-europarlementariërs hun tegenstem toe. Tevens refererend aan de partijraadsresolutie verklaarde de delegatie dat zij zich geenszins louter obstructief opgesteld had: samen met de vertegenwoordigers van CVP/PSC en Fine Gael had zij immers het 'groeimodel' bepleit. Nu dat geen meerderheid verkregen had en het CDA zich diende neer te leggen bij de aansluiting van de Britten bij de EVP-fractie, werd het 'zaak ervoor te zorgen dat de CD-uitgangspunten en beleidslijnen mede worden uitgedragen door de nieuwe toegetreden'.¹⁷⁷

Het CDA-partijbestuur sprak op een extra vergadering van 10 april – een dag na de stemming – over de uitkomst van de besluitvorming in de EVP-fractie. Een breed scala aan mogelijke reacties werd het bestuur voorgelegd. Zowel het sturen van een protestbrief als het verlaten van EUCD, EVP en de Europese fractie kwam aan de orde. Vastgesteld werd dat de CDA-delegatie in de EVP-fractie weliswaar een nederlaag had geleden, maar dat het voorstel-Penders toch de steun van een niet te negeren minderheid had gekregen. Dat gaf moed voor de toekomst. Van Velzen wees op de machteloze positie van de EVP als partij tegenover de fractie. Over het algemeen was het partijbestuur wel te spreken over de inspanningen van de partijvoorzitter om aansluiting van de conservatieven te voorkomen. Ook de eurodelegatie had zich met haar tegenstem in de EVP-fractie geconformeerd aan de partijraadsresolutie van juni 1990 en haar viel dus niets te verwijten. De aandacht diende vanaf nu allereerst gericht te worden op

de opstelling van het EVP-beginselprogram. Daarnaast moesten de Nederlanders zich inspannen om de positie van de EVP als partij te versterken waar het ging om toetredingskwesities.¹⁷⁸

Van Velzen bracht de teleurstelling van het partijbestuur over de beslissing van de fractie over in een brief aan Tindemans. Hij betrok daarbij de onvrede over de toetreding van de *giscardiens* enkele maanden eerder. Tevens beloofde Van Velzen de EVP-fractievoorzitter, conform de aansporing van zijn bestuur, een verhoogde inspanning van het CDA waar het ging om de christen-democratische identiteit van de EVP en haar fractie. Van een naamsverandering van de fractie, waarover intern suggesties waren gedaan om de deelname van de conservatieve novieten tot uitdrukking te brengen, kon voor het CDA helemaal geen sprake zijn. Ten slotte wenste het CDA vast te houden aan de op de top van 13 april 1990 afgesproken evaluatie van de samenwerking ten tijde van de Europese verkiezingen van 1994.¹⁷⁹ Het lijkt vooral een desperate poging van de Nederlandse partijvoorzitter om nog enig uitzicht te houden op verbreking van de relaties met de conservatieven in het Europees Parlement.

Het partijbestuur broedde inmiddels op plannen om zijn gevoelens uit te drukken in een resolutie die zou worden voorgelegd aan de partijraad van 23 mei te Amsterdam. Van Velzen drong er bij zijn medebestuurders op aan dat het in ieder geval een 'uitvoerbaar' verklaring zou zijn, zodat partij en eurodelegatie niet wederom met handen en voeten gebonden zouden worden aan een onmogelijke lijn.¹⁸⁰ Impliciet sprak hij hiermee een diskwalificatie uit over de resolutie van de partijraad van juni 1990.

Het CDA-partijarchief bevat diverse concepten voor een dergelijke partijraadsresolutie. Vanuit verschillende kamerkringen en het CDJA werden amendementen ingediend die het oorspronkelijke voorstel van het partijbestuur nog moesten aanscherpen; de kwestie leefde dus blijkbaar behoorlijk binnen de partij. Uiteindelijk verenigden de afgevaardigden zich op een uitspraak, die de CDA-delegatie opriep de ingezette 'overtuigingslijn' door te zetten.¹⁸¹

Op 1 mei 1992 voegden de 32 Britse en twee Deense conservatieve europarlementariërs zich bij de EVP-fractie: hiermee kwam de getalssterkte op 162. In CDV toonde voormalig europarlementariër Notenboom zich teleurgesteld over de fusie. Naar zijn mening waren Lubbers en Van Velzen onder de druk van Kohl ('de drijvende kracht achter dit onzalige plan') bezweken en was de christen-democratische identiteit van de EVP-fractie in gevaar. Voormalig staatssecretaris voor Europese Aangelegenheden D.F. van der Mei bekritiseerde in datzelfde orgaan het besluit van de EVP-top van 14 februari. Hij hoefde alleen maar te verwijzen naar de verschillen in opvatting ten aanzien van de verdere Europese eenwording om te illustreren dat samenwerking tussen christen-democraten en conservatieven een onhaalbare zaak was. De gewilligere houding van de EDG onder leiding van Prout deed daar niets aan af. Ook achtte Van der Mei het onwaarschijnlijk dat de EVP electoraal aantrekkelijker zou worden indien zij zou samengaan met de conservatieven: het zou vooral ten koste gaan van de eigen herkenbaarheid. Voorts was het moment om tot nauwere samenwerking met de conservatieven over te gaan prematuur zolang de aangekondigde versterking van het eigen christen-democratische profiel nog niet voltooid was.¹⁸²

Volgens CDA-ondervoorzitter Van de Beeten was nog niet alles verloren. Naar zijn mening diende het CDA zich met vergrote inspanning te richten op de ontwikkeling en verdieping van het christen-democratisch profiel van de EVP. De kansen daarvoor waren er wel degelijk, aangezien de christen-democratie bij uitstek de passende antwoorden had op de veranderingen in de internationale politieke verhoudingen sinds 1989/1990. Daarnaast brachten met name de uitbreiding en verdieping van de Europese Unie de christen-democratie, vanouds de voorhoede inzake de Europese integratie, in een kansrijke positie. Een door twee tegenover elkaar staande blokken sterk gepolariseerd Europees Parlement zou daarentegen een remmende werking hebben op de institutionele verdieping van de Europese Unie: de vereiste absolute meerderheidsvorming zou erdoor geblokkeerd worden. Van de Beeten had wel kritiek op het besluitvormingsproces rond de toetreding van de EDG, maar nu de kogel eenmaal door de kerk was, vond hij het zaak vooruit te kijken:

Er is noch reden voor defaitisme, noch voor kleinmoedige kritiek op de eerst verantwoordelijken voor de uitkomst van de besluitvorming over toetreding van de Conservatives tot de EVP-fractie. Er is alle aanleiding om vanuit een brede oriëntatie op de veranderende wereld waarin wij nu leven te komen tot een nieuwe definiëring van de rol en het profiel van de christen-democratie, in Nederland zowel als Europa.

Van de Beeten zag wel risico's in de verdere uitbreiding van de EVP-fractie met partijen die niet in de EVP zelf vertegenwoordigd waren. De samenstelling en belangen van beide zouden dan verder gaan uiteenlopen. Zoals Van Rompuy zag ook Van de Beeten het als een gemis dat de EVP nog steeds een eigen wetenschappelijk instituut, dat zou kunnen bijdragen aan de verdieping van het christen-democratisch profiel, ontbeerde. Een dergelijke instelling zou de positie van de EVP als partij kunnen verstevigen ten opzichte van de politiek zware partijleidersconferentie en de financieel sterke fractie.¹⁸³

In *CD/Actueel* presenteerde Penders de verdere mogelijkheden voor de CDA-groep na de nederlaag. Een eenzijdige breuk met de EVP en haar fractie was geen optie, aangezien het CDA dan Europees gezien geïsoleerd kwam te staan. Het Nederlandse smaldeel in de fractie besloot de nieuw toegetreden collega's dan maar te beoordelen op hun daden, die getoetst dienden te worden aan de ook door hen onderschreven EVP-documenten: het EVP-verkiezingsprogramma van 1988 en de 'Grondwet'-slotverklaring van Dublin van 1990. Bovendien was de verwachting gerechtvaardigd dat het tegenstemmen van eenderde van de fractie zou leiden tot voorzichtigheid bij de 'overwinnaars'. Daarnaast kon het CDA zich vastklampen aan de voortgang die ondertussen gemaakt werd in de EVP-programcommissie, die werkte aan een nieuw beginselprogramma dat op het eerstvolgende congres in het najaar in Athene vastgesteld zou moeten worden. Als vanouds lieten de Nederlandse christen-democraten zich in deze commissie duidelijk horen. Het gaf het CDA in ieder geval de mogelijkheid invloed uit te oefenen op de eerder afgesproken verdieping van de christen-democratische uitgangspunten, zodat langs andere weg het eigen profiel van de EVP gehandhaafd zou blijven. De pragmaticus Penders zag overigens ook voordelen van de nauwere samenwerking met de Britse conservatieven, die op landbouwterrein

de Nederlandse positie nader stonden dan de partijen uit de mediterrane landen.¹⁸⁴

Rita Süßmuth, voorzitter van de Duitse Bondsdag, kon de argumenten achter het verzet van de CDA-afgevaardigden tegen de toetreding van de Tories tot de EVP-fractie begrijpen. Zij vond het daarentegen wel van belang, dat door middel van nauwe samenwerking de Tory-europarlementariërs aangemoedigd werden hun meer pro-Europese gezindheid ook in Londen te verdedigen. Een open opstelling van de kant van de christen-democraten was noodzakelijk, al mocht het eigen profiel nadrukkelijk niet verloren gaan, zo verklaarde zij in het CDA-partijblad. De EVP was echter geen geloofsgemeenschap, maar een politieke partij, die een zo breed mogelijke steun voor haar ideeën diende te creëren. Het was voor haar ook niet verdedigbaar om conservatieven die zij in haar eigen partij wenste op te nemen, op Europees vlak buiten de deur te houden. Süßmuth had daarnaast groot vertrouwen in de integrerende werking van de deelname van de EDG'ers aan het EVP-fractiewerk. Bovendien hadden de conservatieven zelf ingestemd met een bepaalde – christen-democratische – identiteit. Dat nam niet weg dat zij er begrip voor kon opbrengen dat de Nederlanders vreesden dat de conservatieve nieuwelingen zoveel invloed zouden uitoefenen op de koers van de EVP, dat daardoor ook het CDA op nationaal niveau in conservatieve hoek gedrukt zou worden. Zij tekende wel aan, dat de invloed van de EVP op de nationale partijen tot dusver gering was gebleken, hetgeen al mocht blijken uit de grote onderlinge verschillen tussen de leden.¹⁸⁵

De Britse politicoloog Girvin beoordeelde de samenwerking van de Britse conservatieven met de continentale christen-democraten in een uit 1994 stammende bundel over de Conservative Party in de twintigste eeuw als een onwaarschijnlijke. Hij voorspelde daarbij dat 'the relationship between the European People's Party and the Conservative Party will remain fraught with difficulty'. Hij wees met name op de grote verschillen die er in de benadering van de Europese Unie bestonden. Het bittere interne debat over de ratificatie van het Verdrag van Maastricht, dat de Conservatives in 1992 en een groot deel van 1993 verdeeld zou houden, bevestigde de bange vermoedens van de sceptici binnen de EVP over de werkbaarheid van de relatie met de conservatieven eens te meer. Het bracht ook de Britse politicoloog Hanley tot de conclusie dat de Britse Conservative Party 'arguably one of those parties in Europe least qualified for membership of the EPP' was. Bardi voorspelde in 1994 dat de ontwikkeling van een partijenfederatie tot een volwaardige Euro-partij door de wens de Britse Conservatives te integreren wel eens ernstige vertraging zou kunnen oplopen.¹⁸⁶

Op de EVP-leidersconferentie van 5 juni in Brussel werd de handelwijze van de fractie goedgekeurd met een tweederde meerderheid. De officiële notulen vermelden dat de procedure geheel conform de besluiten van de conferentie van 14 februari gelopen was. De leiders hielden zichzelf daarmee wel enigszins voor de gek: de fractie had haar eigen weg gekozen. Martens trachtte de Nederlanders te apaiseren door te wijzen op de vorderingen die gemaakt waren met betrekking tot de versterking van het christen-democratisch profiel van de EVP: de verbeterde samenwerking tussen de wetenschappelijke instituten van de partijen,

de reactivering van de Fondation Robert Schuman en de resultaten van de christen-democratische academie voor Centraal- en Oost-Europa in Boedapest, waarop nog zal worden teruggekomen. Het kon toch niet verhullen dat ook de EVP-leiders akkoord waren gegaan met een lijn die de Nederlandse niet was. Voor Van Velzen, die hier met Lubbers wederom het CDA vertegenwoordigde (Andriessen was in Brussel in zijn hoedanigheid van Eurocommissaris), was het een strohalm die nodig was om de koers van de EVP aan het thuisfront te kunnen verantwoorden.¹⁸⁷

Al enkele weken na de inwerkingtreding van het nieuwe 'samenwerkings-regime' in het Europees Parlement liet Tindemans zich in tevreden bewoordingen uit over de wijze waarop de Britse en Deense novieten in de fractie integreerden. In de eerste weken na hun aansluiting, zo meldde de voormalige premier van België in *CD/Actueel*, hadden zij de fractielijn volkomen gevolgd. Deze positieve eerste indruk betekende overigens niet dat Tindemans genegen was ook andere niet-christen-democraten, zoals bijvoorbeeld de gaullisten, tot de fractie toe te laten.¹⁸⁸

Ook van Britse zijde was er tevredenheid over het nieuwe samengaan. Toen de EVP-fractie in september 1992 voor het eerst in Londen vergaderde, werd zij toegesproken door een opgetogen premier Major:

I am delighted to see the Conservative MEPS now allied to the EPP Group. I think it is long overdue that we have that alliance, and I am delighted that it has now taken place.

Ook minister van Buitenlandse Zaken Hurd was verheugd over de versterking van centrum-rechts in het door links gedomineerde Europees Parlement. Hij kon met tevredenheid vaststellen dat de nieuwe alliantie er al toe had geleid dat enkele voor het Verenigd Koninkrijk nadelige socialistische voorstellen afgeweerd konden worden. Partijvoorzitter Norman Fowler voorzag in april 1993 fraaie perspectieven voor de samenwerking: 'Together we can build the sort of Europe that Conservatives want to see.'¹⁸⁹ Hij had er weinig boodschap aan dat in ieder geval de Nederlandse christen-democraten een heel ander Europa wensten te zien.

In het dagelijks bestuur rapporteerde Penders over zijn eerste ervaringen in de 'fractiegemeenschap'. Curieus genoeg wilde het juist tussen de Duitse en Britse leden niet vlotten, terwijl de Nederlanders doorgaans weinig moeite hadden met de Tory-afgevaardigden. Dat nam niet weg dat er fundamentele verschillen bleven, zoals hij in het jaarboek van de partij schreef:

Zij hebben echter de neiging om in moeilijke situaties snel terug te vallen op nationale posities. Zij bekennen zich tot Europa, zeker, maar hebben voor de supranationale gemeenschapsgedachte waarbij Lid-staten soevereiniteit inleveren aan een Europese overheid, betrekkelijk weinig feeling.

Penders zag echter geen verandering in de trend; het CDA zou zich verder moeten toelagen op versteviging van het christen-democratisch karakter van de EVP.¹⁹⁰

Het bilaterale contact tussen het CDA en de Conservative Party nam niet toe na de toetreding van de EDG tot de EVP-fractie. Wel bleef er sprake van inci-

dentele bezoeken over en weer. In januari 1993 bezocht buitenlandsecretaris Wiggers Londen, waar hij zijn Britse tegenvoeter John Guthrie sprak. In dat gesprek kwamen andermaal de fundamentele verschillen tussen de christen-democratie en het conservatisme naar boven. Desondanks werd afgesproken elkaar voortaan over de belangrijke politieke ontwikkelingen te consulteren.¹⁹¹ Toen van Britse zijde eind september 1994 voorstellen kwamen om een uiterst beperkt structureel bilateraal contact op te zetten, werd van CDA-zijde toch weer afhoudend gereageerd. Wiggers kreeg van de partijleiding de opdracht eerst nog eens wat oriënterende gesprekken te voeren.¹⁹² Tijdens een door de Conservative Party georganiseerde conferentie in april 1994, waar christen-democratische en andere centrum-rechtse partijen aanwezig waren, moest door een CDA-vertegenwoordiger worden vastgesteld dat de Tories hun 'splendid isolation' hadden beëindigd.¹⁹³ Dat was niet te danken geweest aan de Nederlandse christen-democraten, integendeel.

Toetreding van de Scandinavische conservatieven en christen-democraten

Tesamen met de Britse conservatieve europarlementariërs traden ook de twee Deense leden van de EDG toe tot de EVP-fractie. Het bracht meteen de Scandinavische conservatieve partijen een stap dichterbij de EVP. Door hun deelname aan de EDU onderhielden zij overigens al vanaf 1978 structureel contacten met diverse christen-democratische partijen. Naar de mening van Jansen had dat in het voorbije decennium tot een zekere mate van programmatische convergentie geleid. Ook in dit geval stelde hij vast, dat het de conservatieven waren die in de richting van de EVP-standpunten waren opgeschoven en niet andersom. De politieke verwantschap was verklaarbaar: de conservatieve partijen in Scandinavië namen in het politieke spectrum ongeveer dezelfde gematigde middenpositie in als de christen-democratische in West-Europa. Het conservatisme in deze landen was volgens Jansen van geheel andere aard dan dat van Thatcher. In hun sociale politiek, maar ook aangaande de Europese samenwerking stonden de Scandinavische conservatieven veel dichterbij de EVP dan de Britse Tories.¹⁹⁴

De toenadering van de EVP tot de Scandinavische conservatieve partijen stuitte op bezwaren bij de Nederlandse christen-democraten. Zoals al eerder aan de orde is gesteld, werd sinds de jaren zestig vanuit de Equipe, en met name door de antirevolutionaire leden daarvan, geijverd om uit deze landen de kleinere en veelal jongere christelijk geïnspireerde partijen aansluiting te doen vinden bij de EUCD. Het waren echter juist deze partijen die ernstige scepsis vertoonden ten aanzien van aansluiting van die landen bij de EG. De Nederlanders kenden blijkbaar een hogere prioriteit toe aan de christelijke inspiratie dan aan de aanhankelijkheid ten aanzien van de Europese gedachte. Voor de andere Europese christen-democraten vormde deze eurosceptische houding echter een ernstig struikelblok.

Ten Napel ziet aangaande de kleine protestants-christelijke partijen in Scandinavië eerder gelijkenissen met klein-rechts in Nederland dan met het CDA. Ook in de ogen van CDU en CSU betrof het betrekkelijk sektarisch opererende

evangelische getuigenispartijtjes, die (wellicht met uitzondering van de Noorse partij) vanwege hun geringe omvang nauwelijks politieke betekenis hadden en ook daarom niet op één lijn te stellen waren met de in hun ontwikkeling mede door het dragen van regeringsverantwoordelijkheid beïnvloede West-Europese christen-democratische partijen. Zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven kwam het vooral op aandringen van de Nederlanders tot de aansluiting bij de EUCD van de Noorse Krf en de Zweedse Kristdemokratiska Samhällspartiet, zoals de partij sinds 1991 heette, als volwaardige leden en de Deense Kristeligt Folkeparti en de Finse SKL (november 1991) als waarnemers. Ondanks de geleidelijk toenemende aanhang en betekenis van deze christen-democratische partijtjes bleef de Duitse voorkeur toch uitgaan naar contacten met de conservatieve partijen uit deze landen. Met de beslissing van de EVP-top in april 1991 om de partij open te stellen voor anders georiënteerde centrumpartijen kwam de deur ook voor de Scandinavische conservatieven open te staan.¹⁹⁵

Ook de CDA-europarlementariërs werden geconfronteerd met het dilemma. Zo uitte Beumer in 1991 in *CDV* zijn bezorgdheid over de waarschijnlijk nadelige gevolgen van de aanstaande toetreding van Zweden, Noorwegen en Oostenrijk tot de EG voor de getslssterkte van de EVP-fractie in het Europees Parlement. Van toetreding van dit trio landen zouden vooral de socialisten, die in de genoemde landen met grote partijen waren vertegenwoordigd, profiteren. Het was dan ook van belang, dat de EVP ofwel de groei van christelijke partijen in deze landen stimuleerde, ofwel samenwerking zocht met 'een niet christen-democratische bestaande partij waarmee men voldoende affiniteit heeft of denkt te kunnen ontwikkelen zodat uiteindelijke integratie dan wel min of meer blijvende coalitievorming mogelijk is'. Aangezien de eerste optie vooral een lange-termijnkwestie zou zijn, suggereerde Beumer dan toch maar het aanhalen van de betrekkingen met de conservatieve partijen.¹⁹⁶

Tegelijk met de toetredingsaanvraag van de Zweedse regering bij de EG in juli 1991 klopten de Zweede christen-democraten op de deur van de EVP. Op basis van de bepaling in de EVP-statuten dat EUCD-partijen uit kandidaat-lidstaten van de EG zich als geassocieerd lid konden aansluiten, vroeg de kds een dergelijke status aan. Op de Bureauvergadering van 3 juli, waar de aanvraag werd toegelicht door kds-afgevaardigde Mats Odell, rezen toch bezwaren. Enkele presidiumleden, onder wie Klepsch, vreesden dat het toelaten van de kleine kds (tot de Zweedse verkiezingen van 15 september 1991 niet vertegenwoordigd in de Zweedse volksvertegenwoordiging) de toekomstige aansluiting van de conservatieve Moderata Samling (MS) van Carl Bildt zou bemoeilijken. Voor veel EVP-partijen, de Duitse voorop, was de MS vanwege haar grotere omvang een veel aantrekkelijker partner dan de kds. Dat vond ook Jansen, die zich al langer beijverde voor een nauwere band van de MS met de EVP. De toetreding van de kds als geassocieerd lid hoefde zijns inziens echter geen problemen op te leveren voor de banden met de MS. Er was sprake van een zeer goede verstandhouding tussen de MS en de kds, die na de aanstaande parlementsverkiezingen zelfs tot een regeringscoalitie met beide partijen zou kunnen leiden. Echter, omdat de MS geen EUCD-lid was en dat ook niet van plan was te worden, was aansluiting van de Zweedse conservatieven voorlopig niet mogelijk. Pas na de daadwerkelijke toe-

trekking van Zweden tot de EG zou de MS volgens de statuten 'observateur' kunnen worden. Een positieve afloop van de discussie over de opname van de Britse conservatieven zou de aansluiting van andere conservatieven aanzienlijk vergemakkelijken, aldus Jansen in zijn uitleg aan Klepsch. Een zekere solidariteit onder de EDU-leden speelde hierbij een rol. Het was hem in diverse besprekingen met de christen-democraten en conservatieven in Scandinavië opgevallen dat daar de kleingeestigheid ontbrak, die sommige West-Europese partijen op dit terrein wel kenmerkte. Ook de Finse christen-democraten en conservatieven hadden immers al verklaard geen probleem te zien in het deel uitmaken van dezelfde internationale verbanden. Hij nam hiermee duidelijk de Nederlanders op de korrel. Tijdens de Bureauvergadering van 14 november suggereerde de Duitse delegatie nog de vorming van een Zweedse equipe, waarbij kds en ms zich zouden aansluiten. Aangezien de conservatieven nog steeds geen aanvraag hadden ingediend bij EUCD of EVP, kon daarvan echter geen sprake zijn.¹⁹⁷ Op 20 november keurde het EVP-bestuur de aanvraag van de kds uiteindelijk goed.¹⁹⁸

De ruimdenkendheid van de Zweedse, Deense en Finse christelijke partijen aangaande de contacten van de EVP met de conservatieven in hun landen werd overigens niet gedeeld door de Noorse KrF. Waarschijnlijk juist omdat de Noorse christen-democraten inmiddels een groter deel van het electoraat aanspraken dan de Scandinavische zusterpartijen, trachtten zij zich scherper te profileren ten aanzien van de conservatieve concurrent. De toetreding van de Britse conservatieve europarlementariërs tot de EVP-fractie achtten de Noren dan ook een onwenselijke ontwikkeling.¹⁹⁹

In februari 1992 maakte de MS haar interesse in aansluiting als waarnemer bij de EVP kenbaar.²⁰⁰ Het CDA trachtte ook hier toetreding van de conservatieven te blokkeren. In ieder geval zou de EVP-top zich hierover eerst moeten uitspreken, zo pleitte Van Velzen bij Martens.²⁰¹ De Nederlandse partijvoorzitter kreeg zijn zin. Op de topconferentie van 5 juni 1992 in Brussel, waar het CDA door Van Velzen, Lubbers en Andriessen vertegenwoordigd was, werden de recente uitbreidingen van de EVP en haar fractie besproken, waarbij de relatie met de Scandinavische conservatieven als voornaamste punt op de agenda stond. In een voorbereidend memo herhaalde Jansen zijn pleidooi voor toelating van de vier conservatieve partijen uit Denemarken, Finland, Zweden en Noorwegen. Van de in Brussel verzamelde partij- en regeringsleiders bleken alleen de Nederlanders zich te verzetten tegen de waarnemersstatus van de MS. Kohl van zijn kant wenste niet mee te werken aan opname in de EVP van partijen die haar Europese doelstellingen zouden bedreigen. Dat zij zich christen-democratisch noemden, veranderde niets aan zijn afwijzing. Zijn pijlen waren daarmee juist gericht op de kleine christelijke partijen, die het CDA zo na aan het hart stonden. Ook Klepsch stelde vast dat de protestantse partijen van Finland en Noorwegen de politieke beleidslijnen van de EVP geenszins deelden en daarom niet voor een lidmaatschap in aanmerking konden komen. Ten aanzien van de Zweedse conservatieven wisten de Duitsers hun zin door te drijven. Besloten werd om Martens de mogelijkheden tot equipevorming door MS en kds te laten nagaan. Zeker gezien het feit dat beide partijen inmiddels deelnamen aan een door Bildt geleide regering leken de mogelijkheden daartoe reëel.²⁰²

Het EVP-bestuur beseftte dat het in zijn toenadering tot de Scandinavische conservatieven omzichtig moest handelen en dat overleg met de christen-democraten in deze landen noodzakelijk was. Ook was er een wijziging in de statuten nodig die het mogelijk moest maken dat de waarnemersstatus zou kunnen worden toegekend aan geestverwante partijen uit landen die een toetredingsaanvraag bij de EG hadden ingediend. Op de EVP-bestuursvergadering van 2 juli legde Martens een voorstel hiertoe voor, dat bij de algehele statutenherziening op het congres in november in Athene goedgekeurd zou moeten worden. Hij stelde bovendien dat een uitbreiding van de EVP met de Scandinavische conservatieven geenszins in strijd was met de op 13 april uitgesproken ambitie om de identiteit van de EVP te versterken.²⁰³ In augustus bezocht Martens de kds om de laatste weerstand weg te masseren. Dat lukte blijkbaar, want de Zweedse christen-democraten stapten vervolgens heen over hun aanvankelijke bezwaren om samen met de conservatieven een EVP-equipe te vormen. Aan het eind van die maand vroeg hij bij de partijen nog eens nadrukkelijk om steun voor de statutenwijziging.²⁰⁴ Het CDA, vermoedelijk mede omdat het hogere prioriteit toekende aan het eveneens in Athene goed te keuren EVP-beginselprogramma, liet zijn weerstand varen. Vanzelfsprekend speelde ook de instemming van de kds een rol. Indien ook de ms de christen-democratische beginselen zou onderschrijven, ging het CDA akkoord.²⁰⁵

Al in 1989 had de conservatieve Kansallinen Kokoomus uit Finland haar interesse kenbaar gemaakt in aansluiting bij de EUCD en de EVP. Toen zij voorjaar 1991 de waarnemersstatus had aangevraagd, was deze nog afgewezen.²⁰⁶ In november werd wel de Finse SKL als waarnemer tot de EUCD toegelaten. Deze stelde bij haar toetreden dat zij zich zou terugtrekken indien ook de KK lid zou worden. Ondanks de verontwaardiging over deze strenge voorwaarde ging het Bureau akkoord – met onthouding van de Duitse stem.²⁰⁷ In februari 1992 meldde de KK zich voor een waarnemerschap bij de EVP. Tegen de achtergrond van de Finse aanvraag van het EG-lidmaatschap een maand later achtte zij nauwere banden met de christen-democratische partijen in de EG-landen gewenst. Bewust van de eerdere weerstand die de KK bij de EUCD opgeroepen had, wees voorzitter Pertti Salolainen in zijn aanvraag op de ontwikkeling die zijn partij de laatste jaren had doorgemaakt. Zo maakte het concept van een eco-sociale markteconomie deel uit van het beginselprogramma, dat verder vooral door humanistische invloeden werd gekenmerkt. Na het einde van de Koude Oorlog was het concept van het behoud van Finlands neutraliteit ook door de KK ingevuld voor een streven naar snelle aansluiting bij de EG. De KK-preses sprak voorts openlijk over de banden met de andere Scandinavische conservatieve partijen en het lidmaatschap van de EDU. De wens ook gelieerd te zijn aan de West-Europese christen-democratische partijen had de KK doen besluiten een aanvraag in te dienen bij de EVP.²⁰⁸

Op het Atheense EVP-congres van november 1992 werden de statuten zodanig gewijzigd, dat partijen uit aspirant-EU-landen die niet bij de EUCD aangesloten waren, zich toch als permanent waarnemer konden aansluiten bij de EVP. Het betekende een nieuwe nederlaag van het CDA in de strijd om het christen-democratisch karakter van de EVP. In januari 1993 werden de aanvragen van de

MS en de KK zonder noemenswaardige discussie door het EVP-Bureau goedgekeurd. Nadat de kds zich nogmaals akkoord had verklaard met de toetreding van de MS, stemde het EVP-Bureau in.²⁰⁹

Een maand na de Noorse aanvraag van het lidmaatschap van de EG in november 1992 meldde de Noorse Høyre zich voor het waarnemend lidmaatschap van de EVP. Aan de Europese gezindheid van de Noorse conservatieven hoefde niet getwijfeld te worden, zij waren de eerste pleitbezorgers van hun land voor aansluiting bij de Gemeenschap. Høyre, de tweede partij van Noorwegen, beschouwde zich als een op christelijke waarden gefundeerde partij en kon zich dan ook makkelijk vinden in het EVP-programma. Op de Bureauzitting van 19 mei 1993 werd zij, nadat Jansen, Martens en Høyre-voorzitter Svein Grønnaar nog eens gewezen hadden op de positieve Europese instelling van de Noorse conservatieve partij, zonder tegenstemmen toegelaten als permanent waarnemer. Nadat Zweden en Finland op 1 januari 1995 toegetreden waren tot de EU werden MS (en ook de kds) en KK in maart volwaardig EVP-lid. Høyre werd geassocieerd lid. De Noorse bevolking had eind november 1994 de toetreding tot de EU afgewezen.²¹⁰ De eurosceptische SKL bleef buiten de EVP.

De Deense situatie week enigszins af: als lid van de EG konden partijen uit Denemarken aanspraak maken op een volwaardig EVP-lidmaatschap. De eigen scepsis aangaande de Europese eenheid en de vrees met conservatieve partijen in één verband te treden hield de kleine christen-democratische KR/F/D lang op grote afstand van de EVP. Tijdens zijn aanwezigheid op het partijcongres van de KR/F/D in het voorjaar van 1989 stelde EVP-secretaris Jansen dat er voor deze partij waarschijnlijk toch niet meer dan een tot weinig verplichtende waarnemersstatus in zat.²¹¹ De KR/F/D diende in 1991 een lidmaatschapsaanvraag in, die direct de steun kreeg van het CDA.²¹² De toetreding was echter geen vanzelfsprekendheid vanwege het geringe enthousiasme dat de partij kon opbrengen voor de Europese zaak. Verder dan een waarnemerschap (1991)²¹³ en een lidmaatschap (1993) bij de EUCD kwam de Deense christelijke partij niet. Nog begin januari 1993 werd door het EVP-Bureau over de aanvraag vergaderd zonder tot een positief besluit te komen.²¹⁴

De Deense conservatieven hadden meer succes. In juli 1993, twee maanden nadat de Deense bevolking per referendum alsnog het verdrag van Maastricht had goedgekeurd, vroeg de Konservative Folkeparti (KFP) het permanent waarnemerschap van de EVP aan. Tijdens de vergadering van het Politiek Bureau in augustus 1993 werd besloten de Deense conservatieven toe te laten. De weerstand van CVP, CDA en de Baskische en Catalaanse partijen werd overwonnen door de sterk pro-Europese politiek van partijleider en premier Schlüter. Na de instemming van de conferentie van partij- en regeringsleiders in december 1994 verkreeg de KFP het volledig lidmaatschap van de EVP.²¹⁵

Voor al ten aanzien van de verdere ontwikkeling van de structuur van de EU verschilden de Scandinavische conservatieven steeds meer van opvatting met de Britse. Dat bleek onder meer tijdens een conferentie over de toekomst van Europa, georganiseerd door de EVP-fractie eind maart 1995 in Brussel. Waar de Tory-afvaardiging zich keerde tegen de voorgestelde besluitvorming bij meerderheid (in plaats van de tot dan toe gebruikelijke unanimiteit) in de Europese Raad, sloten de Scandinavische conservatieven zich aan bij de EVP-opvatting.²¹⁶

Ten tijde van de Europese verkiezingen van juni 1994 was het ledenbestand van de EVP uitgebreid met zo goed als alle Scandinavische conservatieve partijen. Ter genoegdoening van de Nederlanders waren ook de kleinere christelijke partijen toegelaten. Bovendien was er in EVP-verband ondertussen hard gewerkt aan de versteviging van het christen-democratisch profiel. Dat had onder meer geresulteerd in een eigen beginselprogramma. Het volgende hoofdstuk handelt over de totstandkoming hiervan.

- Schweden, Norwegen, Dänemark vom 1. bis 4. August 1984 in “Bøgehøj” bei Ebeltoft’, 7-8-1984, in: archief CDA II 770.
- 129 ‘Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD am 3./4. September 1984 in Brüssel’, in: archief CDA II 770.
 - 130 Thomas Jansen, ‘Memorandum. Die Entwicklung der Parteienlandschaft in Europa: Konsequenzen und Strategien für EVP und EUCD’, in: archief CDA III 363.
 - 131 Kai-Uwe von Hassel, ‘Bericht über die siebente Tagung der vier christlichen Parteien aus Finnland, Schweden, Norwegen, Dänemark vom 1. bis 4. August 1984 in “Bøgehøj” bei Ebeltoft’, 7-8-1984, in: archief CDA II 770.
 - 132 T.P.G. Kralt, ‘Kort verslag van het Politiek Bureau EUCD d.d. 13 september 1991 te Straatsburg’, 19-9-1991, in: archief CDA III 327; ‘Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD vom 13. September 1991, in Straßburg’, in: archief CDA III 327.
 - 133 Notulen Equipe 17-9-1979, in: archief KVP 271.
 - 134 W.K.N. Schmelzer, ‘Verslag vergadering cie. Intern. Politiek d.d. 26-10-1979 te Straatsburg i.c. aanvraag toetreding tot EUCD van Noorse cd volkspartij en van Democratic Rallye uit Cyprus, alsmede van contacten met partijen uit landen van het Warschaupact incl. CDU uit DDR’, in: archief ARP 277-2616; notulen Equipe 31-1- en 24-9-1980, respectievelijk in: archief KVP 276 en 1181.
 - 135 Wanneer de DR precies is toegelaten kon uit de verslagen van de Bureauvergaderingen niet worden achterhaald. In het overzicht van de aangesloten partijen bij Portelli en Jansen (dir.), *La démocratie chrétienne*, 495-497, staat geen jaartal vermeld. In een opgave bij Dechert, ‘Christian democracy’, ontbreekt de DR. De toetreding moet dus in de tussenliggende periode hebben plaatsgevonden.
 - 136 Notulen commissie buitenland 22-4-1981, in: archief CDA II 94.
 - 137 Thomas Jansen, ‘Bericht des Generalsekretärs. XIII. Kongreß der EUCD. Malta, 6./7. November 1989’, in: archief CDA III 320; Hrbek, ‘Die europäischen Parteienzusammenschlüsse’ (1981), 357-358.
 - 138 ‘Verslag van de vergadering van het Uitvoerend Comité van de ECDU van 9/9/81 te Luxemburg’, in: archief CDA II 366; Hrbek, ‘Die europäischen Parteienzusammenschlüsse’ (1982), 270.
 - 139 ‘Verslag van de vergadering van de Politieke Bureau’s van EUCD en EVP van 7 april 1983 te Brussel’, in: archief CDA II 286.
 - 140 Verklaring EVP, ‘Thomas Jansen nouveau secrétaire général du PPE’, 7-4-1983, in: archief CDA II 281. Voor de kritiek op het functioneren van Seitlinger zie bijvoorbeeld: notulen Equipe 3-1-1980, in: archief KVP 276.
 - 141 Jansen, ‘Die Europäische Union Christlicher Demokraten’, 153-157.
 - 142 ‘Niederschrift der gemeinsamen Sitzung der Politischen Bureaus von EUCD und EVP, 12./13. Juni 1986’, in: archief CDA II 772; ‘Niederschrift der Sitzung der Politischen Bureaus von EVP und EUCD am 17. September [1987] in Straßburg’, in: archief CDA II 1079.
 - 143 Jansen, *The European People’s Party*, 96; B. Beumer en J. Penders, ‘Een mogelijke fusie van EVP en EUCD’, 9-9-1986, in: archief CDA II 772; notulen commissie buitenland 25-11-1986, in: archief CDA II 774; Dick Kolster, notitie betreffende ‘Het samengaan van EVP/EUCD’ aan het partijbestuur, maart 1987, in: archief CDA III 361.
 - 144 Thomas Jansen, ‘Bemerkingen betreffende nota Beumer/Penders over mogelijke fusie EVP/EUCD’, in: archief CDA II 1079.
 - 145 ‘Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 11. Mai 1988 in Brüssel’ en ‘Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 7. Juni 1988 in Brüssel’, in: archief CDA II 1187.
 - 146 ‘Niederschrift der 1. Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD am 6. Dezember 1988 in Brüssel’, in: archief CDA II 1187.
 - 147 Notenboom aan Schmelzer, 13-2-1989, in: archief CDA III 2; R.H. van de Beeten, ‘Vergadering van de Statutencommissie te Lissabon op 6 maart 1989’, in: archief CDA III 2; idem, ‘Vergadering van de Statutencommissie te Barcelona op 18 mei 1989’, in: archief CDA III 361.
 - 148 Notulen commissie buitenland 29-8-1989, in: archief CDA III 320; T.P.G. Kralt, ‘Kort verslag van het Politiek Bureau van de EVP te Luxemburg van 8.30 tot 11.30 uur [3-7-1990]’, in: archief CDA III 323; Jansen, *The European People’s Party*, 98-100.

Noten bij Deel III Hoofdstuk 2

- 1 Ladrech, ‘Political parties’, 296-302.
- 2 Penders, ‘De Europese Volkspartij’, Hix en Lord, *Political parties*, 98-100 en 159-162.
- 3 Hix en Lord, *Political parties*, 170-178.

- 4 Jansen, *The European People's Party*, 112; idem, 'The dilemma', 465; Durand, *L'Europe*, 314-315.
- 5 *CD Europa* 1980, nr.3; EVP, 'Sitzung des Politischen Bureaus am 7. Oktober 1980 in Brüssel', in: archief CDA II 304; Klepsch, 'Das direktgewählte Europäische Parlament', 33-34; Kohler en Myrzik, 'Transnational party links', 205-206.
- 6 EVP, 'Verslag van de vergadering van het Politiek Bureau van 3 februari 1981', in: archief CDA II 94.
- 7 'Verslag van de fractievoorzitter, dhr. Klepsch, over de werkzaamheden van de fractie (agendapunt 3 van de vergadering van het Politiek Bureau van 8/9/1981 te Luxemburg). Balans en vooruitzichten', 8-9-1981, in: archief CDA II 366.
- 8 Notulen commissie buitenland 2-12-1981, in: archief CDA II 284.
- 9 'Verslag van de vergadering van het Politiek Bureau van de Europese Volkspartij (EVP) van 10 december [1981] te Brussel', in: archief CDA II 110.
- 10 M.A. Kolster, 'Buitenland in vogelvlucht no 12', 7-5-1982, in: archief CDA II 302; 'Verslag van de vergadering van de Politieke Bureau's van EVP en EUCD van 1/2 september 1983 te Brussel', in: archief CDA II 286; *CD Europa* 1982, nr.1.
- 11 Hrbek, 'Die europäischen Parteienzusammenschlüsse' (1983), 276-277.
- 12 Kohler en Myrzik, 'Transnational party links', 205-206.
- 13 Brinkel, 'De Europese uitdaging'.
- 14 Pronk, 'De weerklink'.
- 15 Van Rompuy, 'Christen-democratie'.
- 16 Durand, *L'Europe*, 289-294.
- 17 Zie bijvoorbeeld: Culla, 'Unió Democràtica de Catalunya'.
- 18 'Sitzung der Politischen Bureaus von EUCD und EVP am 11. November 1980', in: archief CDA II 99; Kohler en Myrzik, 'Transnational party links', 205.
- 19 K.J. Hahn, 'Nieuwe partijen in Spanje. Het Midden sterk verdeeld', 31-8-1982, in: archief CDA II 109; X. Arzalluz (voorzitter PNV) aan EUCD-partijen, 30-11-1982, in: archief CDA II 285.
- 20 Notulen commissie buitenland 26-5-1983, in: archief CDA II 285; 'Verslag van de vergadering van de Politieke Bureau's van de Europese Unie van Christen-democraten (EUCD) en van de Europese Volkspartij (EVP) van 31 mei 1983 te Berlijn', in: archief CDA II 286; [M.A. Kolster], 'Buitenland in vogelvlucht nr.4', 16-6-1983, in: archief CDA II 295; notulen commissie buitenland 23-6-1983, in: archief CDA II 285.
- 21 Notulen commissie buitenland 29-9-1983, in: archief CDA II 286.
- 22 'Empfehlung der EUCD-Delegation nach Madrid, Bilbao und Barcelona 25.-27. Oktober 1983', in: archief CDA II 123.
- 23 Gorka Aguirre aan Jansen, 7-11-1983, in: archief CDA II 286.
- 24 'Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 11. November 1983 in Rom', in: archief CDA II 123; [M.A. Kolster], 'Buitenland in vogelvlucht nr.12', 25-11-1983, in: archief CDA II 295.
- 25 Oscar Alzaga Villaamili (voorzitter PDP) aan Bukman, 1 en 29-3-1984, in: archief CDA II 766; Bukman aan leden commissie buitenland, 16-4-1984, in: archief CDA II 559.
- 26 Notulen commissie buitenland 10-5-1984, in: archief CDA II 559.
- 27 Jansen aan Jesus Insausti (PNV), 24-9-1984, in: archief CDA II 770; Hrbek, 'Die europäischen Parteienzusammenschlüsse' (1983), 277.
- 28 Jansen aan M. Smits (secretaris CDA), 8-1-1986, in: archief CDA II 782.
- 29 Hrbek, 'Die europäischen Parteienzusammenschlüsse' (1986/87), 284; Jansen, *The European People's Party*, 115-116.
- 30 Jansen, *The European People's Party*, 114 en 82; Joustra, 'Alom tegenwoordig'. Voor de veranderingen binnen de AP: Jost, *Die politische Mitte Spaniens*, 221-284.
- 31 Notenboom aan Schmelzer, 13-2-1989, in: archief CDA III 2; Dick Kolster, 'Politiek Bureau EVP te Athene, 9 februari 1989. Korte impressie', 14-2-1989, in: archief CDA II 1187.
- 32 Notulen commissie buitenland 14-2-1989, in: archief CDA III 29.
- 33 Notulen dagelijks bestuur 27-2-1989, in: archief CDA III 28. Voor de benoeming tot vice-voorzitter van de EVP: Persbericht CDA 10-5-1990, in: archief CDA III 356.
- 34 'Verslag CDA-CVP overleg d.d. 17 februari 1989', in: archief CDA III 2.
- 35 'Beschluss der Präsidien von EVP und EVP-Fraktion am 3. Juni 1989, Luxemburg', in: archief CDA III 320.
- 36 'Verslag van de werkgroep Europa d.d. 19 juni 1989', in: archief CDA III 320.
- 37 Rupérez aan Santer (vertaling), 5-6-1989, in: archief CDA III 341; T. Koot, 'Verslag vergadering Politiek Bureau EVP op 5 september 1989', 21-9-1989, in: archief CDA III 320.
- 38 Arzalluz aan Van Velzen, 3-7-1989 (telex), in: archief CDA III 103.
- 39 Hanley, 'The European People's Party', 192.

- 40 'Minutes of meeting of EPP presidency. Brussels, 7th July 1989', in: archief CDA III 320.
- 41 Jansen, *The European People's Party*, 114 en 82; Joustra, 'Alom tegenwoordig'. Voor de veranderingen binnen de AP: Jost, *Die politische Mitte Spaniens*, 221-284.
- 42 Notulen commissie buitenland 17-10-1989, in: archief CDA III 320.
- 43 Thomas Jansen, 'Vermerk zu Punkt 5 der Tagesordnung des Politischen Bureaus der EVP am 4.10.90 betr. Anerkennung des Beobachter-Status für die Partido Popular (Spanien)', 11-9-1990, in: archief CDA III 320.
- 44 Notulen commissie buitenland 25-9-1990, in: archief CDA III 323.
- 45 'Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP vom 4. Oktober 1990, in Brüssel', in: archief CDA III 326. Hierin is geen specificatie van de stemmen opgenomen; aangenomen mag worden dat de CDA'ers zich onthouden hebben van een keuze.
- 46 Aznar aan Martens, 4-6-1991, in: archief CDA III 116; 'Niederschrift der Sitzung des Vorstands der EVP vom 3. Juli 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 327.
- 47 Notulen commissie buitenland 27-8- en 22-10-1991, in: archief CDA III respectievelijk 327 en 326; 'Niederschrift Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 18. Oktober 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 117; Jansen, 'The dilemma', 467-469; idem, *The European People's Party*, 113-114.
- 48 J.W. Wiggers, 'Kort verslag van het bezoek dat de heren Van Velzen en Wiggers op 29 en 30 juni brachten aan de Partido Popular te Madrid', 16-7-1993, in: archief CDA III 377.
- 49 Ten Napel, 'Christen-democratie', 228.
- 50 Duran y Lleida aan Van Velzen, 10-2-1993, in: archief CDA III 133.
- 51 Johansson, 'European People's Party', 67.
- 52 Jansen, 'Die europäischen Parteien' (1995/96), 265-266.
- 53 Klepsch, 'Das direktgewählte Europäische Parlament', 37.
- 54 Hanley, 'The European People's Party', 192.
- 55 Klepsch, 'Das direktgewählte Europäische Parlament', 38.
- 56 Zie hiervoor onder meer: Young, *This blessed plot*, 306-374; Van de Meerssche, *Van Jalta tot Malta*, 253 en 256-257.
- 57 Buller, *National statecraft*; Mazower, *Dark continent*, 340.
- 58 Catterall, 'The party' en Girvin, 'The party'.
- 59 Pridham en Pridham, 'Transnational parties I', 266; Plumb, 'Europe', 13-15; Thatcher, *The Downing Street years*, 749-750.
- 60 Beumer, 'De christen-democratie', 285; Jansen, 'The dilemma', 469-470; idem, *The European People's Party*, 116-117.
- 61 Notulen commissie buitenland 5-7-1989, in: archief CDA III 320. In dit verslag staat vermeld dat Klepsch de Britse conservatieven de aanvraag 'ontraden' zou hebben. Gezien het voorgaande en het navolgende lijkt dit onwaarschijnlijk. Beumer, 'De christen-democratie', 285.
- 62 'Minutes of meeting of EPP presidency. Brussels, 7th July 1989' en EVP-persbericht 'Parti Populaire Européen: Oui à l'accord technique avec les socialistes; renvoi de la demande d'adhésion des conservateurs britanniques au Groupe du PPE', 7-7-1989, in: archief CDA III 320; *CDA Actueel* 15-7-1989 en 10-3-1990; *CD/Actueel* 19-5-1990; Hrbek, 'Die europäischen Parteienzusammenschlüsse' (1985), 284; T. Koot, 'Verslag vergadering Politiek Bureau op 5 september 1989', 21-9-1989, in: archief CDA III 320.
- 63 'Verslag bezoek CDA-delegatie aan Rome, 22 tot en met 25 november 1989', in: archief CDA III 30.
- 64 Joustra, 'Alom tegenwoordig'.
- 65 Notulen commissie buitenland 28-2-1990, in: archief CDA III 322.
- 66 Notulen commissie buitenland 20-3-1990, in: archief CDA III 322.
- 67 Jansen, *The European People's Party*, 115-116.
- 68 Thomas Jansen, 'Das Problem der Doppelmithgliedschaft christlich-demokratischer Parteien in konkurrierenden internationalen Verbänden und die Zukunft der Europäischen Volkspartei', augustus 1989, in: archief CDA III 320.
- 69 Notenboom aan Jansen, 10-2-1990, in: archief CDA III 322.
- 70 Jansen aan Notenboom, 8-3-1990, in: archief CDA III 322.
- 71 A.M. Oostlander, 'Conservatieven, hun toenaderingspolitiek, onze positiebepaling', 19-4-1990, in: archief CDA III 322.
- 72 Notulen commissie buitenland 24-4-1990, in: archief CDA III 322.
- 73 Jansen, 'Christen-democratisch'; Oostlander, 'Christen-democratie'. Voor de opmerkingen van Turner: brief aan Oostlander, 3-10-1990, in: archief CDA III 36.
- 74 Ad Koppejan, 'Conservatief zijn mag weer', *Perspectief* januari 1988; Jan Willem Sap en Paul Wesels, 'CDA-conservatisme eist een vorm van kinderlijkheid', *Perspectief* december 1988; Klink e.a. (red.), *Nooit in het veilige midden*.

- 75 Ad Koppejan en Harro Hoogerwerf, 'Koers Europese Volkspartij. Toetreding Britse conservatieven tast christen-democratisch karakter aan', *CD/Actueel* 19-5-1990; idem, 'Heeft de Europese christen-democratie nog toekomst?'; Luc Janssen in: *CD/Actueel* 10-3-1990; notulen commissie buitenland 28-2-1990, in: archief CDA III 322; *CDA Krant* 13-4-1992.
- 76 'Resolutie over christen-democratie en conservatisme in Europa', 12-5-1990, in: archief CDA III 356.
- 77 'Resolutie over christen-democratie en conservatisme in Europa', 9-6-1990, in: archief CDA III 326.
- 78 *De Volkskrant* 11-6-1990.
- 79 Jansen aan Van Velzen, 31-7-1990, in: archief CDA III 323.
- 80 'Europe's christian democrats', *The Economist* 17-3-1990; *CD/Actueel* 15-9-1990.
- 81 Thomas Jansen, 'Aide-Mémoire EVP-top donderdag 25 oktober 1990, 16-22 u. Brussel, Borschette-centrum', in: archief CDA III 110.
- 82 Notulen dagelijks bestuur 7-9-1990, in: archief CDA III 34.
- 83 Van Velzen aan Jansen, 21-3-1991, in: archief CDA III 365.
- 84 Jansen aan Van Velzen, [faxdatum 2-4-1991], in: archief CDA III 364.
- 85 Jean Penders, 'Bondgenoten EVP toetsen op pro-Europabeleid en grondslag', *CD/Actueel* 19-5-1990.
- 86 T.P.G. Kralt, 'Kort verslag gesprek Maj-Jeggen', 3-7-1990, in: archief CDA III 372.
- 87 Theo Brinkel, 'EVP moet eigen profiel duidelijk maken en zich niet afsluiten', *CD/Actueel* 2-6-1990.
- 88 T.P.G. Kralt, 'Verslag van het gesprek CDA/CVP op 21 juni 1990 te Essen (België)', 18-9-1990, in: archief CDA III 323.
- 89 M.H.J.Ch. (Charles) Rutten (1920) was van 1946 tot 1950 tweede secretaris van de KVP, waarbij hij vooral de buitenlandse betrekkingen van de partij beheerde. Na een ambtelijke carrière in dienst van de Europese Gemeenschap was hij na zijn pensionering in 1986 lid geworden van de commissie buitenland. Zie bijvoorbeeld: Harryvan, Van der Harst en Van Voorst (red.), *Voor Nederland*, 189-231.
- 90 'Comparison of christian-democratic and conservative characteristics', in: archief CDA III 323; T.P.G. Kralt, 'Verslag van het overleg CDA-Britse conservatieven in het Europees Parlement (EDU) op maandag 16 juli 1990 om 16.00 uur in het CDA-huis te Den Haag', 16-8-1990, in: archief CDA III 365. Voor Nicholas Ridley's anti-Europese standpunten zie ook zijn memoires 'My style', 136-161.
- 91 'Toespraak partijvoorzitter drs. W.G. van Velzen tijdens het 10-jarig jubileum d.d. 27 oktober 1990 in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag', in: archief CDA III 111.
- 92 Betreffende de deconfiture van Geißler: 'Europe's christian democrats', *The Economist* 17-3-1990 en Yeomans, *Das Amt*, 491-544. Voor het CDU-congres in Hamburg, zie: T.P.G. Kralt, 'Enkele kanttekeningen naar aanleiding van het Verenigingscongres CDU te Hamburg, 1 en 2 oktober 1990', 24-10-1990, in: archief CDA III 321 en *CD Verkenningen* 1990, 493-509. Voor de Duitse hereniging zie onder meer: Veltmeijer, *Het wonder*.
- 93 *CD/Actueel* 27-4-1991.
- 94 *NRC Handelsblad* 17-11-1990; *Het Binnenhof* 18-11-1990; *The Independent* 19-11-1990; persbericht CDA 16-11-1990, in: archief CDA III 7.
- 95 Notulen partijbestuur 23-11-1990, in: archief CDA III 53; notulen commissie buitenland 27-11-1990, in: archief CDA III 326; notulen kern dagelijks bestuur 19-11-1990, in: archief CDA III 7.
- 96 Young, *This blessed plot*, 412-471; Turner, *The Tories*.
- 97 Seldon, *Major*, 163-168; Van Gennip aan Van Velzen, Van de Beeten, Penders, Bremmer, Kralt en Brinkel, 14-3-1991, in: archief CDA III 365; *The Economist* 9-11-1991; redevoering John Major 'The evolution of Europe', in: archief CDA III 365; *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 14-3-1991. Voor de relatie tussen Martens en Thatcher: Martens, 'Lubbers', 277.
- 98 Jürgen Wahl, 'John Major klopfte an', *Rheinischer Merkur* 1-3-1991.
- 99 'Kort verslag van het gesprek tussen mr. J.J.A.M. van Gennip en drs. T.P.G. Kralt (verslag) en Harold Römer en John Biesmans, secretaris-generaal respectievelijk plv. secretaris-generaal van de Europese Democratische Unie (EDU) waarin Britse en Deense conservatieven samenwerken in het Europees Parlement op 4 december 1990 om 10.30 uur te Brussel', 17-12-1990, in: archief CDA III 372.
- 100 *CD/Actueel* 30-3-1991. Schmelzer herhaalde dit standpunt in: *CD/Actueel* 20-6-1992.
- 101 *CD/Actueel* 27-4-1991.
- 102 Notulen commissie buitenland 26-2-1991, in: archief CDA III 326.
- 103 Jansen, 'The dilemma', 466-467.
- 104 Jansen, 'Zur Entwicklung supranationaler Europäischen Parteien'.
- 105 Johansson, 'European People's Party', 60-61.
- 106 Jansen, *The European People's Party*, 84 e.v.; Ten Napel, 'Christen-democratie', 235; Hix en Lord, *Political parties*, 20, 65-67 en 171-195.
- 107 Prout aan Martens, 28-2-1991, in: archief CDA III 57.

- 108 Martens aan Van Velzen, 17-12-1990 en Jansen aan Van Gennip, 19-12-1990, in: archief CDA III 365.
- 109 'Verslag van het CDA/CVP/PSC/CSV-overleg van 8 februari 1991 te Brussel', 11-2-1991, in: archief CDA III 324; Van Velzen aan Martens, 10-1-1991 en Van Velzen aan Lubbers, 12-3-1991, in: archief CDA III 113.
- 110 'Verslag van het gesprek CDA/CVP op 9 november te Brussel' en 'Verslag van het CDA/CVP/PSC/CSV-overleg van 9 november 1990 te Brussel', in: archief CDA III 326.
- 111 T.P.G. Kralt, 'Verslag van het gesprek met mw. Ilse Schouteden, lid van het kabinet van minister-president Martens, belast met persaangelegenheden thans m.n. vrijgesteld voor EVP-zaken, op 8 januari 1991 om 9.30 uur', 9-1-1991, in: archief CDA III 8.
- 112 'Verslag van het CDA/CVP/PSC/CSV-overleg van 8 februari 1991 te Brussel', 11-2-1991, in: archief CDA III 324; Van Velzen aan Lubbers 12-3-1991, in: archief CDA III 113.
- 113 Van de zijde van het wr: 'Programmavergelijking Europese Volkspartij en Europese Democratische Partij (Conservatieven)' en 'Korte uiteenzetting van de standpunten van de conservatieve partij op nationaal terrein: "The next move forward" (verkiezingsprogramma)'; namens het CEPESS kwam Maertens met de notitie 'Christen-democraten en conservatieven. Elementen in het debat', 7-2-1991, alle in: archief CDA III 365.
- 114 'Verslag overleg PSC/CVP/CDA 14 februari 1991', in: archief CDA III 326.
- 115 Maertens, 'Christen-democraten'. Dit artikel is een geactualiseerde versie van zijn eerdere notitie 'Christen-democraten en conservatieven. Elementen in het debat', 7-2-1991, in: archief CDA III 365.
- 116 Van Gennip, 'Profilering'.
- 117 Van Velzen aan Martens, 10-1-1991, in: archief CDA III 113. Betreffende de Fondation Robert Schuman: Luc Martens, 'Politiek vormingswerk in EVP-verband', in: archief CDA III 50.
- 118 Notulen dagelijks bestuur 22-2- en 11-3-1991, in: archief CDA III 36; notulen partijbestuur 11-3-1991, in: archief CDA III 54.
- 119 Van Velzen aan Lubbers, 12-3-1991, in: archief CDA III 113.
- 120 'Notitie naar aanleiding van het gesprek Martens-Lubbers-Brinkman-van Velzen-Ruding-Van Gennip-Penders op 23 maart 1991 over de relatie tussen de Britse Conservatieven en de Europese Volkspartij', in: archief CDA III 365.
- 121 T.P.G. Kralt, 'Kort verslag van het Benelux-overleg op 28 maart 1991 te Brussel tussen CVP, PSC, CSV en CDA', 3-4-1991, en J.J.G.M. van Gennip, 'De samenwerking christen-democraten en conservatieven in Europees verband', 26-3-1991, in: archief CDA III 364.
- 122 W. van Velzen, 'Aantal aantekeningen met betrekking tot de relatie van de Britse conservatieven tot de Europese Volkspartij', z.d., in: archief CDA III 365.
- 123 Thomas Jansen, 'Aufzeichnung zur Frage nach dem zukünftigen Profil der EVP im Hinblick auf das Parteiführertreffen am 13. April, Val Duchesse, Brüssel', in: archief CDA III 364.
- 124 *CD/Actueel* 30-3-1991.
- 125 *CD/Actueel* 27-4-1991.
- 126 Robert Song (voorzitter Movement for Christian Democracy) en Christopher Graffius (secretaris-generaal) aan Van Velzen, 4-4-1991, in: archief CDA III 114.
- 127 'Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD vom 13. September 1991, in Straßburg', in: archief CDA III 327.
- 128 T.P.G. Kralt, 'Mededelingenblad Buitenland-secretariaat; periode 1 oktober t/m 13 november 1990', 20-11-1990 en idem, 'Kort verslag van de rally van de "Movement for christian democracy" in de Methodist Central Hall, Westminster, Londen op 17 november 1990', in: archief CDA III 323; Van Gennip, 'De democratische wereldrevolutie', 323; notulen kern dagelijks bestuur 19-11-1990, in: archief CDA III 7; notulen commissie buitenland 14-5-1991, in: archief CDA III 325; notulen commissie buitenland 24-9-1991, in: archief CDA III 327.
- 129 Notulen commissie buitenland 9-4-1991 en Ruding aan Lubbers en Van Velzen, 11-4-1991, in: archief CDA III 325.
- 130 Prout aan Martens, 5-4-1991, in: archief CDA III 364.
- 131 Patten aan Martens, 11-4-1991, in: archief CDA III 57.
- 132 Jansen, *The European People's Party*, 116; 'Resolution angenommen bei der Konferenz der Regierungschefs und Parteiführer der EVP in Brüssel, 13.4.1991', in: archief CDA III 364; *NRC Handelsblad* 15-4-1991.
- 133 *Trouw* 15-4-1991.
- 134 *Trouw* 16-4-1991.
- 135 W. Aantjes, 'Het gaat het "Europese CDA" puur om de macht', *Trouw* 23-4-1991.
- 136 B. Beumer, 'De christen-democratie'.
- 137 Van Velzen aan Martens, 16-4-1991, in: archief CDA III 114. Zie: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 15-4-1991.

- 138 Martens aan Van Velzen, 16-4-1991, in: archief CDA III 59.
- 139 Notulen partijbestuur 26-4-1991, in: archief CDA III 54; 'Notitie toekomst van de Europese Volkspartij', in: archief CDA III 325.
- 140 'Niederschrift der Sitzung des politischen Büros der EVP vom 8. Mai in Brüssel', in: archief CDA III 325; Jansen aan presidiumleden EVP, 24-5-1991, in: archief CDA III 364.
- 141 Van Velzen aan Lubbers, 14-5-1991, in: archief CDA III 114.
- 142 'Speech van partijvoorzitter W. van Velzen, partijraad 1 juni 1991', in: archief CDA III 118.
- 143 *CD/Actueel* 14-9-1991.
- 144 'Niederschrift der Sitzung des Vorstands der EVP vom 3. Juli 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 117.
- 145 'Verslag van het CDA/CVP/PSC/CSV-overleg dat op 27 september 1991 plaats vond te Brussel', 3-10-1991, in: archief CDA III 327.
- 146 'Ontwerp-antwoord over de voornaamste beleidsgebieden', 27-11-1991, in: archief CDA III 120.
- 147 Arie M. Oostlander en Sir Fred Catherwood, 'EDG/EPP working party one', 22-10-1991 en Oostlander aan Van Velzen, 23-1-1992, in: archief CDA III 119.
- 148 J.W. Wiggers, 'Analyse van het stuk "conclusies werkgroepen EVP-ED, januari 1992"', 12-2-1992, in: archief CDA III 13.
- 149 Egon Klepsch, 'Skizze', 5-11-1991, in: archief CDA III 120.
- 150 'Compte-rendu de la conférence au sommet du PPE. 6 Décembre – La Haye', in: archief CDA III 117; gegevens in brief Penders en Van Velzen aan leden partijbestuur, 31-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 151 Urwin, *The Community*, 252-256; *CD/Actueel* 21-12-1991.
- 152 'Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 12.12.1991 in Straßburg', in: archief CDA III 363; notulen commissie buitenland 28-1-1992, in: archief CDA III 327.
- 153 Van Velzen en Penders aan partijbestuur, 31-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 154 Hix en Lord, *Political parties*, 103.
- 155 Klepsch, 'Das direktgewählte Europäische Parlament', 40; 'Niederschrift der Sitzung des Politischen Bureaus der EVP am 12.12.1991 in Straßburg', in: archief CDA III 363; notulen dagelijks bestuur 13-12-1991, in: archief CDA III 38; Van Velzen aan Tindemans, 30-3-1992 en Van Velzen en Penders aan partijbestuur, 31-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 156 Van Velzen en Wiggers aan Tindemans, 17-1-1992, in: archief CDA III 363; Penders in: *CD/Actueel* 7-3-1992.
- 157 Notulen dagelijks bestuur 10 en 27-1-1992, in: archief CDA III 37; notulen partijbestuur 27-1-1992, in: archief CDA III 54.
- 158 Prout aan Tindemans, 21-1-1992, in: archief CDA III 120.
- 159 Penders aan fractiepresidium en delegatievoorzitters, 31-1-1992 en bijgevoegd 'Voorstel voor een samenwerkingsverband tussen de fracties van EVP en EDG', in: archief CDA III 120.
- 160 J.W. Wiggers, 'Kort verslag van het gesprek CDA-CVP-PSC-CSV gehouden op 7 februari 1992 te Brussel', in: archief CDA III 14.
- 161 Pascal Fontaine, 'Compte-rendu de la conférence au sommet des chefs de gouvernement et des chefs de partis du PPE du 14 Février 1992', 17-2-1992, in: archief CDA III 363; 'EVP wil samenwerking met conservatieven', *Europa van Morgen* 19-2-1992; Van Velzen en Penders aan partijbestuur, 31-3-1992, in: archief CDA III 59; perscommuniqué in: archief CDA III 120.
- 162 Penders, 'Christen-democraat', 236-237; *de Volkskrant* 18-2-1992.
- 163 Kroeger en Stam, *De roggie*, 218.
- 164 Penders in: *CD/Actueel* 7-3-1992; Van Velzen en Penders aan partijbestuur, 31-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 165 Notulen partijbestuur 13-3-1992, in: archief CDA III 54.
- 166 Interview afgenomen door Theo Brinkel en Marcel Meijer in: *CD/Actueel* 7-3-1992.
- 167 Ad Koppejan, 'Leve de Europese christen-democratie', *Interruptie* januari 1992; Ruth Peetoom en Eiko Smid, 'Als het zout zijn kracht verliest', *Interruptie* maart 1992.
- 168 Notulen commissie buitenland 24-3-1992, in: archief CDA III 327, waar abusievelijk staat vermeld dat Penders verwachtte een meerderheid achter de Nederlandse interpretatie te krijgen. Correctie hierop in de notulen van 28-4-1992, in: archief CDA III 327.
- 169 *CD/Actueel* 7-3-1992.
- 170 Prout aan Tindemans, 20-2-1992, in: archief CDA III 59. Voor het voorstel van Bernard-Reymond zie: archief CDA III 327.
- 171 Redevoering weergegeven in: *CD Verkenningen* 1992, 154-160.
- 172 Interview met Martens in: *CD/Actueel* 4-4-1992.
- 173 Van Velzen aan Tindemans, 30-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 174 Smith, 'How European'.
- 175 Van Velzen aan Martens, 30-3-1992, in: archief CDA III 59.

- 176 'Compte rendu de la réunion du Bureau politique du PPE, le 2 Avril 1992 à Bruxelles', in: archief CDA III 363.
- 177 Persbericht CDA-delegatie in de EVP-fractie in het Europees Parlement, 9-4-1992, in: archief CDA III 59; 'Concept notitie voor het partijbestuur inzake de relatie CDA-EVP', 9-4-1992, in: archief CDA III 54.
- 178 'Concept notitie voor het partijbestuur inzake de relatie CDA-EVP', 9-4-1992 en notulen partijbestuur 10-4-1992, in: archief CDA III 54.
- 179 Van Velzen aan Tindemans, 13-4-1992, in: archief CDA III 328.
- 180 Notulen partijbestuur 27-4-1992, in: archief CDA III 54; notulen dagelijks bestuur 27-4-1992, in: archief CDA III 39.
- 181 Stukken betreffende de partijraadsresolutie in: archief CDA III 60, 129 en 373.
- 182 Notenboom, 'Werken' en Van der Mei, 'Moeten de christen-democraten'.
- 183 Van de Beeten, 'Christen-democratie'.
- 184 Jean Penders, 'The end of the story of the Conservatives', *CD/Actueel* 21-4-1992.
- 185 Brinkel, "'Een partij'", 222-224.
- 186 Girvin, 'The party', 724; Hanley (ed.), *Christian democracy*, 9; Bardi, 'Transnational party federations', 369-370.
- 187 Pascal Fontaine, 'Compte rendu de la conférence des chefs de gouvernement et de partis du PPE. Bruxelles, 5 Juin 1992', 10-6-1992, in: archief CDA III 124. Hierin staat niet vermeld of de Nederlanders tot de tegenstemmers van de werkwijze van de fractie behoorden. Gezien het voorgaande lijkt het wel waarschijnlijk.
- 188 Ton Huyssoon, 'Mister Europe', *CD/Actueel* 4-7-1992.
- 189 'Conservatives and the EPP. Building a united centre-right in the European Parliament', in: archief CDA III 1019.
- 190 Notulen dagelijks bestuur 20-5-1992, in: archief CDA III 39; Penders, 'Vijftien jaar', 37-38.
- 191 J.W. Wiggers, 'Verslag van het bezoek van J.W. Wiggers aan het Verenigd Koninkrijk van 18 t/m 21 januari 1993', 11-2-1993, in: archief CDA III 375.
- 192 Correspondentie met Michael Maclay (speciaal adviseur Foreign and Commonwealth Office), september – november 1994, in: archief CDA III 1025.
- 193 G.L.O. van Boetzelaer aan Wiggers, 14-4-1994, in: archief CDA III 1025.
- 194 Jansen, *The European People's Party*, 118-120.
- 195 Henschel, 'Die europäischen Parteienzusammenschlüsse' (1992/92), 264; Thomas Jansen, 'Memorandum. Die Entwicklung der Parteienlandschaft in Europa: Konsequenzen und Strategien für EVP und EUCD', in: archief CDA III 363; Ten Napel, 'Christen-democratie', 229.
- 196 Beumer, 'De christen-democratie', 283.
- 197 'Niederschrift über die gemeinsame Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD und des Vorstandes der EVP am 14. November 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 363.
- 198 Alf Svensson (voorzitter kds) aan Martens, z.d., Jansen aan Martens, 10-9-1991 en Jansen aan Klepsch, 10-9-1991, in: archief CDA III 116; Jansen, 'The dilemma', 470-472.
- 199 J.J.M. Penders, 'Verslag van gesprekken met mevrouw Brundtland, minister-president van Noorwegen, en met enkele leden van het Noorse parlement', maart 1992, in: archief CDA III 122.
- 200 Carl Bildt (voorzitter ms) en Gunnar Hökmark (secretaris-generaal) aan Martens, 7-2-1992, in: archief CDA III 14.
- 201 Van Velzen aan Martens, 30-3-1992, in: archief CDA III 59.
- 202 Thomas Jansen, 'Aide mémoire EVP-Konferenz der Partei- und Regierungschefs, Brüssel, 5. Juni 1992' en Pascal Fontaine, 'Compte rendu de la conférence des chefs de gouvernement et de partis du PPE. Bruxelles, 5 Juin 1992', 10-6-1992, in: archief CDA III 124; W. van Velzen, 'Resultaten van de EVP-topbijeenkomst op 5 juni 1992 te Brussel', in: archief CDA III 129.
- 203 'Niederschrift der Sitzung des EVP-Vorstandes, 2.7.1992, Luxemburg', in: archief CDA III 127.
- 204 Martens aan Van Velzen, 31-8-1992, in: archief CDA III 126.
- 205 Notulen commissie buitenland 22-9-1992, in: archief CDA III 328.
- 206 Jansen, *The European People's Party*, 118.
- 207 'Niederschrift über die gemeinsame Sitzung des Politischen Bureaus der EUCD und des Vorstandes der EVP am 14. November 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 363.
- 208 Salolainen aan Martens, 5-2-1992, in: archief CDA III 14.
- 209 'Niederschrift der Sitzung des EVP-Vorstandes vom 13. Januar 1993 in Brüssel', in: archief CDA III 132; Jansen, *The European People's Party*, 119. Het verslag vermeldt twee onthoudingen, maar geeft niet aan vanuit welke partij deze kwamen.
- 210 Kaci Kullmann Five (partijvoorzitter Høyre) aan Martens, 11-12-1992, in: archief CDA III 134; 'Compte rendu de la réunion du Bureau Politique du PPE, du 19 Mai 1993, à Bruxelles', in: archief CDA III 137; Jansen, *The European People's Party*, 119.

- 211 'Report on the annual congress of Kristeligt Folkeparti. Kolding, Denmark 21st-22nd april 1989', in: archief CDA III 320.
- 212 Jann Sjursen (voorzitter Kristeligt Folkeparti) aan Jansen, 8-10-1991, in: archief CDA III 327.
- 213 'Niederschrift über die gemeinsame Sitzung des Politischen Bureau der EUCD und des Vorstandes der EVP am 14. November 1991 in Brüssel', in: archief CDA III 363.
- 214 'Niederschrift der Sitzung des EVP-Vorstandes vom 13. Januar 1993 in Brüssel', in: archief CDA III 132.
- 215 Schlüter aan Martens, 10-9-1993, in: archief CDA III 378; notulen commissie buitenland 26-10-1993, in: archief CDA III 379; Jansen, 'The dilemma', 470-472; Welle aan Helgers, 9-3-1995, in: archief CDA III 380 B.
- 216 Hanja Maij-Weggen, 'Conservatieven gespleten over toekomst van Europa', *CD/Actueel* 15-4-1995.

Noten bij Deel III Hoofdstuk 3

- 1 Ten Napel, 'Van het continentale', 236. Voor de term 'bunkerstrategie' zie bijvoorbeeld: Van Gennip, 'Huis ten halve op de weg', 420.
- 2 Papini, 'Christen-democratie'. Vgl. Papini, *The christian democrat international*, 241-266 en de opmerkingen van het gesprek met Papini zoals weergegeven in: 'Verslag bezoek CDA-delegatie aan Rome, 22 tot en met 25 november 1989', in: archief CDA III 30.
- 3 Brinkel, 'De christen-democratie' (1990).
- 4 *De betekenis*. Voor de bijdrage van Papini: 101-107, aldaar 104.
- 5 Brinkel, "'Een partij'", 218-224.
- 6 Zie bijvoorbeeld: Kalinna, 'Das Kreuz'; 'Wie christlich ist die CDU? Gespräch mit dem CDU-Generalsekretär Hintze', *Evangelische Kommentare* 28(1995), 395-398; Rogosch, *Wie christlich ist die CDU?*
- 7 'Beschluss Vorstand der EVP, 3. Juli, Brüssel', in: archief CDA III 11; Van Velzen aan Lubbers, 14-5-1991, in: archief CDA III 114.
- 8 Jansen, *The European People's Party*, 104-105; diverse stukken betreffende het beginselprogramma in: archief CDA III 119-120; Klop, 'Een profielschets', 410 (n.9).
- 9 Klop, 'Een profielschets' en Van Gennip, 'Huis ten halve op de weg' (het cursief in het citaat is van schrijver dezes); 'Enkele opmerkingen Bremmer m.b.t. concept EVP-PvU', in: archief CDA III 363.
- 10 Klop, 'Een profielschets', 409-410; Jan Peter Balkenende, 'Betreft: concept-Europees pvu', 25-8-1992; Christof Wielemaker, 'Commentaar op Europees pvu', in: archief CDA III 363.
- 11 Jan Bron Dik, 'Ontwerp-basisprograma EVP', *CD/Actueel* 19-9-1992.
- 12 Ibidem; J.W. Wiggers, 'Verslag van de bijeenkomst van 8 september 1992/besluitenlijst', 14-9-1992, in: archief CDA III 363.
- 13 Neuman aan leden partijbestuur, 15-9-1992, in: archief CDA III 363. Hierin tevens de amendementen van de commissie-Neuman.
- 14 Notulen partijbestuur 19-9-1992, in: archief CDA III 54; Ingeborg Stadhouders (dagelijks bestuur CDJA) aan CDA-secretariaat, 2-10-1992, in: archief CDA III 363.
- 15 Stukken betreffende het geheime gesprek te Mheer, in: archief CDA III 367; notulen kern dagelijks bestuur 7-9-1992, in: archief CDA III 16.
- 16 J.W. Wiggers, 'Verslag van het gesprek met de CDU te Bonn, 28 september 1992', 5-10-1992, in: archief CDA III 367.
- 17 'Athens declaration by the EPP group, 1992', oktober 1992, CDJA aan Wiggers, 5-11-1992, en 'Athenener Erklärung IX. Kongress der Europäischen Volkspartei, 11.-13. November 1992', in: archief CDA III 363; Pascal Fontaine, 'Niederschrift der Konferenz der Partei- und Regierungschefs. Brüssel, Val Duchesse, 2. Juni 1993', 3-6-1993, in: archief CDA III 138.
- 18 Notulen commissie buitenland 22- en 28-9-1992, in: archief CDA III 378.
- 19 'Beknopt "reisverslag" Bremmer n.a.v. bezoek aan Euro-delegatie d.d. 14 en 15 september 1992 te Straatsburg', in: archief CDA III 16.
- 20 Gegevens ontleend aan: J.W. Wiggers, 'Verslag van het EVP-congres, gehouden van 11-13 november 1992 te Athene', in: archief CDA III 328.
- 21 Voor de bespreking van het beginselprogramma op het congres van Athene: Jansen, *The European People's Party*, 105-107; Van Gennip, 'Huis ten halve in Griekenland'; J.W. Wiggers, 'Verslag van het EVP-congres, gehouden van 11-13 november 1992 te Athene', in: archief CDA III 328. De tekst van het EVP-beginselprogramma is opgenomen in: EVP, *Europe 2000*.
- 22 Hanley, *Christian democracy*, 4.
- 23 Lamberts, 'General conclusions', 478.